

11

VIGILIA

Döntés a halál
pillanatában

Hitnehézségek a
hívők körében

Válás és
újraházasodás

RESUMÉ
EN LANGUE
FRANÇAISE
DANS
LES DERNIÈRES
PAGES

Ára: 6,- Ft

1967 NOVEMBER

TARTALOM

	Oldal
<i>Gál Ferenc</i> : Döntés a halál pillanatában	721
<i>Solymos Ida</i> : Várkonyi Nándornak (vers)	728
<i>Ébert Tibor</i> : A hegyen, Sorok (versek)	728
<i>Horváth Richárd</i> : Felelősségünk önmagunkért és mindannyiunkért	729
<i>Németh Géza</i> : A Colosseumban (vers)	732
<i>Szomor Tamás</i> : Leibniz élő szelleme	733
<i>Pályi András</i> : Hochwälder vallomása a színházról	739
<i>Kosztolányi Ádám</i> : Gondolatok	744
<i>François Mauriac</i> : Az öregkor és a regények (elbeszélés, fordította <i>Bittei Lajos</i>)	745
<i>Tótfalusi István</i> : Dúdolj csak, Szavak, A méz (versek)	748
<i>Magyar Ferenc</i> : Angyal egy távoli csillagról (elbeszélés)	750
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (Hitnehézségek a hívek körében)	759
<i>Csanád Béla</i> : A kis út (Hogyan kell a szentírást hasznosan olvasni?)	764
Ötven év után	766

NAPLÓ

Mi a valóság az új holland katekizmus körül? (<i>M. V.</i>) 767; Válás és újraraházasodás a keresztény egyházak gyakorlatában (<i>Medvigy Mihály</i>) 769; Az olvasó naplója — László Lajos: Sorsunk (<i>Rónay György</i>) 772; Színházi krónika — Osztrovszkij: „Vihar”, Gorkij: „A nap fiai” (<i>Doromby Károly</i>) 775; Képzőművészet — Bernáth Aurél új könyve, Kiállítási jegyzetek, Könyv Arkay Aladárról (<i>D. I.</i>) 778; Zenei jegyzetek — Pikéthy emlékhangverseny, Pierre Boulez nyilatkozata (<i>Rónay László</i>) 779; Filmek világából — Ünnepnapok, Hamis pénz (<i>Ungváry Rudolf</i>) 781; A bolognai Avvenire d'Italia válsága (<i>D. K.</i>) 782; Bajai képeslap (<i>Dénes Gizella</i>) 785; Egy filmfesztivál tanulságai (<i>Bittei Lajos</i>) 786	767
Francia nyelvű kivonatok	789

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Felelős kiadó: *Saad Béla*

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 024/2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 6,— Ft

DÖNTÉS A HALÁL PILLANATÁBAN

A személy alapvető sajátsága az autonómia, a tudatos döntés lehetősége. Az ember követhet célokat, választhat az erkölcsi jó és rossz között s felelős a tetteiért. Ezért mondjuk, hogy a biológiai kereteken túl részese a jogrendnek és az erkölcsi rendnek. A személynek a magával való rendelkezés mellett éppen olyan alapvető sajátsága az is, hogy más személyekre irányul. Szellemi kibontakozása csak közösségben valósulhat meg, a jogrend és az erkölcsi rend éppen a közösségben kötelezi arra, hogy „valamivé legyen”, hogy valósítsa meg a benne levő képességeket, amelyek segítségével beleilleszkedhet a társadalomba. A lélek halhatatlanságának teteleiből további feladatok következnek. Az ember a Teremtő előtt is köteles valamivé válni, hiszen ő az örök életet tűzte célul az ember elé s az ítéletben dönt az üdvösségről vagy kárhozatról. A földi élet tehát az az időszak, amikor az ember erkölcsi magatartásával véglegesen dönt az Isten mellett vagy ellene. A végső cél szempontjából senki sem maradhat közömbös, ezt a Teremtő és a teremtmény viszonyának komolysága követeli.

Azonban nem nehéz megállapítani, hogy a legtöbb ember élete ebből a szempontból félhomályban játszódik le. Megelégszik sejtelmekkel, akarással, félmegoldásokkal, nagyjából kialakult magatartással. Általában nem szokott véglegesen nyilatkozni az elvekről és eszményekről s még ritkábban jut eszébe, hogy végérvényesen lekösse magát az üdvösség vagy kárhozat mellett. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy az Isten melletti döntés egybeesik az abszolút értékek melletti döntéssel, illetőleg Isten szolgálata bele van foglalva ezekbe. Elhatározásainkban és tetteinkben mindig konkrét célok vezetnek s amikor igazi értékeket keresünk, Isten akaratát követjük. Viszont az igazi értékek szolgálatában sem vagyunk mindig következetesek. Az ember inkább bukdácsoló lénynek érzi magát, nem egyre tökéletesedő személynek. Hogyan és mikor alakul ki mégis bennünk az a teljes emberi állásfoglalás, amelynek alapján Isten mindörökké jutalmaz vagy büntet?

A népies vallási felfogás úgy gondolja el az ítéletet, hogy Isten mérlegre teszi életünk minden erényét és bűnét, s amerre dől a mérleg, azt az ítéletet kapjuk. Csakhogy az egyszer őszintén megbánt bűnököt Isten véglegesen megbocsátja, a bűn állapotában pedig a régi érdemek is elvesznek. Tehát igazában a jelen lelki állapotunk számít be örök sorsunkba, illetőleg az, amelyben a halál utolér. De a nehézség éppen az, hogy a vég — legalább is külső látszat szerint — a legtöbb embert félig kész állapotban találja, s nehéz volna megállapítani róla, hogy egész személyiségével a jót választotta-e, vagy végleg megátalkodott a rosszban. Ezért kérdezik meg újabban a keresztény filozófusok és teológusok, hogy nincs-e a halálban olyan mozzanat, amely lehetővé teszi a teljes és végleges állásfoglalást? Olyan meglátásról és élményről van szó, amelyben az ember összefoglalja életét és személyes döntéssel elkötelezi magát a jó vagy a rossz mellett. Ha van ilyen pillanat, az csak a halál pillanata lehet, az élet végső aktusa, ahonnan már nincs visszaút. Tapasztalati bizonyítékunk nincs róla, hiszen a halál lefolyásának csak testi jelenségeit látjuk. Eleve azonban nem vonhatjuk kétségbe, hogy maga a halál több, mint a vég elszívódása.

Test és lélek szétválása

Az életöszön annyira erős bennünk, hogy igazában sohasem gondoljuk végig az elmúlást, az élet megszűnését. Vagy ha rágondolunk, akkor is megállunk egy bizonytalan határnál, egy homályos zsákutcánál, s igyekszünk belenyugodni az általános emberi sorsba. A haláltól való borzadás nem egyszerűen valamilyen fájdalmas esemény fenyegetéséből fakad, amivel majd az élet végén találkozunk, hanem abból, hogy megszűnik minden kapcsolatunk azzal, ami kitöltötte életünket. Az élet véglegesen lezárul, többé nem lehet rajta javítani, pótolni, helyrehozni. Ez pedig már az erkölcsi felelősség sejtelme. A halálfélelem igazában túlmutat a halálon és az embernek az egész léttel való kapcsolatát érinti.

A halál biológiailag jelenti az egyedi organikus élet végleges megszűnését. A biológia azonban valójában nem tudja megmagyarázni, miért halnak meg a többsejtű élőlények és főleg az ember, hiszen a sejtek az élet tartama alatt is állandóan pusztulnak és megújulnak. Miért következik be mégis a funkciók egyensúly felborulása és a végleges elhasználódás? Ha ezt figyelembe vesszük, akkor a természettudomány sem tartja tisztán légbőlkapott dolognak a kinyilatkoztatás állítását, hogy a halál minden természetes vonatkozása mellett is a bűn büntetése (Róm 5). Viszont azt sem akarjuk mondani, hogy minden a bűn következménye, ami összefügg a halállal.

Filozófiai és teológiai szempontból nem nehéz megállapítani, hogy a halál az egész embert érinti. Az ember egyrészt a test és a lélek egysége, magában hordozza mindkettőnek törvényeit és fejlődési lehetőségeit. Másrészt viszont szabadakaratú lény, rendelkezik magával és dönthet arról, mivé akarja tenni magát. Ennek megfelelően a halál érinti az emberi természetet, ilyen értelemben beszélünk a test és lélek szétválasztásáról. De érinti az embert mint személyt is, amennyiben a személy a halálban éri el azt a végleges és visszavonhatatlan állásfoglalást, amely örök sorsát meghatározza. A test és a lélek szétválása úgy fogható fel, mint emberi „végzet”, amit egyszerűen el kell fogadnunk. A tudatos és célratörő személlyel kapcsolatban azonban joggal tesszük fel a kérdést, hogy földi létének utolsó pillanata nem éppen a teljesség és a végérvényesség kialakítása-e? Nem lehetetlen, hogy az ember ott veszi birtokba magát egészen, s ott alakul ki, amire készült. Külsőleg a halál lehet szétszóródás, felbomlás, belsőleg azonban lehet teljes összeszedettség és döntés a lét értelméről.

A szenvedésben, halálban, elmúlásban több fáj, mint a fizikai okok együtthatása. A halál a legkiáltóbb jele az ember végességének, az élet komolyságának és vissza nem térő fontosságának. A keresztény hit világában létünk nem csak halálra szánt lét. Életünket nem csupán a halál jellemzi, mint ahogy az egzisztencialisták szeretik megjegyezni. A végben megmutakozó üresség, homály felfogható úgy, mint a büntetés érzékelhető jele, de ugyanakkor éppen a külső erőtlenség és szétesés adhat alkalmat a szellemnek a végleges összeszedettségre és teljes szabadakaratú döntésre. A kinyilatkoztatás már az örök élet fényében beszél a halálról. Nem a lét és nemlét kategóriáihoz kapcsolja, hanem az üdvösség és kárhozat gondolatához. Ezért a teológiában a halál nem egyszerűen „természetes” jelenség, nemcsak a földi élet vége, hanem egyben az örökkévalóság kapuja. A hitbeli bizonyítékot Krisztus feltámadása szolgáltatja.

A test és a lélek szétválásával kapcsolatban újabb probléma vár megoldásra: milyen lesz a különvált lélek állapota? A halálban kétségtelenül

megváltozik a léleknek a testhez való viszonya, nem tartja többé össze annak anyagát és nem határolja el a többi anyagtól. A kérdés azért érdekes, mert a lélek nem mondható az anyagtól mindenképpen független létezőnek. Isten beleteremtí a testbe s a kettő együtt alkotja az embert. A lélek egész lényegével a testre irányul, s ez a ráirányulás egész létét meghatározza, tehát annak meg kell lenni a különvált lélekben is. Biztos, hogy a szellemi lélek más, mint az anyag, önálló léte is van, de ez a lét nem olyan, hogy fölöslegessé tenné az anyagi támaszt. Nem tudunk más megoldást elgondolni, mint azt, hogy a test hiányában a lélek az egész anyagvilágra támaszkodik. Hiszen földi élete idején is nyitva van az egész Kozmosz felé: ismeretébe befogadja a tárgyakat és testébe a legkülönbélebb molekulák épülnek bele, a tápláléktól a kozmikus sugarakig. Így ha azt mondjuk, hogy a lélek a halálban az egész anyagvilágra támaszkodik, az a test feltámadásáig „természetesebb” létmód, mintha Isten csodaszerűen pótolná a test hiányát. Itt már a lélek szellemisége miatt átfogja az egész Kozmoszt s ez tükrözi számára a teremtő Isten létteljességét, tehát elméletileg megvan a lehetősége, hogy véglegesen döntsön Isten mellett vagy ellene.

A végső döntés lehetősége

A teológiában a halál egyetemességének hangoztatásánál is a kinyilatkoztatásra támaszkodunk, nem a tapasztalati meglátásokra. A földi életben szabadon választhatunk és úton vagyunk a végső cél felé, de az érdemszerzés lehetőségének egyszer véglegesen le kell zárulnia, a személynek el kell nyernie végleges állapotát. Ezért mondja *Karl Rahner*: „A halál végső oka a szellemi világban keresendő, jöllehet a végrehajtást természetes okok végzik.” Tehát az embernek az Istenhez való viszonya követeli, hogy ez a függés az ember szabadságának megfelelően pozitív vagy negatív irányban egyszer a lét komolysága szerint kifejezésre jusson. Vannak-e jelek az életben arra vonatkozóan, hogy az ilyen végleges döntés lehetséges és helyénvaló?

Az egzisztencialista *Heidegger* és *Jaspers* írásai kétségekívül alkalmul szolgáltak ahhoz, hogy a teológusok is mélyebben tárgyalják a halál misztériumát, mint ahogy eddig tették. *Volk*, *Demske*, *Läpple*, *Rahner* munkái mellett főleg *Ladislav Boros* könyvére akarok hivatkozni (*Mysterium mortis*, 1963), mint ami jelen kérdésünket legszélesebb alapon tárgyalja.

Emberi természetünk sajátosságai és megnyilatkozásai alapján megállapíthatjuk, hogy szellemileg nem férünk bele magunkba. Vágyaink, törekvéseink előbbre nyúlnak, mint elért eredményeink. Sőt a múltunkkal sem vagyunk megelégedve: vagy nem értük el, amit akartunk vagy nem tettük meg, amit megtehettünk volna. Létünk állandó menetelés az ismeretlenségre. Szabadakaratú elhatározásainkkal tulajdonképpen ezt az ismeretet akarjuk lépésről-lépésre meghódítani. Mivel körülvesz a bizonytalanság, feltárul előttünk a tapasztalati lét esékénysége és keresünk valami többet, valami maradandót. Sőt vágyaink felülmúlnak minden határozott mértéket, a végtelenbe törnek. Ugyanakkor átéljük erőtlenségünket és végetségünket. Nem tudunk azzá lenni, ami szeretnénk, és azzal sem vagyunk megelégedve, ami eddig megvalósult. Állandóan szomjazunk és kísér a tudat, hogy valamilyen forrás felé tartunk. Akarva-nemakarva túlnézünk az ideigvalóság korlátain. Nem illenék-e bele emberi kibontakozásunkba, hogy legalább az élet utolsó aktusában következzen egy tel-

jes magáraeszmélés, amelyben az élet értékeit nagy összefüggéseiben megismerjük és amely elénk vetíti a személyiségünkhöz méltó célt?

Blondel az akarat elemzésénél arra a megállapításra jutott, hogy minden akarásban burkoltan benne van az egész lét, illetőleg a végtelen boldogság keresése. Azonban mindig csak egy töredék valósul meg, a teljesség kicsúszik kezünk közül. Minél többet tudunk és birtoklunk, annál jobban ráébredünk, hogy még mindig nem a mienk, amit lelkünk mélyén szeretnénk. A szakadék annál nagyobb lesz, minél több vágyunkat kielégítettük. Az élet folyamán minden jó ebben vagy abban a konkrét dologban jelentkezik, ami önmagában nem azonos az élet céljával. Ezért úgy érezzük, egyszer el kell jönnie a nagy találkozásnak, ahol egész emberként állunk a végső összefüggések előtt. Ha ez a pillanat a halálban jelentkezik, akkor oda kell helyeznünk az akarat végső nagy tettét is.

Marechal az értelem tevékenységében, az ismerésben fedezi fel a véges és végtelen feszültségét, s ez nem oldódik fel, amíg élünk. Ismeretünk a világ keretén belül mozog, de bennünk él a vágy a „lét” megismerésére. Tulajdonképpen minden kutatásnak a forrása ez a kielégítetlenség. Az értelemnek a tapasztalati világba való befurakodása úgy értelmezhető, mint az abszolút lét után vágyódó szellem tökéletesülése. Mindig maga fölé akar nyúlni. Amikor kimondom az ilyen ítéleteket: ez létezik, ez jó vagy szép, mindent az abszolút léttel, széppel vagy jóval hasonlítok össze. Így a megismerés állandó kitárulás az abszolút lét, az istenség felé, aki-ben a lét egyben az élet dinamizmusa is. Miközben értelmünk vágyódik a teljes tudatra, a teljes magába-térésre, belátja, hogy kénytelen a megismert tárgyaknál időzni. A szellem teljes magára-eszmélését akadályozza az anyagvilág megismerése, a másnálidőzés. Ezért nem tartjuk lehetetlennek, hogy a halál pillanatában, amikor az egyes anyagi létezők elvesztik jelentőségüket, bekövetkezik a teljes reflexió, a lét értelmének teljes felfogása. Ez a pillanat még a földi élet tartozéka és összefoglalása, de már a szellem korlátlan távlataiban.

Hasonló értelemben alkalmazhatjuk *Bergson* meglátásait. Megvan bennünk a határtalan felfogóképeség, de működését az élet mindig leszűkíti. Figyelmünk csak arra terjed ki, ami vitális érdekünk körébe esik. Másképpen nem is élhetnénk gyakorlati életet. Ez a szűkre szabott érdeklődés azonban nem felel meg szellemi természetünknek. A teljes ismerethez az szükséges, hogy az ember abbahagyja az egyes célok követését és megszűnjön saját érdekében cselekedni, vagyis „az életre irányuló figyelmet” felváltsa a pusztá szembenállás a világgal. Ez pedig csak a halál pillanatában valósulhat meg.

Az emlékezet működésében ugyanaz a helyzet. Személyes létünk folytonos, tehát tudatunkban át kellene fognunk egész múltunkat. A valóság azonban az, hogy állandóan védekezünk a múlttal szemben. Tetteink a jövő felé irányulnak, a múltból csak azt ragadjuk ki, amire szükségünk van a cselekvéshez. A többiit visszaszorítjuk. Az emlékezet szerepe tehát a kizárás, illetőleg a létfontosságú emlékek megőrzése. Állandóan várunk valamit a jövőtől, s az emlékezet a múlt és jövő feszültségét biztosítja. Ezért egész emberi jelenünket csak majd ott tudjuk felmérni, ahol már nem kutatjuk a jövőt és nem idegenkedünk a múlt egyes eseményeitől, mert az élet egymásutáni folyamata lezárul. Tehát csak a halál pillanata adhatja meg a lehetőséget arra, hogy egész múltunkra reflektálva felmérjük személyes magatartásunkat az örök értékekkel szemben.

Gabriel Marcel a szeretet elemzésében megtalálja az ember tragikus kettősségét, ami szintén csak a halálban oldódhat fel. A szeretetben az

ember ajándéku adja magát és mintegy saját énje helyére lépteti a másik személyt. Önmagát igyekszik kiüresíteni, hogy a másiknak szabadságot adjon. A teljes önátadást azonban akadályozza az önzés. Ezért a szeretet mindig feladat marad, nem beteljesült valóság. Nem a jót önmagában szeretjük, hanem azt, ami nekünk jó, s ez vezet a szeretet zsákutcájához. Amennyire ajándéku adjuk magunkat, annyira mindig vissza is kérjük, mert félünk a kiszolgáltatottságtól. A léleknek ez a gyengesége a testből ered, mert a testiség a birtoklás szférájába tartozik. Tökéletes önátadás csak ott lehet, ahol a birtoklást felváltja a leplezetlen lét állapota, vagyis a halálban. Az ember csak ott mondhat le teljesen magáról, ott adhatja át magát fenntartás nélkül. Ebben az értelemben a halál a legnagyobb aktivitás pillanata. A teológia rámutat Krisztus halálára, ami valóban tökéletes áldozat volt, hiszen fenntartás nélkül kiszolgáltatta magát az Atya akaratának. Ezért, mint érdemszerző tett, az üdvörténet minden eseményét felülmúlja.

A szellemi élet jelenségein kívül hivatkozhatunk arra, hogy az élet külső és belső dinamizmusának viszonya szintén javallja egy végleges döntés lehetőségét. Lélektanilag is észrevehető az a kettősség, amit a Szentírás a természet és a kegyelem síkján „külső és belső embernek” nevez. Az élet első felében egyre gyarapodnak az értartalékok. Nagy az alkalmazkodási képesség, a rugalmasság, tanulékonyság, életkedv. Ennek megfelelően az élet tere egyre szélesedik, a bölcsőtől a családon és iskolán keresztül a munkahelyig és a közéleti szereplésig. Az ember a világból mindig többet akar bevonni saját életébe. A végén azonban jön a megtorpanás, a nehézség, a merevség s az ember visszatér a lakáshoz, az ágyhoz. Úgy tűnik, a külső ember fokozatosan meghal, de a visszavonulás helyt ad a belső ember kibontakozásának. A belső reflexióban magunkra találhatunk, átélhetjük a felelősséget, az értékek valóságát és a külsőségek mulandóságát. Negatív irányban viszont az önmagával és az igazi értékekkel való meg hasonlítás is ilyenkor következhet be. Ezért kínálkozik a gondolat, hogy nem a külső ember teljes meghalásában tételezhetjük-e fel a belső ember végleges kibontakozását, illetőleg a végérvényes döntést az üdvösség és kárhozat rendjében?

A szellemi szabadság görbéje ugyanazt a tendenciát mutatja, mint a külső és belső jelenségek. A gyermek még a vitális reflexek uralma alatt áll, túlteng benne az ösztön, a fantázia s csak lassan hódít teret a tudatos alkotás és önmaga ellenőrzése. Később egyre szabadabb lesz környezetével szemben, sőt kezdi átalakítani azt saját elgondolása szerint. A munka, a kötelesség, a lelkiismeret azt mutatja, hogy az ember szeretne benső adottságaiból alkotni, egészen egyéni, egészen személyes lenni. Természetesen bizonyos kötöttség mindig marad. Tevékenységünkben soha nem lehetünk teljesen függetlenek a megszokástól, a környezettől, elhatárolásaink is nagyrészt ezek hatása alatt állnak. Ezért mered elénk a kérdés, nem adódik-e legalább a halálban alkalom arra, hogy az ösztönöktől függetlenül egészen kimondjuk mindazt, ami kialakult bennünk?

Felmerülő ellenvetések

Amint láttuk, a kérdésre nem adhatunk egyenes feleletet. De a felhozott érvek mind az élet értelmének és célirányosságának vonalába esnek, tehát nem elhanyagolható csekélységek és nem is erőltetett állítások. Az üdvösség és kárhozat túl komoly dolog ahhoz, hogy az ember ne egész emberségével forduljon feléje.

Ha az élet a test homályában kezdődik és a szellemi tudat csak lassan bontakozik ki, nem tarthatjuk lehetetlennek, hogy az élet végén túlsúlyba jut a szellem világossága és határozott befejezést ad földi pályánknak. Ellenvetésül felhozható ugyan, hogy minden szellemi tevékenység a testben folyik le, sőt a testi szervek közvetítésével, tehát lehet-e ott még szó igazi emberi döntésről, ahol az érzékek és az idegrendszer vitális funkciója megszűnik? A felelet az, hogy mi itt részben metafizikai, részben teológiai követelményre hivatkozunk, nem biológiai lehetőségekre. Biztos, hogy a testtől elvált léleknek is megvan a tudatos élete, talán éppen úgy, hogy az egész anyagi Kozmoszra támaszkodik. A halál pillanatának azt revezszük, amikor bekövetkezik az átmenet a saját testéhez való kötöttség és a Kozmosz előtti feltárlás között. Ez lehet rövid pillanat, mégis gazdag szellemi tartalmat foglalhat magába. Hiszen itt már a szellemi lélek egyetemes érdeklődéséről és reflexiójáról van szó. A mondottak alapján nem látunk nehézséget azok esetében sem, akik életükben nem jutottak el értelmük használatáig. Ha feltárlt előttük a Kozmosz nagvsága, annak tükrében megismerhetik a Teremtőt és az ember függését szabályozó erkölcsi rendet. Ha pedig hozzávesszük a kinvilatkoztatott tételt, hogy Isten akarja minden ember üdvét (1 *Tim.* 2. 5), akkor beszélhetünk kegyelmi megvilágosításról is. A kegyelem pedig lehetővé teheti, hogy a lélek a hit világánál hozza meg végső döntését. Ebben az irányban kell keresnünk a megoldást a keresztség nélkül meghalt gyermekek üdvösségének kérdésében. Ha a Szentírás szerint az öntudatlan anyagi természet is a természetfölötti rendben éri el végső állapotát (*Róm* 8, 20; 2 *Pét* 3. 13), akkor nehéz elgondolni, hogy éppen a korán elhalt gyermekek milliói legyenek kizárva a természetfölötti világból.

A kegyelmi megvilágosítás már magában is tudatosíthatja az ember kapcsolatát Krisztussal, az egyetemes közvetítővel, aki nélkül senki sem juthat az Atyához (*Jn* 14, 6), s így a Krisztusba vetett hit is megvalósulhat. A kegyelem azonban a természetre épít. Ha a lélek átfogja a Kozmoszt, megláthatja, hogy az ember természete, illetőleg személyisége folytán az Isten képe, átéli azt is, hogy embertársaira irányuló jó vagy rossz tettei miatt irányultak egyúttal Istenre is. A kegyelem fénye könnyen segítheti a lelket, hogy keresse azt, aki elsőszülött az összes teremtmények között (*Kol* 1, 15) és aki a láthatatlan Isten tökéletes képmása (*Zsid* 1, 3). Ha egyszer Isten elhatározta a megtestesülés titkát Krisztusban, neki megvan a lehetősége arra, hogy minden ember figyelmét feléje fordítsa. Annál inkább, mivel minden kegyelem Krisztus érdemeiből fakad, a kegyelem pedig Krisztus életének folytatása bennünk.

A hagyományos keresztény tanítás szerint a halállal lezárul az érdemszerzés ideje. Pontosabban azt kell mondanunk, hogy magában a halálban zárul le. Hiszen ha a halál tudatos lett, akkor ez az érdemszerzésnek vagy a megátalkodásnak utolsó alkalma. Feltételezhetjük, hogy az ember a halálban eléri azt a végső szellemi kitárlást, ami testi, lelki és kegyelmi adottságai mellett lehetséges számára. Itt már az egész egyéniségét belemondja az Isten előtti hódolatba vagy a tőle való elfordulásba. Fejlődése, történelme célhoz ért. Úgy is mondhatjuk, hogy a teremtés rendjéből átment a lét értelmének állapotába. A keresztény filozófia és teológia ezért is tartja lehetetlennek a lélekvándorlás tanát.

Mivel tetteink egyéniségünkben folynak és azt tovább alakítják, ezért magatartásunkban, szokásainkban, tudatalatti hajlamainkban és tudatos ítéleteinkben mindig magunkkal hordozzuk egész múltunkat. Biztos, hogy

külső hatásokra és belső kegyelmi indíttatásokra jelentkezhetnek feltűnő változások, de általában mindig az eddig kialakított egyéniségünkkel állunk a fordulatok előtt. Egészen valószínűnek kell ezt tartanunk a halállal kapcsolatban. Mindenki a maga egyéni halálával hal meg. A végleges döntés olyan lesz, amilyennek lerakta az alapját. Annál inkább, mivel Isten atyai gondviselése éppen a legfontosabb percekben nem hagyja magára. Isten nem rideg egykedvűséggel várja állásfoglalásunkat, maga közeledik hívó szavával és segítő kegyelmével. A megrokkant nádat nem töri le, a füstölgő mécsbelet nem oltja ki. Az igazság keresőinek megígérte a megtalálást, sőt az elveszett bárányt is felkutatja. Véglegesen csak az fordulhat el tőle, akiben a dac és engedetlenség mindezeket túlszesz.

Amint említettük, a halál pillanatában feltételezett döntés annyira végső, annyira a jelen és másvilág határmesgyéjére esik, hogy tapasztalatilag nem igazolhatjuk. Az elmondott következtetéseken kívül Krisztus misztériuma alapján utalhatunk rá. Nála a halál a tökéletes önátadás, engedelmesség, hódolat alkalmá és kifejezője volt az Atya előtt. Ha Krisztusban lehetett az élet összefoglalása, akkor bennünk is lehet az. A megváltottság állapota éppen azt jelenti, hogy a bűn rombolásával szemben túlteng a kegyelem (Róm 5, 20). Isten irgalmának nagysága abban mutatkozik meg, hogy az is az emberi naggyálevés eszköze lehet, ami a bűn büntetése volt.

A kinyilatkoztatás alapján nem idegenkedhetünk attól a gondolatától, hogy az embert a végső cél vagyis az üdvösség, illetőleg az Istenember oldaláról kell megítélni. A természetfölötti üdvösség nem olyan állapot, amit saját erőnkől kell elérnünk, hanem olyan, aminek erői már bennünk működnek. Az ember a kegyelem révén Krisztushoz kapcsolódik, s így Isten az emberiséget nemcsak a teremtés alapján mondja a sajátjának, hanem a megváltás alapján is. A megváltott emberiség alkotja Krisztus „teljességét”. Az üdvőtörténet folyamán ez a teljesség kialakulóban van, de semmi fel nem tartóztathatja, hiszen az Atya „mindent általa és érte teremtett és minden őbenne áll fenn” (Kol 1, 16). Biztos tehát, hogy Krisztus kegyelme valahol döntő módon eléri az embert.

Az élet folyamán az ember szétszórt marad: mindig a világé is, nemcsak önmagáé. Ezért nem képes teljesen a belsejéből cselekedni, nem képes egész egyéniségét érvényesíteni. Érzékeit és ösztöneit lefoglalják a külső hatások. A személy teljes érvényesülése csak tiszta én-te közösségben mehet végbe, vagyis ott, ahol a részlet-érdekek feloldódnak a lét értelmének tisztázásában. A lét értelmét viszont teljes komolysággal csak a Teremtőtől való függés átélésében lehet felmérni. Mindez oda vezet, hogy a halálban sokkal többet kell látnunk, mint egyszerű véget. Ami külső megítélés szerint vég, bensőleg éppen az adhatja meg a tudatnak az utolsó földi fellebbanást igazi emberi mivoltának kifejezésére.

A halálnak ez a — mondhatnám — egzisztenciális szemlélete belefér a hagyományos keresztény tanítás keretébe. Nem új tételeket hangoztat, hanem a meglévőt kifejti és elmélyíti. Jobban megértjük, miért kell a halálra „készülni”, és miért kell kegyelmet kérni halálunk órájára, főleg pedig arra ad feleletet, hogy — ha egyszer a másvilág a célhozjutás állapota — akkor az ember személyes kibontakozásának pozitív vagy negatív irányban, emberhez méltó módon be kell fejeződnie és le kell zárulnia.

Ami a szó meg nem tehet, ne érjed el karddal!

Paracelsus

VÁRKONYI NÁNDORNAK

Hetvenszer négy évszak halad
— parádés, lucskos áradat —
mikor mögéd, mikor eléd,
olykor sodrásban, hogy beérd,
aki te vagy.

Tudom, a front. Apámtól lábat,
tőled a hallást... Erről máskor —
Eszményeid glédában állnak
szívemben kora-indulástól.

Bátyám, barátom, az a város,
ahol te élsz, megszakítatlan,
nekem egy pókhálóhináros
padlás, hol világbaszakadtam.
Neked a teljes lét, a munka,
közeg a szerteáradásra,
könyvek, miket olvastál, irtál,
magadéra s a mi javunkra,
hogy aki vagy, bennük növezzed.
Mit adott nekem az a város?
Hagyjuk, nem-szólnom róla könnyebb.

Voltál s maradsz elfogulatlan
helyettem és mindönk nevében.
Tanítványi kanyarulattal
boldogulásunk erdejében
szóródtunk járt s nem járt utakra
ki több teherrel, ki kevéssel. —
Bárhogy volt is, tiéd az érdem,
együtt vagyunk az ünnepélyen.

A HEGYEN

Odakuporogni a fenyőhöz, s tudni,
hogy a messziről induló szél
ide nem ér.
Horpadt völgyvödörbe hullottak a felhők,
az ég csupasz várakozás,
s a kiszélesülő magányban
köszentjeihez rogy le a város.
A mozdulatlanság felszínén
itt, a hóba fent
belesüppedt a csend.
Nem billen semmi.
Nincs más csak a nyugalom egyensúlya:
csend, hó, fenyő, a legmagasabb
és túl minden dimenzión a gondolat.

SOROK

A kőbokrok a tó vizébe hulltak,
a nádkések közé csúszott a csend,
ott elgörbül vége a csillagútnak
s fényzilánkok rejtőznek odalent.

Ha letörünk a tipratásban,
sértődötten fordulunk falnak.
Te Szokratésszal szólsz: az állam
hozzám méltatlant nem javallhat.
Kidekorálva zajjal-bajjal
caplattak mellettünk az évek. —
te hat mérfölddel hosszabb jajban
döntöttél, munkádat bevégzed.

Vagyok melletted Matuzsálem,
már húsz éve is vénebb nálad;
fejemben a testi haláltnem
változatai prézsmítálnak.
Melletted mint a kóró szára
szikkadt és mindétig morogva
arccal vicsorgok a világra:
munkám ne a szemétre hordja!

Leveleidből megtanultam
a cicomázatlan beszédet,
s hogy több út visz az üdvösséghez,
mit elme számba venni képes;
s mint ásatag repkény a falra,
csimpaszkodjam csak igazamba,
tapadva országhoz és néphez.
(Így még nem írtam le — hisz' érted...)

Tőled tanulom a türelmet,
mintát adsz te a létezéshez.
Boldog város, mely ünnepelhet,
magát becsülve, mikor téged.

Solymos Ida

Iszapéjjel bűvára lett a lélek;
a felszínen a lét emlékeképp
— míg felkavarva a mélyet elérlek —
kapaszkodó magam: vassuborék.

Ébert Tibor

FELELŐSSÉGÜNK ÖNMAGUNKÉRT ÉS MINDANNYIUNKÉRT

„Ti azonban választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul lefoglalt nép vagytok, hogy annak dicsőségét hirdessétek, aki a sötétségből csodálatos világosságára hívott titeket.” — olvassuk Szent Péter első levelében küldetésünk értelmét és fényességét. Mi ennek a küldetésnek fényessége — ma, a jelen igényei és lehetőségei szerint?

Az egyházban a decentralizáció elsősorban nem a meglévő, sokszor bürokratikus apparátus megjavítását jelenti (ezt is), hogy a hívek könnyebben hozzáférhessenek ebben a rohanó ritmusú életben, amely hirtelen vet fel kérdéseket, hanem elsősorban és mindenekelőtt a szellem megváltozását. A rideg, kimért, hűvös, „emberek-feletti” magatartás leépítését, és telítődést egy új, nagyvonalú, emberies szellemmel és magatartással, amely nem a felsőbbség hideg csatalkozhatatlanságával közeledik az emberhez, hanem azt érezteti meg, hogy az Úr Jézus evangéliumot, örömhírt hirdetett és az emberszeretetet az istenszeretet mértékévé tette.

Ez az emberies, krisztusibb szellem jelenti azt, hogy nem sablonoknak jogi formuláknak nézzük csak az életet és az emberi problémákat, hanem lélekkel és szívvel közeledünk feléjük, hogy gyógyíthassunk és segíthessünk. Az ember ahány, annyiféle. Ami jó felelet az egyik lelkiiségnek, az esetleg riasztó és taszító lesz a másik számára. Aki közelebb van az emberhez, ő is köztük él, talán éppen azon a területen, az jobban ismeri a helyi dolgokat, az jobban ismeri az „itteni” mentalitást, tehát közelebről és bölcsebben tudja megfogni a problémát is. Tehát új lélek és új szív kell a dolgok intézésébe — ez a decentralizáció jelentősége és hivatása. Enélkül nemsokat érne az egész.

Lélekkel és lelkiismerettel

Az egyház igazi ereje és hatalma sohasem a külső eszközökben van, hanem tagjai hitének erejében, az Istenbe vetett bizalmunkban, magában az Isten hatalmában, aki szereti és védi az őt-szeretőket, a benne bízókat. Aki lélekkel akarja szolgálni az egyház ügyét és az embereket, annak arra is kell gondolnia, és pedig állandóan gondolnia, hogy egy az Isten, aki az egységet szereti a szükséges dolgokban. A fölösleges és talán nem is egészséges vicinális érdekeket tapintatosan, mindenkor a nagy emberi egység szellemében, ennek az egységnek az útjára kell terelni.

Az egyház ugyan szervezet, látható társaság is, de elsősorban életnek és léleknek kell lennie. Isten népe istenes életének és lelkületének. Tehát igaznak és szeretettel ragyogónak és emberséggel tündöklőnek. Ahogy az apostol mondja: „Ragyogó tisztává akarta tenni az egyházat, amelyen sem szeplő, sem ránc, sem egyéb efféle nincsen, hanem szent és szeplőtelen” (Ef. 5, 26). Ilyennek akarta. A püspök és a pap nem hivatalnok, aki aktát gyárt és kormányoz. Apostoli léleknek kell bennük lennie. Lelkületük, munkásságuk, egész életük a kegyelem világosságát kell, hogy sugározza. Az Isten kegyelme kimeríthetetlen. Sem az idő, sem a tér nem tudja megapasztani és kioltani, ha lélekkel és szívvel kérjük, éljük és szórjuk a fényt az emberek között.

Az egyház nem úgy van jelen és nem csak ott van jelen a világban, ahol valami látható intézménye, temploma, épülete, egyesülete, szeminárium stb. van, hanem az egyház a hívő, Krisztus Urunkban hívő emberekben van jelen. Mindenütt és mindenkor, ahol és amikor azok öhozzá csatlakoznak, benne hisznek, vele lélekben egyesülnek. Kifelé nem is észrevehető mindig az ilyen pillanat, az ilyen állapot. A lélek világában zajlik le. A kegyelem érintésére és hatására. A szentségeken, főként az eucharisztian keresztül. Imádság, elmélkedés, jócselekedet nyomában. Az Isten ingyenes kegyelméből. Persze hogy jó, ha van egy látható valami is, szervezet, akármilyen legyen az a látható egyház testéből, ami a belső történetet elősegíti, ápolja, továbbviszi, fenntartja, de az nincsen feltétlenül és mindenütt és mindenkor ilyesmire kötve. Isten népének csodálatos evilágón is az élete. Mindenütt ott van benne és általa az Isten, a Krisztus, ahol csak felragyog a benne élő hit, ahol csak az ő nevében, az ő ihletésére a jó felé mozdul az emberben az akarat, a felismerés, a megismerés. Csodálatos a lelkek világa!

Az ember lelkiismerete is csodálatos hatalom. Dönt. És döntése a döntő az emberre nézve. Ha nem is függetlenül történik ez a döntés külső és belső befolyásoló motívumoktól, lényegében azonban mégis független ezektől és vihet az Istenhez és tarthat meg ő mellette és övele.

Hányszor mondanak, tartanak valakiről valamit, ítéletet mondanak róla, és mindez nem vág össze azzal, ami ő valójában, amilyen ő bent, a lelkében, a lelkiismeretében, az Istennek mindent látó szeme előtt. Pedig ez a lényeges. Ez a fontos. A legfontosabb, az Isten „szeme”. Azelőtt, míg ez hatalmukban volt az embereknek, hányszor elítélték, meghurcoltak, megkínóztak, meg is ölték embereket, mert azt mondták, azt tartották róluk, hogy „boszorkányok”, hogy „eretnekek”, hogy árulói Istennek — és nem voltak azok. Mindettől függetlenül, ha nagyon nagy lelkierő és hit kellett is sokszor ehhez, az Isten előtt megmaradhattak és meg is maradtak annak, akik voltak előtte. Milyen jó, hogy ilyen értelemben és ilyen viszonylatban már mások lettek az idők. Ilyen viszonylatban istenesebbek, az ő akaratához közelebb esők.

Emberiben, egyetemesebben

Istennel kapcsolatos dolgaiban immár mindezeki maga dönt és döntéseiért ő maga viseli a felelősséget. Lehet, sőt biztos, hogy kinek-kinek van egy csomó oka, indoka arra, hogy így, vagy amúgy dönt és cselekszik, de mégiscsak maga teszi ezt és maga a felelős. Ott van a hangsúly, hogy felelősek vagyunk. Felelősek vagyunk a jóért. Felelősek vagyunk a hitünkért. Nem lehet az az álláspontunk, hogy „meghívottak” vagyunk, „választottak” vagyunk, jó jogi pozícióban vagyunk, tehát tétlenek maradhatunk. De nem lehetséges a másik véglet sem: a „csak én” a „csakis én”, és „senki más” gögje és magatartása, ami olyan sokszor és olyan sokakat tett már nemszeretetté, ellenszenvéssé embertársai szemében.

Mindez, persze, nem azt jelenti, hogy mindnyájan külön-külön és egyedül és magunkra hagyatva vagyunk. Az Istenben egyek vagyunk. Ugyanakkor a Krisztusban hiszünk. Ugyanabban az isteni életben részesülünk. Ugyanabból a Lélekből élünk. Mindez térben is és időben is egy nagy és szent egységbe fog össze bennünket. Ez az egység megvan külön-külön is mindannyiunkban. Mert lehet valaki ilyen vagy olyan specialista ebben a hivatásban, vagy amabban, lehet benne hajlam erre, vagy amarra: hitünk akkor is egy és egységes, és nemcsak egy-egy részt hat át

a lelkünkéből és az életünkéből, hanem az egészet, mindent. Mindent egységbe foglal és mindent átjár. És minél inkább engedjük ezt, hogy így legyen, annál egyetemesebbek leszünk, annál közelebb jutunk az embe-
rekhez, és nem távolodunk el tőlük. Annál nagyobb és bensőségesebb lesz a viszonyunk, az egységünk, elsősorban azokkal, akik ugyanazt a hitet, ugyanazt a Krisztust hordozzák életükben és életükkel. A belülvalók világának nagy és csodálatos törvénye és élete ez mibennünk.

Sohasem szabad abból kiindulnunk, hogy csak az jó és csak úgy jó, ahogyan mi elgondoljuk, ahogyan valami mibennünk megvan, ahogyan mi csináljuk. „Szolgáljatok egymásnak azzal a kegyelmi ajándékkal, amit ki-ki nyert, mint Isten sokféle kegyelmének hű közvetítői” (1 Pét, 4, 10.) Az a helyes, ha mindent nyugodtan megvizsgálunk, és azt, ami hívő embertársunk szívében, lelkében, gyakorlatában van hitének területén, hitében, hite következtében, azt nem úgy tekintjük — ha más is, mint az, ami mibennünk van —, mint a miénk akadályát, nehézségét, hanem úgy, mint egy-egy alkalmat, lehetőséget arra, hogy a hit dolgai mindkettőnkben egymásból és egymástól gyarapodjanak, gazdagodjanak, megtermékenyüljenek. Az életet nem lehet egykaptafára húzni. Aki ezt akarja, az megöli az életet. Magára lázítja az életet. Az élet nem elszűrkedni és ösz-szezsugorodni akar, hanem szélesedni, nőni, kiteljesedni, gazdagodni, változatossá lenni. A bizalmatlanság a másikkal szemben elsápasztja, öli a nagylelkűséget, széles látókört kíván mitőlünk is. Amibe beleférnek az emberek és amiben jól is érzik magukat.

Isten Lelke nem félelem és nem aggodalom mibennünk. Aki csak ezt érzi, annak nagyon mélyen és nagyon komolyan meg kell vizsgálnia önmagát, hogy hol is a baj, hol vétette el. Mert valahol elvétette.

Nem vakmerősködés, nem hazardírozás, nem könnyelműség, nem elbizakodottság az, ami az Isten dolgát mibennünk és általunk előbbreviszi, hanem komolyság, elmélyültség, alázat és bizalom az Úrban, ami távol tartja tőlünk a félelmet és az állandó aggodalmat az élet menete és sikere felől. Az Úr az, aki vezet bennünket. Az ő titokzatos testének részei vagyunk, ha gyenge és gyarló és bukdácsoló részei is, de az Úr Lelke járja át a lelkünket és az életünket, és ha az Isten velünk, ki ellenünk? A hívő ember, amikor magában bíz, amikor az életben bíz, amikor jövőjében bíz, voltaképpen az Úr erejében bíz.

A személy tisztelete

Senkinek az egyéni jámborsága nem bírja el az egyház egyetemes életét. Semmiség ez emellett a csodálatos sodrás mellett az Isten felé, és mégis sok, mégis nagy erő az imádság és kegyelem ajándékában és segítő erejében mindenkinek a jámborsága, hite ebben a csodálatos természetfeletti együttesben. Alapja ennek itt a földön a mi emberségünk, de korlátai is ebben vannak: a mi emberségünkben. Ez azonban az Isten rendelése, ami nem a félelemre és nem az aggódásra ok. hanem alázatra és hitben való igaz és mindig teljesebb és tisztább odaadásra, az Isten akaratának alázatos elfogadására, a bizalommal való átölelésére — a mindennapokban is, és nemcsak az ünnepeken. Nem kivonulnunk kell nekünk az életből, nem elkülönülnünk tőle, hogy magunkat meg ne fertőztessük, hanem éppen ellenkezőleg, állandóan érintkezésben kell lennünk vele, hogy megszentelhessük, hogy az Isten akaratát benne és vele kapcsolatosan állandóan követhessük és teljesíthessük.

Sok a bűn, a fogyatkozás, a gyarlóság, a tökéletlenség mindenütt és mibennünk is, de éppen ez a feladatunk és küldetésünk, hogy magunkban is és magunk körül is minél többet eltüntessünk és rendbehozzunk. És itt senki sincs bebiztosítva, sem azzal, hogy ő püspök, sem azzal, hogy ő pap, sem azzal, hogy ő világi hívő: mindnyájan gyarló és bűnös emberek vagyunk. De mindnyájan nagy lehetőségekkel bírunk, amiket helyesen és jól, az Isten akarata szerint kell felhasználnunk és kihasználnunk. Még a jószándék is félrecsúszhat. A szakadások, a testvérharcok sokszor abból keletkeztek, mert valaki azt hitte, hogy „ő jobban tudja”, „ő jobbat akar”, mint a másik. A haza szeretete például szép és erény. De csak a helyes szeretete. Az egyoldalú, elfogultságba vihet — más ajkú embertársunkkal szemben. Egyházi embereket is. És vitt is. Szomorú példái is vannak ennek. Mindez csak azt bizonyítja, hogy még a jószándékainkra is nagyon kell vigyáznunk. Mert nagyon összetett és nagyon sokoldalú az élet. Nem járna azonban helyes úton, aki azért, mert vigyáznunk kell, ebből azt a következtetést vonná le, hogy tehát ne tegyünk semmit sem. Sőt éppen ellenkezőleg: ez lenne a legnagyobb eltévelyedése Isten szemében.

Nagy az ember felelőssége Isten és embertársai előtt, az élet előtt, és sok gondolkodásra, okos döntésekre, nagy türelemre, higgadtságra és sok bölcsességre van állandóan szükségünk életútunkon. Aki Istenben bíz, az nem csalatkozik. De nem azért, mert az intézmény és a rendeletek és parancsok, paragrafusok mindentől megvédenék. Ezek önmagukban csak segíthetnek, és segítenek is, de megvédeni a rossztól csak a hitünk, a jóakaratom, a szeretetünk tud, imádságunkkal és Isten ingyenes kegyelmével együtt.

Az Üdvözítő tudta, hogy közvetlenül mellette, isteni egyéniségének állandó vonzásában, erejében, varázsában egyik apostola mégis áruló. A tizenkettő közül egy. És mégsem rendelt ki melléje felügyelőt, őrzőt, nem zárta el előle a lehetőséget. Megállt embersége, személyisége előtt, tisztelőben tartotta azt. Ezt kell nekünk is megtennünk embertársainkkal szemben. Akkor is, ha nagyon kritikusok velünk szemben. Hiszen a mai ember kritikus. Engedelmissége is kritikus. Állandó kérdése a „miért?” De ha a „miért”-et megtudja, ha szeretetünkkel, igazságérzetünkkel, egész emberségünkkel, Istenben megalapozott hívő és okos magatartásunkkal felelünk neki erre a „miért”-jére: akkor tettük neki a legnagyobbat, adtuk neki a legmeggyőzőbbet és feleltünk meg felelősségünknek is Isten megszabta küldetésünkben, az élet dolgai között, az ember dolgaiért.

A COLOSSEUMBAN

*A stadion közepére
feszítem a testem*

figyeljétek

*a diadalmas agónia
kijelenti majd*

*milyen világ fulladt meg
bennem végképp
s mint kell ápolni azt
ki megszületik.*

Németh Géza

LEIBNIZ ÉLŐ SZELLEME

A londoni tudós társaság, a *Royal Society*, Newtonnak ítélte az infinitezimális számítás feltalálásának elsőségét, de azért ma is Leibniz terminológiáját használják a matematikusok. A döntés annak idején fájdalmat okozott Leibniznek. Halálának kétszázötven éves fordulóján K. Färber méltán írta: „Csodálkozással kell megvallani, hogy ennek a nagy szellemnek, a középkor és a Kant-tal kezdődő filozófia között álló német gondolkodónak nagyságát akkoriban nem fogták fel.” Mintha a tudományos fórumok is megfélelkeztek volna róla ebben az időben. Bár nagy szerepe volt a berlini Porosz Tudományos Akadémia létrehozásában, melynek elnöke is volt, s tagja volt a londoni *Royal Society*nek is, akadémiai emlékbeszédet csak a párizsi Akadémián mondott róla a tudományos népszerűsítő Fontenelle, aki viszont oly szépen tudta kiemelni róla azt a ma ismét szívesen hallott vonást, hogy Leibniz nem ismerte a kiátkozó hangot.

Egy 1714 januárjában írt levelében olvassuk: „Mindenkör arra törekedtem, hogy a különféle filozófiai szekták nézetei alatt rejlő és bennük elszórtan található igazságokat felfedezzem és egységbe vonjam.” Különösen elgondolkodtatóak e levélben a klasszikusnak mondható szavak. „Úgy találtam, hogy a legtöbb szektának jórészt igaza van abban, amit állít, kevésbé azonban már abban, amit tagad.” A katolikusok és protestánsok egyesítése körül kifejtett fáradozásairól írta 1691 szeptemberében: „A kérdés úgy fogalmazva, miként nálam, nem csupán akkor kívánni való, ha gyakorlattá tehető, avagy ez jelenleg legalább remélhető, hanem akkor is, ha egyszerűen önmagában dicséretes, és lelkiismeretben is kötelez majd, ha a kivitelezéséhez szükséges feltételek adva lesznek. A jogi és elméleti vonal kidolgozása nem lesz következmények nélkül. Ha ez a végére hajló század nem is lesz oly szerencsés, hogy lássa a gyümölcsét, a jövő nemzedék veszi majd neki hasznát.” E késő nemzedéknek most jólesik megemlékezni arról, aki e szavakat írta.

A végső dolgok kutatása

Gottfried Wilhelm Leibniz Lipcsében született 1646 július 1-én és hetven éves korában Hannoverben halt meg 1716 november 14-én. Életének hetven éve alatt nemcsak a fél világot járta be, hanem a tudásnak minden területét is, és ha a mindvégig nőtlenül maradt ember nem ismerte a szokott értelemben vett otthont, e magános óriás mind a közéletben, mind a szellemi élet területén otthonosan mozgott. Diplomataként és a tudományos élet szervezőjeként forgolódott fejedelmi, királyi, császári és cári udvarokban, kiterjedt levelezést folytatott latin, német és francia nyelven, történetírásában gondosan vizsgálta már a források hitelességét és első volt abban, hogy a földrajzi viszonyokat, a talajnak és éghajlatnak történelem-alakító erejét is számításba vette. A jogtudományokban a jogbölcseleti alapok is érdekelték, és a nemzetközi jog megteremtésén fáradozott. A népgazdaságtudományban a bányászati módszereknek, a vízellátásnak és a talajművelésnek megjavítása terén vannak érdemei. A fizikában ő hangoztatta először az energia megmaradásának elvét, a lélektanban a tudattalannak szerepét, és kétségtelenül őt kell a matematikai logika atyjának tekinteni.

De mindez nem volt elég neki. Igazában mindig a végtelenség gondolata izgatta, miként valaha *Parmenidest*, aztán jóval később *Giordano Brunót* és közvetlenül előtte *Pascalt*. E kutatásainak matematikai vetülete az infinitezimális számítás, de ez sem elégítette ki: „Mikor a mechanizmus és a mozgástörvények végső okainak is végére jártam, meglepődve láttam, hogy lehetetlen volt azokat a matematikában fellelni, és hogy evégből a metafizikához kellett visszatérnem.” Ebből a szükségletből született *Monadológiája* és az ennek lelket adó *Essais de Théodicée*-je. Mindenben a végsők után kutató elméjére jellemző, hogy mélységes istenessége sugallta neki azt a kettes alapú és a semmivel meg a mindennel (0 és 1) dolgozó számrendszert, amely a mai elektronikus számológépeknél mutatja meg csodálatos lehetőségeit. Kiindulópontja ehhez a teremtettség gondolata volt: Isten a minden, és rajta kívül nincs semmi, mígnem teremtetett a világ, mely maga is együttes mindenség, és a mindenségen kívül nincs semmi. Gyönyörűségére szolgált Leibniznek, hogy felfedezése után, amelyet a párizsi Akadémia is ismertet 1703-ban, *Bouvet*, a Pekingben működő francia jezsuita e számrendszer segítségével fejtí meg Fohi császár addig érthetetlen feljegyzéseit. A mai „computerek” csodáját Leibniz ugyan nem sejthette, de mechanikusan működő számológépet maga is szerkesztett.

Ekkora tudás és ilyen kiterjedt tudományos működés láttán mindenki-ben kész a vélemény, hogy aki annyit fáradt tudományos akadémiaiák létrehozásában, „egy egész akadémiát jelentett ő maga”. És ennek az „akadémiát” jelentő embernek igazi lényege mégis csak az, hogy filozófus volt. „A filozófia pedig számára pontosan az, amit egykor *Aristoteles* a metafizikája elején írt erről: a bölcsesség szeretése. Azé a bölcsessége, amely az első és őseredeti után kérdez, mégpedig az igaznak és a jónak a kedvéért, amint ez a nyugati világ metafizikai és etikai hagyományainak *Thales* és *Platon* óta sajátja” — állapítja meg filozófia-történelmében *Hirschberger*.

A jónak szeretete

Filozófiáról és hívő keresztényről lévén szó, önkéntelenül is a skolasztika jut eszünkbe. A II. vatikáni zsinat felszólalói közül számosan emeltek szót ellene. Persze nem e több évszázadon át hatalmas szellemek révén kiművelt filozófiának tartalma ellen van kifogás, hanem fogalmazása, előadásmódja és nyelvezete ellen. Utóbbiaknak Leibniz sem volt barátja. 1670-ből származó írásában olvashatjuk: „A jó filozófusoknak szokásává vált, hogy ellenfeleiket a vitában rászorítsák arra, hogy vagy minden fogalmukat fejtsék ki világosan, vagy ha ez alól mégis kibújnának, szálljanak le valami élő népnyelvhez és ezen próbálják meg kifejezni azt, amit gondoltak. De akkor persze kiderül, hogy a tapasztalt és értelmes, de latinul nem értő emberek egyszerűen kinevetik őket. Úgy gondolom, hogy Angliában és Franciaországban a skolasztikus filozofálás azért is ment ki a divatból, mert ezek a népek már jóideje megkezdték a maguk nyelvén újni a filozófiát, hogy ezzel az egész népnek módja legyen ítéletet alkotni a bölcséleti kérdésekről. Kétségtelenül így történt volna ez az olaszoknál is, ha ott a teológusok rokonszenvből nem jöttek volna a filozófusok segítségére. Németországban a skolasztikus bölcsélet egyebek közt azért állandósulhatott, mert ott csak későn, és még most sem eléggé láttak hozzá, hogy németül filozofáljanak.”

Közérthetően hangzó nyelv nélkül elmélet és gyakorlat igen messze kerülhetnek egymástól. Elsősorban ilyesmitől adódott, hogy Leibniz tapasztalata szerint „látunk olyanokat, akik sokat szavalnak jámborságról, vallásosságról és a vallásról, sőt olyanokat is, akik ennek tanítómesterei, de Isten tökéletességei felől aligha mondhatók tájékozottaknak. A magas egyetemek tanárai szerencsétlen módon nézik Isten jóságát és igazságosságát, és olyan Istent vetítenek elénk, aki követésre és szeretésre méltatlan.” Bossuetnek írta 1697-ben: „Jóideje már, hogy vizsgáltam, miben is áll Isten szeretése, mert ennek felette nagy a jelentősége. Úgy találtam, hogy az ilyfajta kérdés eldöntése a jó meghatározáson fordul. Az én meghatározásom megtalálható a *Diplomata-kódexem* előszavában: Szeretni annyi, mint a másik boldogságának vagy nagyszerűségének örülni.”

Leibniz ezt a fogalmazást annyira fontosnak tartotta, hogy leveleiben is mindig visszatér erre. A kérdés legvilágosabb megfogalmazása a *Mme Studery*-hez írt levelében olvasható ugyancsak 1697 végéről: „Az istenszeretés próbakövét Szent János adta meg nekünk. És ha látom, hogy valaki igazán azért lángol, hogy előmozdítsa a jót, az általánosan vett jót, az már nincs messze Isten szeretésétől.” Nehéz lenne elnyomni magunkban, hogy párhuzamba ne állítsuk e szavakat azokkal, amelyek XXIII. János pápa óta a föld minden jó akaratú emberéről és minden jó akaratú emberhez szólnak. Az Istent igazán szerető szent emberek hangja ez. Szemben állnak velük viszont mindazok, akik — Leibniz szavai szerint — „kényszerítésre alapoznak minden kötelességet” és „tirannussá teszik Istent”.

A „legjobb” világ

Hogy Istennek közelébe kerüljünk, nem elég Isten egyik vagy másik tökéletességét szemügyre vennünk, állítja Leibniz, aki ennek az igazságnak taglalásában igen szemléletes: „Egy leányzó szépségének felismeréséhez nem elégséges, hogy az ujjahegyt nézegessük, de viszont nincs szükség arra sem, hogy tetőtől talpig mérgezzük. Elég lesz hozzá egy szempillantás. Ugyanígy nem lesz elégséges, hogy Istennek csak egyik vagy másik művét személjük, de nem lesz szükség arra sem, hogy minden művét végigvizsgáljuk, hiszen ez nem is lenne lehetséges. Elég lesz, ha általánosságban alkotunk magunknak róla biztos fogalmat, aminő az, hogy ő a legbölcsebb és a leghatalmasabb. Egy ilyen lény szeretése aztán abban áll, hogy hisszük, hogy amit ő tesz, az jó, és ennek megfelelően megelégedettek vagyunk vele, nem pedig követelőzők, zsémbelődők, elenszegtülők és lázadozók.”

Az idézett szavakban ott lappang Leibniz híres gondolata a legjobb világról. Ez a gondolat ugyan az egész barokk világ kedvenc alaphangja volt, de Leibniznél mélységes komolysággal jelentkezett már abban a levelében, amelyet huszonöt éves korában írt. Hogy mennyire nem csupán fellengzős szólam volt ez nála, világosan mutatja nemcsak diplomáciai, hanem tudományos, sőt technikai fáradozásainak sora is, amelyek mind azt célozták, hogy Istennek ezt a legjobb világát tovább tökéletesítsék és az ember életfeltételeit folyton javítsák. Mert Leibniz számára nem a bármikor és fennálló, hanem az önmagában mérhetetlen lehetőséget hordozó világ volt az, amit egyetemességében mint a legjobbat tételezett, hiszen az egész Isten megsejttet elgondolása felől nézte. „A Mindenhatónak végtelen és mérhetetlen jóságával adott bölcsessége tette, hogy, mindent beleszámítva, semmi sem lehet jobb, mint ahogyan ez Istentől

van, olyannyira, hogy minden tökéletes összhangban és egymás közt a legszebb egyetértésben van.” S egy másik idézet: „Semmi baj, semmi felhozható nehézség nem gátolja, hogy értelmesen és teljes joggal higgyük még akkor is, ha más oldalról nem lenne bizonyítva, hogy semmi nincs magasztóbb Isten bölcsességénél, semmi igazságosabb az ő ítéleteinél, semmi tisztább a szentségénél és végül semmi mérhetetlenebb az ő jóságánál.”

Ami értelmet ad a mindenségnek

Az Isten jóságát tükröző világ végső titkainak megragadását célozta Leibniz metafizikájának sokat emlegetett monász-elmélete. „Monászok” Leibniz megfogalmazásában a való mindenség legkisebb részecskéi, amelyek lelki természetűek: egyszerű, egységes élőek. Ezzel az elméletével Leibniz azt akarta kiemelni, hogy a valóság igazi mélyén, a végső elvekben, nem merő mechanizmus érvényesül, és a testek legmélyebb jellemzője sem az, hogy kiterjedtek, miként *Descartes* magyarázta, hanem minden valóság lényege abban van, hogy erőt képvisel, azaz hogy mindaz, ami van, öntevékenységre képes. Lényeges vonásuk ezeknek a valóknak — mondja Leibniz —, hogy bár tökéletességük fokaiban lényegesen különbözök, mindannyian ugyanannak az egy Valakinek a tükörképei. Ennek megfelelően, jóllehet ezek a kifelé „ablaktalan”, zárt kis világok mind a maguk sajátos életét élik, ugyanakkor mégis mindegyik mindenkor önmagában is tükrözi az egész világ változását. Így adódik, hogy a monász a zártsága ellenére mégis „mindannak a befolyása alatt áll, ami a világ-egyetemben történik, olyannyira, hogy az, aki mindent lát, minden egyesből kiolvashatná, hogy mi történik az egészben”.

Igaz ugyan, hogy itt már azon a határon mozgunk, ahol Alkotó és alkotása nagyon egybeolvadónak látszik. Akadtak is, akik ezen az alapon a világot pusztán önmagában és önmagából érthetőnek és végsőkéig megmagyarázhatónak gondolták, aztán erre a felismerésre hagyatkozva először csak számításon kívül hagyták Istent, de utóbb már felesleges feltételezésnek minősítették, hogy végül is már nem létezőnek nyilvánítsák. Ez a folytatás azonban nem Leibniz szelleme többé. Leibniz számára Isten az, aki mindent lát, aki minden monászban is az egész mindenséget szemlélheti. Isten a végső forrása annak, hogy a világ érthető és magyarázható, mert „a dolgokban egyszer és mindenkorra minden egyes a többivel való lehető rendben és megfelelésben van elrendezve, hiszen a legfőbb bölcsesség és jóság csak tökéletes harmóniával cselekedhet”.

Leibniz szerint a világ önmagában és önmagából nem érthető, hanem szükségszerűen Isten felé mutat. A világban található rendből, melyet a dolgokból kiolvasható törvények és azok összefüggései igazolnak, a legkedvencebb istenértvé meríti Leibniz: „A rendből vett érvet, mely csak az általában történni szokottból következő tág bizonyossáig vezet, metafizikai (azaz olyan) szükségszerűséggel bíróvá tettem (azaz olyaná, amely az ellenkezőjét önmagában logikai önellentmondásnak mutatja meg) azzal, hogy bevezettem az előre megszabott harmóniát (*harmonie préétablie*). Mert a maga módján ezen lelkek (monászok) mindegyike kifejezi azt, ami rajta kívül történik, de mivel a többi valót egyik sem tudja bármiképpen is befolyásolni, vagy még inkább, hogy a természetük igazi mélyére mutassunk rá: ezt a természetet, a rajta kívül lévők benne való kifejeződésének belső alapját, mindegyik szükségképpen az egyetemes okuktól kapta, amelyből mindezek a valók függnék; ez teszi, hogy egyik a másikkal összhangban és megfelelésben van.”

Körülményes lenne, de felesleges is, hogy a monászelméletnek mint metafizikai megoldásnak menetét, helytállását vagy csak kuriózum jellegét vizsgálgassuk. Csupán arra kívántunk az idézett helyvel rámutatni, hogy Leibniz mennyire a lelke mélyéig a vallásosságtól áthatott szellem volt, aki éppen e vallásosság folytán végső fokon mindig Istenre utalt. A megoldhatatlannak látszó emberi feladat sem tűnt neki lehetetlennek, ha egyszer reménykedést hordozó hittel mondhatta: „A gondviselés nem fog felhagyni azzal, hogy rátaláljon a maga idejére, amikor is a legszerencsésebben adódó eszközöket fogja majd felhasználni.” A figyelemre méltó ebben, hogy ez a szinte gyermekded ráhagyatkozás nem egy egyszerű kis léleknek az ösztönös támaszkeresése, hanem egy rendkívüli mértékben értelmes és mindent lehetőleg a legvégéig átgondoló nagy szellemnek a vallásossága. Egy olyan ember hitvallása ez, aki tud az ész erejéről, de ugyanakkor az emberi erők korlátozottságáról is. „Mint hogy ez a darabka értelem — írja a *Theodicea* előszavában — Isten ajándéka, amely a bűn rontása után is megmaradt természetes világosságunknak, ez a darabka egyezik az egésszel és nem különbözik attól, ami az Istenben van, hacsak nem annyiban, miként a vízcsepp az óceántól, vagy talán méginkább, a véges a végtelentől. A misztériumok meghaladhatják, de nem ellenkezhetnek vele... Nem is az ész az, ami bennünk a misztériumnak ellene van, nem a természetes világosságunk, de az igazság láncolata sem, hanem a megzavart, eltévedt látás, az előítélet, a sötétben való járás.”

A hitszakadás ellen

Vallásosságának értelmességével függ össze türelmessége és ebből adódott sok fáradozása is a katolikusok és a protestánsok hitbeli egyesítése érdekében. Mivel természetes volt számára, hogy a szív melegével dédelgetett igazságok, jóllehet értelmesek, az emberi értelem erejével mégsem mindig és a végsőig átlátszóak, az igazán vallásos embernek a hit titkaihoz való ragaszkodását meleg ölelésnek és nem görcsös kapaszkodásnak fogja föl. Mély bölcsességgel írta: „A nagyon kevésbé ismeretekről legjobban semmit sem határozottan állítani, hanem be kell érni azal az általános ítélettel, hogy Isten nem tesz semmit, ami nem lenne jóssággal és igazsággal telve.” S idézi Szent Ágostont: „Jobb a titkos dolgokat inkább csak sejteni, mint a bizonytalanokról veszekedni”.

1700. szeptember 3-án Bossuet-hez intézett levelében azon kesereg Leibniz, hogy miért a szélsőségeket élezi ki az emberek, és miért szorítják ezzel háttérbe az összekötő, mert összeegyeztethető nézeteket, amelyek oly nagy számban akadnának: „Isten tudja, micsoda kárt okoz ez a kereszténységnek.” Mivel pedig a vitás kérdések eldöntése végső fokon a vezetőkön fordul, „pontosan meg kellene mutatni — írja már az 1690-es *Second Mémoire*-jában —, hogy meddig is terjed az egyházi vezetők tekintélye és a nekik járó engedelmesség szükségessége, mert hiszen ez sem korlátlan”. A világos látás és a helyes értékelés érdekében az 1691-ben *Pelisson*hoz írt levelében tiltakozik az ellen, hogy az egyházat egyes vezetőivel azonosítsák, hiszen „ezek tévedhetnek... de ez nincs még ellentétben az egyháznak a dogmákra vonatkozó egyetemes tévedhetetlenségével, amit valóban senki sem tagadhat”. Ez a megkülönböztetés azért oly fontos neki, mert: „Megeshet ugyanis, hogy a hiteles tan, amint azt a hitvallások tartalmazzák, sőt ahogyan az iskolák is tanítják, jó, de a gyakorlatban és a népoktatásban nagy visszaélések keverednek hozzá.”

Minden tanításnak örök veszélyezettsége ez, és akik vitás kérdéseket akarnak tisztázni, azok mindig kötelesek lesznek ezt az emberi gyengeséget számításba venni.

Közel tíz esztendőn át kiterjedt levelezéssel igyekezett Leibniz résztvenni a katolikusok és protestánsok vitatott kérdéseinek tisztázásában. Mindjárt kezdetben, 1691 őszén, írta *Mme Brinon*-nak: „Annak megvizsgálásáról van szó, hogy a szakadás megszüntethető lenne-e a következő három eszköz együttes alkalmazásával: Először is engedjenek a protestánsoknak a fegyelem bizonyos pontjaiban, aminők lennének a két szín alatt való áldozás, az egyházi személyek házassága, a népnyelv használata stb. Másodszor, a vitás pontokat úgy fejtsek ki, hogy legalább a jóindulatú és mérsékelt protestánsokkal megláttassák, hogy ha ezek a kérdések nem is tetszenek nekik teljességgel igaznak, azért ne tűnjenek előttük elítélhetőeknek se. És harmadszor, orvosoljanak néhány olyan megbotránkoztató és gyakorlati visszaélést, amiken csak sajnálkozni lehet, és amiket... a római közösség jámbor és tudós emberei is elítélnék.”

Arról a tiszteletről, amellyel a római pápát és annak egyházi főségét emlegeti, már *Fontanelle* emlékbeszéde is kiemelte: „Nem lenne meglepő, ha ez egy katolikus német ember felfogása lenne. De egy lutheránusé volt.”

* * *

Leibniz sokakban ma is élő szellemének igazolására jó lesz újból idéznünk *K. Färber* megemlékezéséből: „A felekezeti ellentét teológiai síkon csak később és különösen a 19. században éleződött ki olyan kérelhetetlenül, hogy ennek enyhülését csak a zsinat óta kezdjük lassanként érezni. Akkoriban (a protestáns) *Loccum* még latinul ünnepelte a liturgiát, és a barokk-zenész (ugyancsak protestáns) *Johann Sebastian Bach* komponálta a katolikus drezdai udvar számára a *H-moll* misét.”

Azóta az emberiség kulturáltsága, önmagára találása, mind földrajzi méretekben, mind az egyes ember megismételhetetlen és örökre szóló értékének felismerésében messze előre jutott. Az egyház is szép bizonyosságát adta a legutóbbi zsinattal, hogy mennyire elmélyült önmaga és küldetése felől. Ma így még meggyőzőbbnek hatnak Leibniz 1697-ben leírt reflexiói: „Sok jószándékú ember található a világon. Az egészben csak az a baj, hogy ezek távolról sincsenek egyetértésben. Ha mód lenne valamiféle őket egyesítő enyv feltalálására, nagy dolog lenne.” Ennek az egyesítő „enyvnek” kutatása és akár lemondások árán való megteremtése napjainknak is egyik legnemesebb törekvése.

Ha értenénk a módját, hogy Isten szemével nézzük az életet, észrevennénk, hogy semmi profán sincs a világban, hanem ellenkezőleg, mindennek szerepe van Isten országának fölépítésében. Így a hit nemcsak azt jelenti, hogy szemünket Istenre emeljük és szemléljük őt, hanem azt is, hogy a földet nézzük — de Krisztus szemével. Ha így néznénk, a világ többé nem akadály, hanem állandó meghívás lenne, hogy az Atyának dolgozzunk.

Michel Quoist

HOCHWÄLDER VALLOMÁSA A SZÍNHÁZRÓL

Irodalmi tájékozódásunk a német nyelvű irodalom körében mind alaposabb és széleskörűbb. Annál sajnálatosabb, hogy *Fritz Hochwälder*-re még oly kevéssé figyeltünk fel, holott színművei, drámái állandó műsor-darabjai az európai színházaknak Varsótól Londonig. A lengyel *Dialog* című folyóirat, amely közölte *Der Himbeerpflücker* (A málnázó) című darabját, egyúttal felkérte az osztrák író, nyilatkozzék művészi programjáról, darabjairól, a színházról. A dokumentum jellegű anyag, ez az egész kis tanulmánynak beillő vallomás jó alapul szolgálhat, hogy tekintetet vessünk korunk katolikus irodalmának e jeles képviselőjére.

Bécsben, 1911-ben született; első színházi élményei a délutáni diákelőadások — mint írja —, valósággal vonzza a színház. Már fiatalon a fasizmus ellenzőinek táborában látjuk, s az Anschluss közeledtére el is kellett hagynia hazáját. Szülővárosában, melyet „soha nem hagytam volna el, ha tőlem függ”, jóformán csak annyi ideje van, hogy kitanulja kenyérkereső mesteriségét, a kárpitosságot. Ekkor még csupán hobbynak tartja a drámaírást, üres óráiban foglalkozik vele. Svájcba való emigrálása hozza meg a fordulatot. A svájci munkatörvények értelmében sokáig nem jut kereső foglalkozáshoz, sorstársaival együtt. Ily módon lesz része abban a „luxusban”, hogy szinte egész napját hobbjának szentelheti. Így születik meg 1942 tavaszán alig két hónap alatt *Das heilige Experiment* (A szent kísérlet) című színműve, mely aztán meghódítja a világot. S ez a darabja az, melyet mind a mai napig a legtöbbet játszottak. Magyarul a *Nagyvilág* közölte, színpadon csak iskolai amatőrök adták elő. A magyar nézőnek, olvasónak elsőre egészen különös, egzotikus világnak tűnhet Hochwälder színháza. Pedig ez a világ szervesen kapcsolódik ahhoz a hagyományhoz, melyre Hochwälder is hivatkozik. Hochwälder kárpitos mesterből lett drámaíróvá, nem végzett különösebb tanulmányokat, iskolája tulajdonképp a bécsi népi színpad volt. Az a külvárosi színházi élet, melyben jól megfért egymással *Raimund* és *Nestroy*, a *commedia dell'arte*, a népies szentimentális játékok, bohózatok s a már szociális kérdéseket feszegető, modern hangvételű, sokszor épp avantgardista darabok. Érdekes, ahogy ennek a sajátos harmóniának az egységét Hochwälder megvilágítja: „Nem a száraz elmélet hozta létre a bécsi színházat — írja. — A vásárok és a bohózatok világából nőtt ki, mint minden igazi színművészet.” S bár sokan azt hiszik, ebben az ihletben született darabjai, kópiái a mai modern színházi kísérleteknek, ennek épp az ellenkezője az igaz: „Lényegében — s ezt *Thornton Wilder* is bizonyíthatná — a dolog épp fordítva áll: korunk kopírozza hiába, azaz mesterségesen a színházi varázst, az viszont, amit abszurdnak neveznek, a népi komédiában mindig oly természetes volt, hogy nem követelt semmiféle elméletet.”

Semmit se szakíthatunk ki összefüggéseiből, s Hochwälder drámáinak nemcsak a mai irodalomban van meg a helye, hanem szoros kapcsolat fűzi, gyökereiben nyúlik vissza a 250 éves hagyománnyal rendelkező bécsi színjátszás eredetéhez. Az egészséges kezdet — mutat rá ő maga a forrásra — sokmindenhez kulcsot nyújt: a komédiások engedélyt kapnak, hogy felállítsák fabódéikat a fővárosban is, s nem sokára megjelenik Bécs

színi deszkáin — sokban a *commedia dell'arte* hatása alatt — a csodálatos *Stranitzky*, ez a különös zseni, tréfacsináló, a népi komédia megteremtője. Innen él, innen táplálkozik két és fél századon át a külváros varázslóinak tanyája: az a színház, melyben minden spontán és minden egyszerű, de mindennek külön zamata és illata van. S amilyen természetesen népi, olyan természetesen katolikus is ihletében ez a színház, hisz a nagy egyházi ünnepekhez kapcsolódik, karácsony, húsvét, úrnapi köré csoportosul, innen meríti szellemiségét. De mit jelent ez a katolikum? Valami benső egyetemességet. „Amikor például az osztrák színház immanens katolicitásáról beszélek — írja Hochwälder —, itt elsősorban nem az anyakönyvi kivonat felekezeti rovatára gondolok, sokkal inkább nehezen meghatározható kapcsolatokra és hatásokra. De ezek a kapcsolatok sokszor tartósabbnak és erősebbnek bizonyulnak, mint ahogy azt feltételeznénk. Ugyanígy csak később és csak külföldön győződtem meg róla, hogy azok a különféle — és nem is mindig jó — jellemvonások, melyeket kezdetben sajátoménak tudtam, valójában a tipikus bécsi polgár vonásai, azé az emberé, aki e soknemzetiségű államnak a „meltingpot”-jában született, abban a városban, melyre a katolikus gondolkodás és életmód oly jellemző volt.”

A *szent kísérlet* annak az egész történelemben egyedülálló vállalkozásnak a drámáját mondja el, melyet a paraguayi jezsuita misszió atyái próbáltak megvalósítani a XVII. században. A rabszolgatartó és kizsákmányoló földesurak birtokai közt megteremtették saját kommunisztikus államukat, melyben nem ismerték a pénzt, s nem volt senkinek magántulajdona, a termékeket központilag osztották el, s így mindenki megkapta mindennapi kenyerét. Nem volt nyomor és nem voltak gazdagok; néhány atya látta el a kis birodalom irányítását és lelki vezetését. S bár a jezsuita állam a bennszülöttek, indiánok közt rendkívül népszerű, újabb és újabb törzsek kérik felvételüket, ennek az „Isten országának” mégis el kell buknia. A világ fojtja meg, kényszeríti megadásra a jezsuitákat. Az a világ, melynek saját, a haszonra épülő logikája nem bírja asszimilálni az „Isten országát”, s a megnyomorítottak lázadását látja benne. „Mikor kezdtem jobban megismerni az anyagot — írja Hochwälder —, egy, a maga nemében egyedülálló lehetőséget pillantottam meg benne, hogy objektívizáljam és korunkhoz közelebb hozzam az emberiség örök problémáját, a társadalmi igazságosságnak és Isten országa evilági megvalósulásának kérdését, egy adott történelmi térben helyezve el.”

A darab azokat a napokat, órákat idézi, melyekben a jezsuita állam összeomlott. S a bukás annál megrázóbb, mert a világi hatalmasok megnyerik maguknak Rómát, s a rend generálisa az engedelmességi fogadalom alapján kényszeríti a paraguayi állam provinciálisát, hogy — bár jelentős hadsereggel rendelkezik — a legcsekélyebb ellenállás nélkül adják át a kis „paradicsomot” a rabszolgahajcsároknak. Az egyetlenre, aki fellázad, de szükségképp elbukik: a magyar származású Orosz páterre halálbüntetés vár. De Hochwälder darabja mégsem tragédia. Ő maga „Schauspiel”-nek, színjátéknak nevezi. A dráma műfaja pedig mindig a konfliktus megoldásától függ, de a konfliktus beállítása s a darab atmoszférája tulajdonképpen a megoldás függvénye. S itt felmerül a kérdés, hogy lehet-e Hochwälder darabjának objektív hitele, ha a műben ott rejlik a tragikus megoldás, sőt ez a szükségszerű, s ő ezt mégis feloldja? Nem, Hochwälder darabjainak hitele nem a társadalmi-lélektani realizmus logikájára épül, hanem a hitre. S itt érkeztünk el Hochwälder katolikumának egy igen fontos jellemzőjéhez. Hochwälder számol a kegyelem

erejével és hatásával, beleépíti dramaturgiájába: s ezért nevezhetjük egész munkásságát katolikus ihletésűnek.

Hochwälder maga határozza meg társadalmi helyét: bécsi kispolgárok közt élt, nevelkedett, közülük való. De üldözött volt s menekülnie kellett. S ez az üldözött bécsi polgár egyszerre belelát az élet legrejtettebb kérdéseibe, valósággal ez teremti meg szellemiségét. Találónan írja talán egyetlen magyar méltatója, Németh G. Béla: „A gondolkodás az ő számára nem afféle önmagáért való, tetszelgő, l'art pour l'art öröm. Az elméletesi idegen tőle, nem keveredik divatos lélektani és egyéb teóriák, komplexusainak' hálójába. Gondolkodása, problémái 'egyszerűek', komolyak, lényegre törekvők, erkölcsi felelősségűek, s valóban magas szintűek és maiak.” (Katarzis vagy kegyelem? *Nagyvilág*, 1963/12.) Lehet-e — teszi fel a kérdést *A szent kísérlet*ben az író —, szabad-e tétlennek vagy éppen lojálisnak lennie az egyszerű, nyilvánvaló igazságokat szolgáló embernek a „magasabb” célok érdekében igazságtalanságot cselekvő hatalommal szemben? S nem hordja-e minden hatalom szükségképp önmagában az igazságtalanságot? Hochwälder hite eretnekségnek bélyegzi a jezsuita állam eszméjét, bármennyi szép s alapvetően keresztény eszme veszi körül bölcsőjét: Isten országa nem e világból való s nem ebben a világban fog megvalósulni.

Összegyűjtött drámáihoz, amelyek nemrég jelentek meg Münchenben, Langen-Müller kiadásában, a kiváló színikritikus, *Hans Weigel* írt szellemes bevezetőt. Weigel három tényezőtől vezeti le Hochwälder drámáiról egyéniségét: veleszületett konfliktus-érzékenységből, autodidakta, mesterember voltából és a bécsi népi színpad hatásából. Egy dologról azonban megfelelkezik, s éppen arról a tényezőről, mely e sokféle hatásból kiszűrűi és egybefogja az egyéniséget: Hochwälder kereszténységéről. Pedig, mint a fentiekben is láttuk, a Hans Weigel által is elemzett szempontok mellett elsősorban ez a szellemiség adja meg írói világának kulcsát. Jól látni ezt nemcsak *A szent kísérlet*ben, de többi darabjaiban is.

Másik sikerült és népszerű alkotása *Die Herberge* (A fogadó) című „drámai legenda” valóban nagyszerű darab. Nemcsak a szerző kitűnő dramaturgiai érzékéről tesz tanúságot, hanem mint stíluskísérlet is egyedülálló alkotás. Magára veszi a vásári bohózat, a kalandos ponyva köntösét, sőt szinte azonosul vele. S mindezt oly tökéletesen csinálja, hogy akármelyik tiroli faluban sikert aratna vele. Pedig nemcsak osztrák ihletés van itt jelen, hanem amilyen öntudatlanul merített a bécsi színjátás spanyol hagyományaiból — a jezsuitákról írva —, ugyanolyan spon-tán tapintja ki most a szláv legendák atmoszféráját, hangulatát, mely már belopózott, átszívódott a bécsi bohózatok világába. A helyszín a fogadó, s van itt minden: uzsorás kereskedő, átutazó, gazdag polgár, szerelmes legény és másnak szánt jómódú lány, kapzsi apa, iszákos asztalos legény, bamba zsandár, nyomorult favágó és bölcs zarándok. De főként van egy arannyal telt kis láda, melynek elrablása körül forog a cselekmény. A láda az uzsorásé, s a favágó, aki a gazdag fogadós lányába szerelmes, nem állhat ellen a kísértésnek, eltünteti az aranyat. S bár a lány fedezi szerelmését, az uzsorás zsandárt és bírót hoz a fogadóba: s a nyomozás során mindenki levizsgálják erkölcsből, a legjobban az, akinek a tethöz semmi köze, a bíró. Amint előadja éjszakai elmélkedéseit, melyeknek végső kicsengése az, hogy ha van büntett, bűnösnek mindenképp kell lennie s lehetőleg a legszegényebbek közül, már nyilvánvalóvá válik, hogy itt tulajdonképpen mindenki egyszerre foglya és cinkosa, büntetettje és bűnözője a hatalmi rendnek. Egyedül a zarándok nem, aki nem is kap-

hat és nem is akar semmit ettől a rendtől, mert nincs mit védenie. Ő független. Az ő szívében ott lakik az igazságosság és az Isten. S a darabot lezáró lírai jelenet — a bíró és a zarándok beszélgetése — tanúsítja Hochwälder hitét. Az a vallomása, hogy minden emberben él az igazság és a jószág vágya, ez hozzátartozik az ember lényegéhez, de erre az ember önmagában gyenge. Hit kell hozzá. A hit, mely megteremti az emberi felelősséget. Az a vallomása, amit így foglal össze *A szent kísérlés* és *A fogadó* kapcsán: „Természetes, hogy a világunk tele van igazságtalansággal, mely bosszúért kiált az égbe, de ugyanúgy bizonyos, hogy a számadás percében valamennyiünknek abban lesz része, amire saját maga szolgáltat rá egész életével. Az erkölcsi tanulság tehát így hangzik: akinek megadott, hogy külső szabadságban élje le életét, annak minden cselekedete, amivel csak mások ártalmára szolgáltat, vádlója lesz a felsőbb Igazság előtt; e bűneinktől pedig, melyek lelkünket terhelik, nem szabadíthat meg semmiféle ideális állam.”

Hochwälder tehát nem a kiszolgáltatott kisember és a társadalom kapcsolatát elemzi — bár éles szemmel leplezi le e kapcsolat visszatetsző vonásait —, hanem az ember örök felelősségét a kegyelem és a végső ítélet fényében. 1959-ben a salzburgi színházi fesztiválra készült el harmadik igen népszerű darabjával, a *Donnerstag* (csütörtök) című „modern misztériumjátékkal”. A *Csütörtök*, melynek hangjáték-változatával a magyar rádióhallgatóknak is módjuk volt megismerkedni, tovább viszi azt a gondolatot, amit *A szent kísérlés* és *A fogadó* vetett fel legtisztábban. Ez a darab már közvetlenül a kegyelem és a pokol hatalmainak harcába állítja a természetfeletti hatalmakkal szemben teljesen közömbös, gépies mai polgárt. A darab főszereplője Niclaus Manuel Pomfrit, a híres építész, aki mindent elért az életben, igaz, ama három érték elvesztésével, melynek neve: hit, remény, szeretet. Egy szép napon Pomfrit összetalálkozik Wondrakkal, az ördöggel, aki a „Belial Incorporated” megbízásából „élő testben halott embert” keres. Aki aláírja az alkut az ördöggel — ezt az üzletet árulja Wondrak —, annak személyisége három nap alatt teljesen megváltozik, vagyis kivész belőle az élet meg nem talált vagy elherdált értelme iránti vágyakozás. Pomfrit a hétfői találkozás után úgy határoz, elveti saját énjét, hogy az ördög tegye életté értelmetlen létét, de a könyörgő pap s a fiatal koldúsasszony alakjában — akik a kegyelem megtestesítői — megleli gyermekkori hitét. Wondrak, az ördögdetektív elkeseredetten harcol egész szerdán ezért a szerencsétlen lélekért, aki úgy tűnik, elillan előle és a Belial Társaság markából is. Mielőtt az óra éjfélét ütné, Pomfrit még ingadozik, akár Faust, s a néző végül is nem tudja meg, hogyan dönt a darab hőse. Nem is kell megtudnia: Hochwälder nem „happy and”-et s nem is végzetszerű tragédiát akart írni. Nem volt szándékában semmi több, mint a kegyelem és a kárhozat harcába dobni a XX. század emberét. S darabja — bár hamisítatlanul mai és megdöbbentően aktuális — egyszerre idézi a középkori misztériumjátékok s a népi varázslók mesevilágát: a népi figurák ízes külvárosi tájszólással beszélnek, a detektív szájában ott lóg a mágikus Virginia szivar, melynek füstje egyszerre láthatatlanná varázsolja.

Alakjai és helyzetei, dramaturgiai elemei kifejezetten típuszerűek, már-már túlzottan is típusok, néha szinte képletszerűen elvontak. A szent kísérlésben a történelmi távolság kristályosító szerepére alapoz, s nem is próbálja ezt feloldani. Modern témájú darabjaiban pedig — s itt látjuk ezeknek a talán látszólag feleslegesnek tűnő kellékeknek funkcióját — a népies-romantikus elbeszélés eleve típusokra építő módszerét teszi ma-

gáévá. Megoldásai viszont annál kevésbé típuszerűek. Úgy használja ezeket a típusokat, mintha az eddig emberi gondolkodás megrajzolta alakokból emelné ki hőseit, hogy ezeknek a mindnyájunk számára oly ismerős jellemeknek, drámai figuráknak új utat mutasson.

Ez a két szál — formai és tartalmi szál — fűzi egybe Hochwäldernek fent említett műveit néhány olyan újabb darabjával is, melyeket ő maga is külön kategóriába sorol. Tisztán érezni e népies játékok s a bennük megfogalmazott gondolati tartalom: az emberi felelősség, bűntudat és szabadság problémájának összefüggését új darabjával, *A málnázóval*. Alkotását komédiának nevezi a szerző, de az inkább szatíra, sőt bohózat, nagyon is gyilkos bohózat, a neofasizmus kíméletlen vádirata. Egy koncentrációs tábor volt parancsnoka, háborús bűnös, aki állandóan a málnásba zavarta a foglyokat s így lett „különös ismertetőjegye” a „málnázó” csúfnév, húsz évvel a háború után is valósággal lázba hozza Ausztriát: nem sikerül elfogni. Felismerése és fel nem ismerése, a tévedés és a realitás egybejárása nemcsak a komédiázáshoz ad jó alkalmat a szerzőnek, hanem a hatalom megszállottjainak bemutatására is. „Zárt kör vagyunk” — mondja a darab egyik szereplője, s Hochwälder úgy bonyolítja a cselekmény szálait, hogy valóban minden korrupció, minden megalkuvás, minden árulás egyetlen láncba kapcsolódik egybe.

De ha most egy kis kritikus szeszéllyel egymás mellé tesszük első — s mind ez ideig legnépszerűbb —, valamint ez utóbbi darabját, egy szembevetendő eltérést figyelhetünk meg. Erre egyébként maga Hochwälder hívja fel vallomásában a figyelmet, amikor azt fejtegeti, hogy kétféleképpen írhat az író: belső és külső szükségletből. Belső szükségletből íródott például *A szent kísérlet*, *A fogadó*, a *Csütörtök*, melyek az ember, a lét, az üdvrend s a lélek misztériumait feszegetik, ezek a szoros értelemben is „hívó”, azaz hittel átfűtött darabok, Hochwälder legbensőbb vívódásainak vetületei; külső szükségletből pedig másik néhány, melyek politikai, társadalmi események ihletéséből születtek, például az újjáéledő fasizmus ellen *A málnázó* és *A parancs*.

A *parancs*, új dramaturgiai kísérletet jelent Hochwälder darabjai közt: a tragédia kísérletét. Egy becsületes, idősebb rendőrfelügyelő parancsot kap feletteseitől, hogy nyomozza ki, hol tartózkodik a volt német rendőrség ama tagja, aki 1942-ben a megszállt Hollandiában szolgálati feladata teljesítése közben megölt egy ártatlan gyermeket, s a háború után nyomtalanul eltűnt. A felügyelőnek minden rémülete és borzalma ellenére végre kell hajtani feladatát: le kell lepleznie önmagát. Mert a felügyelő maga a tettes. A cselekedetére csak most rádöbbenő ember önmagával vívott párbanban pusztul el.

Amint látjuk tehát, ha dramaturgiailag más is a darab kifutása, Hochwälder megpróbál tragédiát írni, valójában ez a darab is folytatása a fent vázolt problémának. S ha nem is nyúl olyan mélyre, mint „belső szükségességéből” írt darabjaiban, itt is a végső felelősséget és a számadást kényszeríti rá a „szürke” emberre. Ezért erőltetett egy kissé Hochwälder darabjainak ez a kettéválasztása, még akkor is, ha magától a szerzőtől ered. De érzi ezt ő is, mikor így zárja vallomását: „Befejezésül be kell vallanom, hogy — függetlenül attól, vajon ez a javamra szolgál-e vagy nem — tulajdonképpen összekötött kézzel állok minden új művem hatása alatt, mely engem irányít.”

Kosztolányi Ádám

GONDOLATOK

*„Hörpintek valódi világot habzó
éggel a tetején”*

József Attila

Az emberek között a szépség, jóság, okosság végtelen fokozatát és típusát találjuk. Ezek a részek feltételezik az Egészet, a különböző tört darabok az épületet, amelyből kiszakadtak, kell lenni egy lénynek, akiben teljes a Szépség, Jóság, Okosság. A világosság végtelen fokozatai és típusai feltételezik a Napot, amelyből a sugarak szétszóródtak.

*

Ezek a tört darabok néha nagyon hasonlítanak egymáshoz. Mindenki érezhette az örömet két hasonló alkat találkozásánál, akiknek hasonlóak az érzéki-értelmi kliséi. Semmi sem mutat annyira Istenre. A bolygók közös anyaga a Napra utal.

*

Ugyanígy végtelen fokozata, típusa és keveredése van az örömnél és fájdalomnak. Egy emberen belül is, de még inkább általánosságban. Egyrészt minden szubsztancia fájdalom és öröm-jellege más, másrészt a körülmények folytán az élményeknek végtelen a lehetőségük. De az öröm és fájdalom sohasem tiszta, a legnagyobb örömből is vegyül egy alig észrevehető árnyalatnyi fájdalom, és megfordítva. Ezek a részek is feltételezik az egészet, kell valahol lenni tiszta örömnél és fájdalomnak. A fájdalomnak — legyen az fizikai, pszichikai vagy értelmi — lényege a homályosság, az öröme a világosság. A mennyországban a végtelen fokozatban többé-kevésbé homályos képzetek teljesen világossá, a pokolban teljesen homályossá válnak. A földön mennyország és pokol sugaraival találkozunk.

*

A tudatosság hierarchiája a világban bizonyítja Isten létét. Az anyagi világban a tudatosság zérus, a növényvilágban már van valami nagyon homályos tudatosság, az állatvilágban már feltétlenül, az embernél magasrendű de nem teljes.

A sornak befejezettnek, mindkét oldalról lezártnak kell lennie, kell lenni egy lénynek, akiben teljes a tudatosság.

*

Az elmélet primátusa a gyakorlat fölött bizonyítja a szellem elsőbbségét az anyaggal szemben. Ismert tény, hogy egy gyakorlati feladatot egy elméleti tétel alkalmazásával könnyen megoldhatunk, de megfordítva nem, a gyakorlattól csak nagynehezen, kínlódva-vergődve tudunk eljutni az elmélethez.

In principio erat verbum.

*

Azt hiszem, lehetséges lesz, hogy az egyén pontos pszichológiai-metafizikai elemzésével egyéniség és sors kapcsolatában kimutassuk Istent, és adott helyzetben érzékelhetővé, átélhetővé tegyük Isten útját.

AZ ÖREGKOR ÉS A REGÉNYEK

(Részlet a *Belső emlékiratokból*)

Irta *François Mauriac*

Újra az „Üvöltő szelek”-et olvasom. El fogom újra olvasni: megyek, távozom, visszatérek ifjúságomnak e könyveiben. Ám egy mai regény, „egy újdonság” láttán mekkora lustaság szegi kedvem, hogy belefogjak!

Azt mondják: „Ezt el kell olvasnia. Ez a legközelebbi Goncourt-díjas.” Méregetem a kötetet. Milyen vastag! Megvan vagy ötszáz oldal, csak ránézésre is. Hogy étvágyat kapjak hozzá, akár húsz éves fejjel, megkérdezem: „Szerelmi történet?” Azt felelik: „Nem, elefánt-história.” Sóhajtok. Akkor sem sóhajtottam volna kisebbet, ha szerelemről szólna. Felnyitom, elolvasok tíz sort, újra becsukom. Szó, ami szó, mind többször rajtakapom magam, hogy heves olvasási undor fog el, ha regényről van szó.

Ki hitte volna? Ki mondta volna? Mert, ha számotvetek vele, valahová a világon kívülre szorulnak életemnek azok az órái, amelyeket regényolvasás emésztett fel, amiből kétségtelenül következik, hogy már régen régen többre becsülöm a valódi életet a kitalálnál.

Párizsi tartózkodásom kezdetén, emlékszem, amint szabadultam a Levéltári Főiskolától s mindattól, ami egy diákot boldogtalanná tesz, gyakran megesett velem, hogy csupán rövid pihenőre hagytam el a kályha melletti kuckót, s ezalatt sem tettem le a könyvet. Nem mindig valami „nagyság” volt: Dosztojevszkij, vagy Balzac. Még a sivár, naturalista történetek, mint Huysmans *Házassága* sem riasztották el hatalmas étvágyamat. Sem Charles Demailly, sem Manette Salamon, a Goncourt-díjasok. Általában keveset válogattam. A szerző neve döntő volt, mivel tiszteltem a neveket, lévén jóhiszemű és hiszékeny olvasó, a lajstromozott lángelmék tekintélyek voltak számomra — a többiek is; azok, akik a dicsőség hivatalos börszéjének margóján szerepeltek, egyáltalán nem érdekeltek.

Alkonyatkor hagytam abba az olvasást, mintha akkor ébredtem volna, s azt kerestem, mi lenne a legkevesebb kinnal járó átmenet a képzelet világából a valóságba. Feltárult hát az éjszakai Párizs és végtelen utcáinak sora.

Mi történt velem? Annyi minden másban megtalálom mai magamban azt, ami fél évszázaddal ezelőtt voltam. Mi hát, ami későbbi énem és a regényvilág közé magasodott, s ami meggátolja a kapcsolatot? „Azok a regények, amiket ön maga írt...” Nos, ez az, amin először fennakadok. Műveink helyettesíténék a másokét és alakjaink az ő alakjaikat? Ej, mégsem, mivel ez a mohóság érésem teljes idején át tartott, vagyis míg könyveimet írtam. A regényolvasás tovább emésztette napjaimat. Ez maradt saját munkám remélt jutalma. Félredobtam az elmondott történetet, hogy viszatréhessek a mesterekéhez. Márpedig nincs semmi, ami ma számomra kedvesebb ne lenne náluk: egy folyóirat, az első kezembe kerülő lap, amelyben tényeket és számokat látok. „Ez az öregség.” Valóban, ám ez a megállapítás mit sem mond.

Az az igazság, hogy az írók által kiagyalt alakok nem úgy kelnek életre, mint a hanglemezről a zene, ehhez ránt is szükség van. Mi, olvasók, számunk időt és teret bennsőnkben ezeknek az elképzelt teremtményeknek, ott azután egyszerre kibontakoznak és belénk vésik sorsukat. Márpedig ez a idő és tér, legalábbis amennyiben engem illet, — ma már megértem —, összekeveredett a húsz éves korom előtti külső életem-

mel, azzal a léttel, amit nem is éltem, amit csak azután éltem meg. Ben-nük testesült meg sorsom, amit még mindig fátyol borított. Ők adtak neki fokról-fokra arcot. Próbálgattam magam, közbeiktatott hősök által, aljasságban és dicsőségben, szerelemben és bűnben. Kivetítették éle-m önnön képességeimet. Nem is gyanítottam tehát, hogy a darab már meg-kezdődött, és olvasásra vesztegettem időmet. Az elbeszéléseknek, amiket már megtudtam volna alkotni, külső életemben nem jutott hely, mivel a Vaneau utca ötödik emeleti szobájában, a kályha melletti kuckóban kép-zeletbeli sorsokkal helyettesítettem a saját végzetemet.

Ezalatt már kissé idősödtem is; a tér szűkebbé vált előttem: abban a csekély mértékben, amit megéltem, benépesült élőlényekkel és valós dolgokkal, és saját végzetem összefonódott a világtörténelemmel. Ám a regényalakok léte és mozgása még sem szorult szűkebb helyre, habár többé nem játszották életem előképének szerepét. Az összehasonlítás támpontjai lettek. Hol volt a helye Rastignacnak, vagy Lucien Leuwennek, vagy Dominique-nak az én korom számára? Megkockáztathattam-e, hogy *Az érzelmek iskolája* Frédéricjének kudarcát vállaljam? Erőfélben levő embernek, aki már egy mű megvalósítására vállalkozott, mások regényé-nek olvasása arra jó, hogy számot vessen és szembenézzen önmagával.

Ám, ahogy múlik az idő, ahogy időbeli jövőnk szűkül, mikor már megtettük a tétet, amint a mű befejeződött és visszaküldtük levonatát, amikor az emberi kaland a végét súrolja, a regényhősök többé már nem lelnék mozgási teret: múltunk megmerevedett és érinthetetlen tömbjé-nek rabjai, ahová azontúl már semmi sem hatol be, s ahol már jelen var a többé-kevésbé közeli halál. Árnyéka ránkvetül és ahogy idősödünk, sú-lyosodik.

Milyen regényhős élhetne meg itt? Mindet ifjú reményünk éltette. Ifjú vérünk tüze lobogott játékukban. Önnön szenvedélyeink remegtek bennük.

Íme, eljött az idő, amikor Julien, Fabrice, Dominique, Lucien, ha azon erőlködöm, hogy kirántsam őket az örvényből, nem mondanak nekem egyebet álmosító történeteknél. Ezt már Emily Brontevel és az *Üvöltő szelekkel* kapcsolatban lejegyeztem: egyedül azok léteznek ezentúl, akik a műveket írták, s azok is csak olyan mértékben érdekelnek, amennyiben közvetlenül vallanak magukról. Hogy ilyen a kapcsolatom Benjamin Constant-nal, nem azért van, mert emberként bűvölt el, hanem *Naplója* kiszolgáltatta nekem. Mivel elég későn ismertem meg, D. H. Lawrance egyetlen regényét sem bírtam soha teljesen végigolvasni: *A tollas kígyó* és a *Lady Chatterley* kiesett a kezemből. Viszont mohón olvastam min-den magára, Lawrancera vonatkozó bőséges irodalmi közlést, Catherine Carswell és Dorothy Brett bizalmas vallomásait, mindent, ami bevezet-hetett ennek a nevetséges profétának a mesterkedéseibe.

Már csak a hús-vér teremtmények léteznek számunkra a végnek és a semminek azon a meghatározhatatlan mesgyéjén, amit öregségnek ne-vezünk. S éppen ezért „az elkötelezettség” ál-problémának tűnik nekem. Nem érzem magamat ma sem jobban elkötelezettnek, mint amennyire egyáltalán valaha voltam. Mindössze nem vetek többé egyetlen képzelgést se magam és a valóság közé. Nincs már olyan olvasmány, amely eltérít-hetne attól, ami az életből megmaradt számomra. sem a halál, ami már bennem lakik, sem a politika, mely naponta tudósít az emberi vadságról vagy butaságról. Bizonyos, mindig módom volna rá, hogy holmi kocsi-szint rendezzek a feledésre, mint valami régi típusú mozdony, amelyet fél gőz alatt tartanak, tartalékban, vagy amely üres kocsikat tologat...

Nem fontos: az öreg ember kétségtelenül ki van szolgáltatva annak, ami történik, vagy ami történt. (Az öregek falják a történeti műveket.) Nincs menedéke a jövőre, nincs is jövője, az a termékeny üresség, ami az írók által kiagyalt, elragadó szereplők élettere és természetes környezete az ő számára immár érinthetetlen múlttá változott.

Nincs előtte semmi, csupán az, amiben hitt, vagy amit hinni törekedett, mivel hívőnek vallotta magát. Semmi egyéb, csak ez az elképzelhetetlen valóság, akár az egész közeli tenger, amit az utolsó dűnák rejteneek maguk mögött: ezért nem hallani moraját. Ha léteznék regénybeli világ, mely számot vet az örökkévalósággal, abba még elmenekülnénk: el is olvastam újra Huysmans *Útonját*. Ám ez nem egyéb, mint regényesített napló. Ki mást soroljunk még fel? Bernanost? Graham Greene-t? De minden képzelgés, még ha számot is vet a világban jelenlévő kegyelemmel eltorzítja ezt az igazságot, pusztán szavakban nyilvánul meg és érintkezik velük.

Az élet utolsó évei számára csak a költők maradnak meg. Mivel a költészet, akár a vallás, elveti a látszatot, és egyenesen a lényeg felé irányul. Nem mintha szívesebben olvasnék verseskötetet, mint regényt: itt az emlékezet helyettesíti a könyvet; elég nekem, amit életem folyamán emlékezetembe véstem, az egész költészetből az, ami bensőmben zümmög, amit gyermekkorom első válogatott darabjai óta szedtem össze: teljesen elfelejtett költemények is őriznek bennem egy titokzatos visszhangot, amely mindaddig megmarad, amíg öntudatom el nem vész.

Azért a regényalakok sem halnak meg teljesen bennünk; ők is hozzátartoznak múltunkhoz, ám azokhoz az eleven lényekhez kötődnek, akiket ismertünk és szerettünk. A legkevésbé mozgalmas életekben is sokkal több a Natasa, a Dominique, a Lucien, mint a nagy írók összes művében és a regényvilág Natasái, Dominiquejai, Lucienjei fölött mindig megvan az az előnyük, hogy nem képzelt lények, hanem eleven lelkek. A múlt valóban létezett tekintetek csillagos éjszakájába burkol és a fényforrás, ami újra felcsillantja őket, talán még a halálon túl is ott ragyog.

Igy hát, ahogy a véghez közeledünk, lassan elválunk mindattól, ami képletes és ami rejtély annak a valóságnak a megközelítésére, amit a szavak kifejeznek, vagy eltakarnak. Ha ez a nemlét, megértjük, hogy a csend, ahová sok mai költőnk törekszik, arról a semmiről ad hírt, amelyben minden látszatnak el kell oszlania. Ám ha szereteteink, akik előttünk haltak meg, örökre élnek és mi percről percre közelebb jutunk hozzájuk, akkor beleegyezőnk abba, hogy minden agyrém szertefoszoljék. Ideje, hogy becsukjuk a könyveket és ha valaha is szerettem volna a filmet, ideje, hogy véget vessünk a képek nyüzsgésének. Ifjúságunkban a művészet nem egyéb, mint az eljövendő dolgok árnyéka. Ám az élet estéjén, amikor már nincs számunkra földi jövő, mit mond nekünk a művészet arról az öröklétről, amely már feldereng előttünk? Ehhez az elmélkedéshez csupán a zene illik. És annak is hamar helyet kell adnia a csendnek — annak az eleven csendnek, ami a megkezdett öröklét már itt a földön.

Bittei Lajos fordítása

A természetesen keresztül — ha valaki nemcsak sportszerűen, hanem metafizikailag is átéli — valóban egy magasabb hang hívja az embert. A teremtség egyik legnehezebben felderíthető titka ez. Mert a rejtélyes hívás akkor is szól, ha a legtöbb ember lármás magatartásával túlharsogja.

Walter Nigg

TÓTFALUSY ISTVÁN VERSEI

DÚDOLJ CSAK

Szétfutnak, meg-megállnak
a hórihorgas árnyak;
csapzott rögök közt, őszidőn,
tűnő nyomán a nyárnak.

Varjak csapata lebben
a gyöngyház szürkületben,
az országúton egy egér
fut, s visszanéz ijedten.

Az út mentén a nyárfa
ágait szél zilálja;
vetkőző ág és ritka lomb:
fele zöld, fele sárga.

Szétfutnak, meg-megállnak
a lombok és az árnyak.
Az ároksparton ülsz, s a
varjak válladra szállnak.

Tavasszal, céda nyárral?
Virággal, dús kalásszal?
Az a legény, ki szembenéz
A hervadó határral.

Ha álom, munka, élet,
öröm, vágy semmivé lett:
az a legény, ki szembenéz,
s a kedve újra éled.

Fülébe visszacseng még
a sok-sok édes emlék,
vetkőző lelke villanó
reménnyé fényesednék...

Ha köd szítál a rétre,
s fátylakba vész az ég, te
dúdolj csak, és köszönj
a surranó egérre!

SZAVAK

Vannak szavak —
már szinte élők, mint a falevél.
Lélegzenek, suhognak, izzanak,
s mikor kisüt a nap,
egy pillanatra megpihen a fény
rajtuk. Szemhúnyva várják. Fényt a fény,
életet élet, szót a szó...

Aztán fordul a szél,
suhint az ősz, vetkőzik a karó,
és megsárgul a lomb is: vége már.

Riadva száll,
akár
vák tő fölött csapongó vak madár.

Hiába élt, hiába volt,
lélegzett, izzott, szólva szólt.
Élt, de lehullott: vége már.
Elmúlt a nyár.

Vannak szavak:
élők, de élők csak, mint a levél.
Lélegzenek, suhognak, izzanak, —
s mind egy nyarat
ha él.

De van szó, van szó olyan is,
 ha ritka is,
 mely nem egy évet él.
Nem hullik földre, mint a falevél,
nem tépi, fosztja, bárhogy fújja is
 a szél.

Az ősznek sincs hatalma rajta: vak,
ólomszínű tó, sebzett madarak,
avarba pergő, már-csak volt szavak
 fölött is égig ér.

A szó, a szó, a szó,
az egekig ható,
szívekbe markoló.
Mit az ég íve fent,
tó tükre idelent
nem némit: visszazeng.
Vak tóban vak habok
tükrén is fölragyog,
szélnél hatalmasabb,
fényesebb, mint a nap.

Van szó, van olyan is,
 ha ritka is,
amelyre ráfelel
az ég, a szél, a szív.
Es szól, szól, egyre hív.
 Perel.

Halállal, ősszel, mindennel, ami
 — szegyen bevallani —
kemény páncélként a szívünkre fagy.
Van szó —

A MÉZ

Bibliai szelíd fénnnyel ragyog felém a könyveim közül — egy üveg méz. A bibliával még keveset is mondtam: ez az aranyos ragyogás magát a Kánaánt idézi. Tej és méz... Amint elnézem, először nem a vajasmézes-kenyér polgári bősége jut eszembe, hanem a tej és méz egyszerűbb és egyszerűségében királyi ígérete.

Es eszembe jut diákkoromból egy csónakkirándulás. Két hétig eveztünk a Dunán — szegény éveknék szegény fiai — s a ladik közepén egy kanna méz volt az arany-alap, a végső menedék. Hányszor mertünk belőle, éhes kamaszok, előre mosolyogva, s csurgattuk kenyérre vagy egyenest a szánkba! De mintha csakugyan a bibliai csodák kora jött volna újra kö-zénk: a kannából nem fogyott a méz. Mindig jutott belőle új meg új kanál, de mégis mindig teli volt. Csoda? Nem történt semmi különös: az evezőkről odavágott a víz, a kanna azzal telt s hígult. Mégis csoda volt az a ki nem apadó, illatos edény: az utolsó reggel meghatottan hőrpöltük ki és mostuk el.

Tej és méz? Kánaán? Ez az ötforint ára, illatos aranytorony — nem is üveg —, hanem műanyagburokban — ma is Kánaánt nyit elé. Odakinn tél van: a háztetők havasak, lucskosak, fölöttük füst szállong, köd bolyhosodik. De ebben e tizedeka mézben egy láthatár napfény ragyog, egy szobányi nyár izzik, erdők, rétek virága illatozik. Napfény, nyár, erdő, rét és virág! S a bennünk lakó Kánaán: napfényes, nyáriás, virágos emlékeink! Milyen messze mind, s mégis milyen közel!

ANGYAL EGY TÁVOLI CSILLAGRÓL

Irta Magyar Ferenc

Az emberek elkomorodva néztek a magasodó sírhalomra. Amikor azonban a sír fejébe odaszúrták a keresztet, a férfiak feltették kalapjukat, az asszonyok megtörölgették szemüket, mintha a következő temetésig a sírással több dolguk immár nem is lenne. Az iménti megindultság helyen felsónajtó megkönnyebbülés látszott az arcokon. A falu szíveről leszakadt a nagy teher, melynek zuhanása sokak lelkinyugalmát felkavarta, de most már vége van. Földet ért a nagy kő, ahová zuhant, ott marad.

Megeredt az emberek beszéde, amint hazafelé ballagtak a temető-dombrol. Mindenről beszéltek, de egy szót sem a halottrol. Rádobták a rögzöt a koporsóra, hogy almaikba se térjen vissza Ag Jani.

A rokonság még nazakisérte Ilonkát — így illik — letelepedtek a konyhában, a verandán, felhajtottak egy, két porció pálinkát, krákogtak, legyezték magukat a füledt melegben, azután észrevétlenül elfogytak a boidogtalanság házából.

Magam is készülődtem az autóbuszra, hogy elérjem vele az esti gyorsot. Amikor azonban búcsúzkodni kezdtem, Ilonka egy erdei vad puska-csőre riadt tekintetével meredt rám.

— Maga is itthagyl?

Átöleltem a vállát s akkor éreztem, hogy a vézna asszonyi test hogyan remeg a ki nem zokogott fájdalomtól.

— Itt maradok, ha ez megnyugtat... Beszélj, vagy halgass. Ahogyan szívednek könnyebb...

A lefüggönyözött, hűvös szobában telepedtünk le. A két ablak között egy toalett asztalka állott, felette tükör, melyet most fekete gyolcs takart. A városiasan berendezett falusi lakásnak ezen a fura szegletén hosszan elidőzött tekintetem. Ez a libákat, kacsákat tömögető, tyúkokat tojózó falusi asszony, rosszul szabott gyászruhájában — és ez a toalett-asztal, az előtte álló halványkék puffal. Vajon ült-e rajta valaha is?

Aligha találta el gondolataimat, de hosszan ottidőzött tekintetem mégis megzavarta. Hirtelen odalépett a tükörhöz és leemelte róla a fekete terítőt. Magához szorította, azután még sokáig ott állt, mellén összefonott karokkal, szembenézve most oly idegennek látszott arcával. Küzdött még egy darabig, végül is megmozdult vértelen ajka.

— En öltem meg Janit!...

*

Amikor férjhezmentem, még tizenhét éves se voltam. Akkoriban ez volt a szokás nálunk. A tizenötéves lányt már elgyűrűzték. Aki addig nem volt szerelmes, később már meg sem ismerte az igazi szerelmet. Hamar összetörött benne valami, idejekorán elhervadt, mint a virág, ha levágják és pohárba teszik. Az is ritka volt, hogy egy lány maga választotta ki a párját. Az volt a rend, hogy megmondták, kihez adják férjhez. Csak attól kezdve nézegette azt a másikat, akivel majd egy ágyba kell aludnia. De lassan hozzászokott a gondolathoz, beletörődött, hogy annak úgy kell lennie. Meg is szerette, ha esze volt, mert ha nem, hát földi pokol lett azt élete.

Mink magunk választottuk egymást. Feltörtük a régi rend pecsétjét. Sem nem szerelemből, sem lázadásból. Csak annyi történt, hogy azok a

kis földjeink egymás mellett voltak a Pogányvár alatt. Azon a nyáron egymás mellett kapálgattunk. Átkiabáltunk egy-egy szót — csak olyan butaságokat — de estefelé Jani mindig segített nekem, hogy egy léniában végződjek a munka, mert akkor reggel megint egymás mellett lehetett kezdeni.

Egyszer kitalálta, hogy menjünk fel a Pogányvárba, olyan érdekes ott minden. Én féltem, mert mindenféle rémségeket tudtak mesélni az öregek a Pogányvárról. Az igazat senki sem tudta, csak mondták, hogy óriások hordták össze azokat a nagy sziklákat. Mások meg, hogy a pogány magyarok bűjkorásztak benne, mert nem akartak keresztényeknek állni. Azoknak a csontjai vannak széthajigálva a füstös barlangokban. De én nem is azoktól a csontoktól féltem, hanem, hogy meglátnak, kibeszélik és abból nagy baj lehet még, mert hátha Janinak már szántak valakit. Az ő apja kőműves mester volt, aki már valaki a faluban. Nem úgy mint az én apám, aki bányász lett volna, de sokáig sehol sem túrték meg, mivel-hogy mindjárt lázította a szegénységet. Börtönben is ültették az első háború után, a csendőrök is megveregették, mindenki csak úgy hívta: Réz Anti, a forradalmár. Egyszóval nagyon is félhettem attól, hogy a falu szájára adom magam, ha meglát valaki Janival a Pogányvárbán.

Féltem is, meg tört is a nyavalya, hogy mit akarhat velem. Hogyan is kezdődik, amit úgy hívnak, hogy szerelem? Hát elmentem vele.

Szörnyen szép onnan a mi vidékünk. A barlangokba be se mentünk, hanem leültünk az óriások asztalára, lelógattuk a lábunkat, beszélgettünk. Vártam, hogy legalább a kezem megszorítja. De csak beszélt, mint egy álomlátó, hogy ő addig nem nyugszik, amíg valaki nem lesz ebben a házban faluban. Az apja mellett ugyan kőművesnek tanult, de gondolta, ha eljön az ideje, elhajtja a malteros kanalat, valami jobbra fordítja a fejét s ha megvalósulhat az álma, hát első dolga lesz, hogy a Csörgő patak vizét átkomandírozza a falun. Olyan döglött így ez a falu, olyan poros, olyan tikkadt nyaranta, hogy az a csacsogó, élő víz teljesen átöltöztetné. Olyan lehetne, mint amilyet a falraakasztós kalendáriumokon nyomtatnak. Patak folyik el a házak előtt, karfás hidak rajta, nem kell a kutat csigázni, csak meríteni a vizet a ház előtt.

A Csörgő patak az Égeres szurdokjából bugyog elő. Ott, a magasban még csak annyi a vize, hogy egy vödörben is elfér. De a kövek alól mind csak belé sietnek a fakadó vizek. Mire a páfrányokhoz ér, már bokáig érő gázlója van. Lejjebb, azután van egy szép hely, ahol a víz leveti magát egy sziklagrádicsról, szétfröccsen a lenti köveken, csörögve hempereg tovább a kavicsos mederben, csak a völgyben csendesedik meg, ahol felfogják és kicsiny eresztőkben bocsátják szét, hogy öntözze a rétet, növelje a kaszálni valót.

Jani úgy tervezte, hogy ott, a vízesésnél kellene eltéríteni az útjából a Csörgőt, végigvezetni a hegyoldalon, amerre az Égeresből a régi dűlőút is leereszkedik a falu felé. A friss hegyi víz átfolyna a falun, még egy kis tavat is lehetne belőle rekeszteni a Simorok keresztjénél s csak azután bocsátani a rétnak.

Nekem borzasztóan tetszett ahogy ő mindezt el tudta mondani s azt találtam hozzá ragasztani, hogy hiszen még malmot is lehetne rá építeni. Akkor rámnézett, de úgy, hogy én majd leszédültem az óriások asztaláról. Az akkori nézésit soha nem felejtettem el. Talán megérezte bennem azt az egyet, akire — de legalább arra az egyre — mindenkinek szüksége van ahhoz, hogy egy kicsinyke álomból, nagyot vigyen véghez.

Attól kezdve, ha csak tehettük, kiszökdöstünk a Pogányvárba. Tervegettük a patak dögát. De később nekem is el kellett mondanom, hogy én mit szeretnék ebben az életben.

Nem volt nekem addig semmiféle feltett szándékom, hát most mit mondjak? De valamit csak ki kellett fundálni, ami talán neki is tetszik. Hát akkor elkezdtem mondani az elejét, úgy, hogy a végét még én sem sejtettem. Egy nagyon szép házat szeretnék a falu felső végében. Nagy, üvegezett verandával, szép bútorokkal. Ugy lakni benne, hogy nem az öregekkel, sem senki mással, csak akit az ember szeret, hogy nyugodtan szerethesse. Ha azután még víz is elfolya az előtt a ház előtt, annak a partja tele volna ültetve selyem-füvel, virágokkal, meg felfutó sárga rózsával. A ház előtt lenne egy pad, amelyikről odalátni a Pogányvárra. Estefelé arra kiülnénk. Lenne egy kislányom is, azt kitaníttatnánk cimbalomra. Szállna a cimbalomszó, kifelé a világba, hogy hallja az egész falu... Hát ez jutott eszembe kinomban, de Janinak ez annyira tetszett, hogy átölelte a vállam. Vártam, hogy meg is csókol, vagy valami, de csak annyit mondott, hogy amit akár csak ketten is, de igazán akarnak, az mind meglehet ezen a földön.

Lehet, hogy meg is csókolt volna utána, mert a vállam még nem eresztette el, de akkor mögöttünk megszólalt egy hang. A Jani apjának hangja, aki ott lesekedett ránk a barlangban, mert valaki akkor már befújta neki, hogy mink ide szökdösünk.

Nem volt mérges, inkább olyan szomorúféle, ahogy odajött hozzánk s azt mondta Janinak. No, fiam, látod-e te innen a mi házunkat? Hogyne látnám, mondja Jani. No kedves gyermekem, akkor mostantól kezdve úgy tegyél, hogy többé se távolról, se közelről ne lássad. Felejtsd el, ő is elfelejt tégedet.

Azzal elindult lefelé. Útjában belerúgott egy-egy kőbe s azok nagy csörtetéssel görögtek alá a hegyoldalon. Mi meg ott maradtunk egészen sötétedésig. Akkor elmentünk mihozzánk. Anyám akkor már nagyon beteg volt, egész nap feküdt, félálomban. Ő észre sem vette, hogy nem egymagamba megyek haza. Apám is lefeküdni készült, de kihívtam a konyhába. Elmondtam mi történt. El voltunk rá készülve, hogy ő meg nekem adja ki az utamat. De feltámadt benne a régi lázadó, megsodorta a cigarettáját, rágyújtott, kifújta a füstöt s azt mondta, hogy minden úgy van jól, ahogyan van. S azért van így, hogy holnap másként legyen. Igaz, hogy még azt is megkérdezte, hogy biztosan szeretjük-e egymást? Mondtuk, hogy mink ezen még nem is gondolkoztunk, se nem beszéltünk róla, csak a patakról, meg a házról.

Megparancsolta, hogy ágyazzak meg Janinak a konyhában, a priccsen. Megtettem, de felesleges volt, mert ők egész éjszaka csak beszélgettek, én meg álmatlanul hallgatóztam a szobából. Apám elmondta az egész életit. A sztrajkokat is, meg a börtönt, meg mindent, amiben része volt. Odakinn már feltetszett a hajnal, mikor apám benyitotta a szobaajtót, de még a küszöbről visszaszólt Janihoz; hogy csak az számít igazán embernek, aki valamiféle patakot el akar téríteni az útjából, hogy szebb legyen a világ.

Hej, de az a mi világunk nem akart hamarosan szebbre változni. Mindjárt reggel arra ébredtünk, hogy valami bezuhant a kapun. Hát egy nagy, vesszőből fonott koffer volt, benne a Jani ruhaneműi, meg egy fej alá való nagypárna. Tehát végleg kiadták az útját.

Apám elszerezte Janit a bányához, de beletellett vagy három hét, amíg elmehettünk a jegyzőhöz, hogy összeadjon bennünket. Se koszorú, se vőfély, csak úgy csendesen ment minden. A jegyző olyan sunyi képű,

menyecskavadászó nyikhaj volt, de nagyon szépen beszélt. És szüntelen csak mosolygott ránk. Nekem az volt az érzésem, hogy ő az egésztestet csak cirkusznak veszi, ami hamarosan ki is világosodott, mert ahogy befejezte az összeadásunkat, kezét fogott velünk, mindjárt ki is húzott egy fiókot, kivett belőle egy összehajtott papírt. Nem akartuk elhinni, de csakugyan az volt, katonai behívó.

A háború egyszerre közelebb jött a házunkhoz.

Mielőtt kivitték volna a frontra, Jani még hazajött egy rövidke szabadságra. Akkor én már el voltam szegődve munkára az erdészethez. Hajnalban keltem, megfőztem, elláttam a beteg anyámat, azután ki az erdőre. Késő délután jártam haza, de még akkor is útba ejtettem a kőfejtőt, válogattam az építkezéshez való követ, ölbe raktam.

Igy aztán nem sok öröme volt szegénykémnek abban sem, hogy hazajött búcsúzkodni. Reggel elkísért a munkába, délután elém jött, bevittém őt is a kőfejtőbe, hogy segítsen. Amikor késő este ágyba kerültem, én már olyan fáradt voltam, hogy nem volt bennem semmi élet. Jani megvárta apámat a bányából, vacsora után sokáig elbeszélgettek, leginkább arról, hogyan kellene elrendezni a szegénység dolgait a háború után. Én elaludtam. Amikor mellémbújt és ölelgetni kezdett, már legjobb álmomból riadtam fel. Összeszorítottam a fogam, meg mindenem, rám jött valami rettenetes reszketés, mert kimondhatatlanul féltem én attól, aminek ilyenkor meg kell történnie. Kértem, könyörögtem, hogy ne tegye meg velem. Majd ha hazajön a háborúból. De legalábbis holnap. Anyám mentett meg a fuldokló köhögésével, aminek mindig az lett a vége, hogy le kellett szállni az ágyból, meggyújtani a lámpát, felpolcolni a hátát, orvossgát adni. Azután elmúlt az éjszaka, jött a hajnal, kezdődött minden előről.

Az utolsó napon azután, mikor már indulóban volt, megint eljött elém, az erdő alá. Valami különös tűz égett a szemében. Gondoltam, ma is fenn volt a Pogányvárbán. Betértünk a kőfejtőbe, raktuk a követ, de alig volt neki szava, mindig csak engem nézett. Már kezdett ránk esteledni, de kérte hogy maradjunk még. Szívta a cigarettát, egyiket a másikat után. Ültünk a kőrákás tövében, egymáshoz bújva, hallottuk a szívünk dobogását is. Akkor aztán azt mondja, hogy menjen ő a frontra, ha a házasságunkat még el sem háltuk istenigazában? Kérleltem, hogy csak itt ne, ezek között a kövek között. Erre jöhet valaki, meglát. Majd otthon. De csak rámrontott, mint egy vadállat, letepert. Rúgtam, haraptam, még kiabáltam is, de hát ő volt az erősebb. Utána olyan összetörtnek, kifosztottnak, megszegényítettnek éreztem magam.

Azon az éjszakán azután, még visszaálmodtam az egészet, de nem Janival, hanem az erdészszel, aki mindig olyan kedves volt hozzám. Gyönyörű volt az az álom, csak hogy amikor ráébredtem, Janival voltunk összeölelkezve.

Azután elment és már semmit sem tudtam róla. Jártam az erdőre, raktam a követ, ápoltam anyámat, rettegtem apámért, aki megint elkezdett valamit a bányában. Ismét gyakori vendégeink voltak a csendőrök.

Amióta Bözsink férjhez ment, esztendőben, ha egyszer jött haza. Orvosságokat, meg édességet hozott anyámnak. Most gyakrabban járt haza lisztért, szalonnaért, krumpliért, babért, meg amiből szűken voltak Pesten. Elmondtam neki, hogyan jártam. Szidott, hogyan lehetek ilyen buta, a gyerek csak növéget bennem, ki tudja az apja hazajön-e valaha is, itt maradok majd egy gyerekkel, fel kell nevelni és kinek kellek én már ak-

kor gyerekestől-árvástól. Addig, addig, míg rábeszélte, hogy menjek vele, ő majd rendbehozta. Elmentem. Volt egy kis megtakarított pénzem, amit téglára rakosgattam össze, azt magammal vittem. Pár nap az egész, azzal biztosított, de bizony nem ment az olyan könnyen, mert azt az orvost is elvitték a frontra, akit ő ismert. Másikat kellett keresni. Eljött a napja az én szégyenemnek. Jobban féltem a gyerek elvesztésétől, mint a megszerzésétől. Nem is hiába, mert szinte ráment az életem. Annyi vérem veszett, hogy csak három hét után tudtam lábra állni, de akkor is csak szédelegtem a világban s azt hittem, hogy mindenki látja rajtam, mit tettem. Bözsink tartóztatott, hogy maradjak, amíg egészen megerősödök, de már az erdészettől is írtak, hogy mi van velem, miért nem állok munkába. Azután megjött a távirat, hogy anyám meghalt.

Halott volt ő már életében is, de azért engem kétszeresen is meggyötört a halála. Úgy álltam ott a koporsójánál, hogy szüntelen csak az járt az eszembe, az ő halálával adta tudtomra az Isten, hogy az életet csak az veheti el, aki adja.

De ez még nem volt a végső, mert nem sokkal azután német katonák jöttek a faluba, összeszedték az állatokat. A disznókat teherautóra rakták, a teheneket, meg el kellett hajtani a hegyeken át. Az állatokhoz embereket szedtek össze hajcsárnak, apámat is negyed magával. Úgy volt, hogy csak valamelyik állomásra hajtják, azután visszajöhetnek. Reggelre talán már itthon is lesznek.

Az a reggel azonban már sohasem jött el. A négy emberről többé senki sem hallott.

Egyszál egyedül maradtam. De akkor olyan erő szállott belém, hogy a félvilággal is birokra mentem volna. Másra gondolni sem tudtam, csak arra, hogy mire megjön Jani, legalább a ház falai álljanak. A kő, a téglamár ott volt a telken. Magam oltottam be a meszet is, hordattam a homokot. Meg lett volna már minden, csak az hiányzott, aki megépítse.

Egy este, ahogy jövök hazafelé az erdőről, útba ejtettem a telket, nem loptak-e el megint a téglából? Kit találok ott, mint az apósomat. Először zavarban volt, ahogy meglátott, de hamar feltalálta magát. Azt mondta, csak nézegeti ezt az anyagot, hogy mennyit érne, ha eladó volna. Mondom, hogy másnak az semmit sem ér, nekem meg a világ kincsét. Mondott egy nagy összeget, hogy annyiért megvenné, mert volna valaki, aki építeni akar, de hamarosan. Építsen, mondtam, de ne a máséból. Én is építeni akarok úgyszintén hamarosan. Akkor azután fordított a szaván és szép szóval kérte, hogy kössünk egyességet. Felépíti nekem tisztára ingyért az egészet, ha lemondok a fiáról. Úgysem esküdünk templomban, cigányhiten vagyunk. Eldőlt bennem a méreg, felkaptam egy jókora követ a rakásból, hogyha el nem takarodik, hozzávágom, akármi legyen is utána. S még azt is hozzátettem, hogy nagyon jól imádkozzék, mert ha a fia megjön, ezt a szót elmondom neki, hogy milyen egy aljas ember az ő apja. Olyan méreg támadt bennem, hogy elzöldült előttem a világ, elhanyagoltam a kőrakás mellett. Mire magamhoz tértem, ott ült mellett, törölgette a veritékes homlokom, simogatott, azután fel is vett a két karjára, elindult velem hazafelé. Útközben pedig egyre csak azt hajtogatta, hogy mire volt ez jó, hiszen ő csak arra volt kíváncsi, hogy igazán szeretem-e a fiát, van-e bennem kitartás. Még csókolgatni is kezdett, de akkor már kiugrottam a karjából, el akartam futni, de erősen fogta a kezem. Erővel, hogy menjek be hozzájuk, még sohasem voltam náluk. De én egy szót sem hittem ebből a nagy jórafordulásból, mert amíg a karján vitt, éreztem, hogyan szorongat magához, hogy tapogatja végig az

egész testemet. Elkészítés nélkül futottam hazáig és egész éjszaka csak sirtam.

Napokig nem is mentem a telek felé, elkerültem. De vasárnap a nagy egyedüliségemben mégiscsak kísértáram s akkor látom, hogy már az alapok is ki vannak ásva. Méghozzá olyan formára, ahogy én azt sokszor elterveltem magamban.

Lám, én most is csak a házról tudok beszélni. Ahelyett, hogy a Jani dolgát fejteném, a magam nótáját fújom. Ezért romlott el a mi dolgunk. Mert én mindig csak magamra gondoltam, csak a házat akartam. Nem törődtem senkivel, semmivel. Mit bántam én, hogy elszáll az ifjúságom, beletemetem az életem ezekbe a falakba, mindent odaadok érte. Most megvan, megülhetem benne özvegységem szomorú torát.

Pedig idejében észrevette ezt Jani, ahogy sok vergődés után haza-keveredett. Akkor már tető alatt volt az épület — de milyen áron, teremő atyám — a konyha kivakolva, meszelve, tűzhely benne, de a többi még hátra volt. Jóformán meg se pihent, már zavartam munkára. Előbb a bányához ment, pedig nem szerette ő azt a veszedelmekkel teli világot. A háború után minden el volt hanyagolva, a hajsza is nagy volt. Igaz, hamarosan jól kezdett keresni, de az mind rá is ment a házra. S akkor egy szép nap felforrt benne a keserűség. Azt mondja: nem lesz így énből-lem semmi, ha csak a te bolondériádba hordom a pénzt! Azt feleltem, hogy nem igaz szó az a bolondéria, mert láthatja, hogy egymásután épülnek az új házak mindenféle. Bontogatják a régieket. Aztán ezt az egészet csak én indítottam el. A fenyőket is én hoztam divatba a házak elé, mert azelőtt csak egy nyomorék kiskert sem állt ott, ma meg mindenütt fenyő, meg fehérhajú nyírfa.

Bár ne mondtam volna, mert ettől még csak szaporodott benne a keserűség, hogy az ő álmából eddig semmi sem lett.

Egyszer azután felvirradt az ő napja is. Felszállt a bánya sötétjéből, hogy világoskodjék az emberek előtt. Kellott is ez a világoskodás, mert a hirtelen létrehozott termelőszövetkezetbe nemigen akartak belegyőződni az itteni emberek. Igaz, hogy nem volt itt ahhoz elég föld, ami volt az is soványka, hegyi szántó, meg felhagyott juhlegelő, köves domboldal. A java azoké volt, akik hallani sem akartak az összeállásról. Ugyanígy azok sem, akik a bánya mellett egy-két holdon megtermelték a disznóbavalót, a réteken megkaszálták a tejnekvalót. Igen-igen keserves indulás volt s az én Janim úgy érezte, hogy neki most kell az élre állni. Volt egy nevezetes gyűlés az iskolában erről. Jani először csak hallgatta az ellenkezést, az előre mondott panaszokat, azután felállt ő is a szóra. Nem lehet azt így elmondani, hogy mekkora hatalmas képzeletet adott elő. Hogy milyen lehetne ez a falu, ha mindenki akarná. Itt eddig csak a bánya volt a minden. De itt vannak a földek, azért ilyenek, mert csak olyan kenyérpótléknak használták, pedig az oldalakban egész gyümöcsfaligetek virulhatnának, a régi legelőket felújítanák, a kaszálók jóformán ingyen termik a takarmányt, az állatokat nemesre lehetne fajítani. Itt van az erdő! És persze, hogy micsoda áldás lehetne a Csörgő patak, ha nem eresztenénk a világba. Úgy hallgatták a népek, mintha egy valóságos próféta szólott volna. A városról kijött embereknek is igen tetszett, amit Janim mondott és ajánlották is mindjárt, hogy el kellene küldeni valami tanfolyamra. El is küldték, de ahogyan később kiderült, csak azért, hogy szabaduljanak tőle, mert az volt a vélemény, hogy aki kőművesnek indult, majd bányász-nak állott, most meg parasztnak szánja magát, abból ha egyéb nem, disznópásztor lehet. Elküldték hát, hogy tanulja ki az állatgondozást.

A tanfolyamon megállta a helyét, dicsérettel végzett. Talán a fejibe is szállt, mert hazajövet elkezdte verni az elnök asztalát, hogy ez így most már nem lehet, hogy az állatok még mindig szanaszétjél vannak a házaknál. Építeni kell gyorsan a közös istállókat, a sokférőhelyes ólakat, külön fiasztatókat, fel kell szaporítani az állományt, különben az ő tanultsága veszendőbe megy. Jól van édes gyermekem, mondta az elnök, mihelyst hozod a rávalót, már építhetjük is. De nekünk most nincsen annyi pénzünk. Előbb meg kell teremtenünk, az meg másként nem megy, csak ha belevágunk a famegmunkálóba, ami kisebb költség, nagyobb haszon. Ha kedved van, most az állatgondozás mellé még kitanulhatod az esztergapad kezelését is, meg az egyengető gyalugépét, a szalagfűrészét, a csi-szolóét. No jó, ezt is be lehetett látni, csakhogy itt volt a befejezetlen házunk. Ha Jani állandóan csak tanfolyamra jár, az csak költség, de nem kereset. Igaz, hogy akkor én már az erdészetnél jól felvittem, mert rám bízta az erdei melléktermékek dolgát s az igen jól hozott. De az egy kereset. A próféta-ság meg kiskenyér. Így aztán Jani úgy határozott, hogy elmegy ő a lemezgyárba. Ott keres is, meg tanul is. Ha valami lesz abból a famegmunkálóból, majd hazajön, beáll a munkába, hiszen mindegy neki, csak gyarapodjék a szövetség.

Fel is vették a lemezgyárba, be is vált, hamar betanult. Csak éppen haza nem járhatott minden nap. Messzi volt, az autóbusz drága, az utazással sok idő elment volna. Fogadott hát magának hónapos szobát egy asszony-nál. Hetenkint hazajött tisztáért, meg egy kis kosztópótlékért.

Idővel azután csak létrejött itthon a famegmunkáló. Kicsinyből indult, de hamarosan olyan erőre kapott, hogy már a falu asszonyainak a kezére is szükség volt benne. Mondtam az uramnak, hogy most már hazajöhetne. De csak vonogatta a vállát. Ennek is megvolt az oka, mint később kivilágosodott. Nagyon is jól érezte magát ott, ahol volt. Hogyne érezte volna, mikor a lakásadó asszonya valami szektás nő volt, aki mindenfélével tele tudta beszélni a fejét. A házánál járkáltak össze amolyan gyülekezet-félére. Kijárt hozzájuk egy városi okos, az tartotta nekik a prédikációt. De prédikálhatott ott különben akárki, akinek csak jólesett. Olvastak a szentírásból, énekeltek, teázgattak, meg mondják, hogy a fiatalabb hívők részére olyan esték is voltak, amikor eloltották a lámpát. Hogy ott mi esett meg ilyenkor, arról Janim soha nem beszélt. Másoktól hallottam, hogy ezeket macera-estéknek nevezték egymás között. Volt-e macera, vagy nem volt, azt én nem tudom, de annyi biztos, hogy az én Janim egészen megváltozott. Nem csak abban, hogy követelni kezdte a külön ágyat magának, ha hazajött, mondván, hogy ő nem akar Joél próféta átka alá esni, hanem abban is, hogy úgy beszélt erről a világról, mint amiben mindennek el kell pusztulnia ahhoz, hogy a Nagy Kéz utána mindeneket újjá és tisztává teremthessen. Kétségbe voltam esve, ha ilyenekről beszélt, mert amiket mondott, az úgy hallatszott, mint az én fejemre olvasott szentencia. Hiszen éreztem én a bűnöm, be is vallottam neki az eltett gyereket. Meg talán az is megfordult az eszében, hogy a háború alatt nem lehetett az erdészettől csak úgy Isten szép nevében épületfát kapni.

Amikor ötvenhatban sok helyen felfordult a rend, a mi falunkban nyugalom volt. De egy este megjött teherautón az én uram. Géppisztoly volt nála. A teherautón még többen is voltak, de azok tovább mentek. Ő meg egyenesen a tanácsházára. Valami papirost mutatott ott az elnöknek, meg a rendőrnek. Ennek hamar híre futott a faluban, odagyűltek már csak kíváncsiságból is az emberek, hogy mi lesz ebből. Ő meg kiállott elejbük és szónoklatot mondott. Előbb olyan volt a beszédje, mint egy prédikáció.

Azt mondja, beteltek az idők, amikor leszálltak a távoli csillag angyalai, hogy igazságot tegyenek a földön, mivel már megposhadottak a kutak vizei és új forrásokat kell fakasztani, melyeknek vizétől megtisztulnak a lelkek és újjászületnek a szívek... Erre emlékszem, de még sok ilyet mondott, majd azt követelte, hogy minden vezető önként adja át a helyét az arravalóbbaknak és megmondta, hogy ki kinek adja át a helyét. Azok a méla emberek meg így cselekedtek. Az új vezetőség négy napig ült a tanácsházán. Nézték a géppisztolyt az asztalon és tekergették a telefont, de mikor a másik végén beleszólt egy hang, mindjárt letették. Jani ott ült közöttük és szüntelen csak írt. Haza nem jött, pedig szóltak neki, hogy itt van a feleséged, de meg se hallotta. Ötödik nap hajnalán azután jött ismét egy teherautó és elvitte őket. A többiek hamarosan hazakerültek, de Jani csak a nyár derekán.

Nem beszélt semmit, hiába faggattam. A tüzes szavú prófétából álmodozószemű jámbor lett. Nappal ült a szobában, este kiszökött és hol itt látták a mezőn, hol ott. A beszédje normális volt. Ha megsimogattam a fejét, mindig azt mondta: eltévesztettünk valamit. Előlről kellene kezdeni, de valahogy másként. Ne búsulj, én azt is kigondolom, csak légy hozzám türellemmel.

Türelmem volt nekem bőven, mert éreztem, hogy benne én is bűnhődött sok mindenért. De mit ért az én türelmem, ha annak a távoli csillagnak az angyalai őt már nem hagyták nyugton. Egy éjszaka eltűnt hazulról. Másnap reggel fura csendre ébredt a falu. Valami hiányzott a reggelből. A vízésésnek volt egy állandó sustorgása, ami visszahangzott az erdőben. Hát az hiányzott. Hamarosan megtalálták az okát. Fenn a sziklagrádícson el volt rekesztve a víz, eltérítve útjából a Csörgő. Janit ott találták meg, ahol a víz új útra térült, végigfolyva a Pogányvárra vezető ösvény vájadékába. Boldogan aludt egy fa alatt.

Akkor elvitték egy ideggyógyintézetbe, de onnan hat hónap múlva elbocsátották. A zárójelentésben az állott, hogy gyógyult.

Nem is volt már neki semmi baja. Örült az életnek, mintha minden, ami eddig volt csak rossz álmom lett volna. Tett, vett a ház körül, mert munkába nem engedtem még. Meg tudott gyönyörködni minden szál virágot, minden fűvet, naponta végigtapogatta a szemével a házunk minden kis sarkát. Kezdett eljárni az emberek közé is. Egy kicsinykét bizalmatlanul fogadták, de valami gyengédséggel is, ami kijár azoknak, akik valamiféle gyógyíthatatlan sebet hordoznak magukban. Majd később felfedezte a lakásunk hiányosságait is. Ide még ez hiányzik, oda meg az. Te szegény, hát mindent nem tudhatsz egyedül megszerezni, mondogatta. Elmegyek én már dolgozni, hadd legyen meg mindenünk. Már úgy szeretnék vásárnaponként valami drága ital mellett üldögelni és hallgatni az ünnepet.

A szövetkezet akkorára már nagy erőre kapott. Új elnök volt, idevaló. Jó ember, igenis jó, de azzal fogadta Janit, hogy sajnos, egyelőre szünetel a tagfelvétel, hanem addig is beajánlja őt a téglagyárba. Hát jól van, ha más nincs, az is megfelel. Az autóbusz elvitte, meg haza is hozta. Ment reggel és dalolt, jött este és füttyörszett. Így ment ez vagy másfél évig.

Akkor egy éjszaka csak arra ébredtem, hogy átjött az én ágyamba. Ki volt tüzesedve a teste, ahogy hozzám feszült. Engem is el-elfogott akkoriban a vágy, hogy már csak egy gyerekünk hiányzik. De mindig visszarettentem a gondolattól, hogy hátha nem gyógyult meg egészen és lesz

majd egy esze-fogyott gyerektünk. Mert azért olykor-olykor még rájött az a prédikációs kedv és akkor csak mondta, kilázasodott szemmel:

Akkor majd eljön a Szombat Angyala és így beszél:

— Íme, lenyugszik a nap a próféták számára
kik azt mondták a fának: ébredj fel és teremj,
a néma kőnek: kelj fel és adj hajlékot az embernek,
De Isten nem felel szavukra.

Hanem leküldi majd angyalát egy távoli csillagról, aki így beszél:

— Nem vagyok én próféta.
Földműves ember vagyok és Ádám az én példaképem ifjúságom óta.
És ha azt kérdik tőle: micsoda sebek ezek a kezeden?
— azt feleli:

azok házában szereztem, kiket szerettem,
de ők nem ismertek engem...

Hát ezért nem mertem megtenni, amit magam is kívántam. Csak-hogy elejinte még ki tudtam magam beszélni, hogy fáradt vagyok, más-kor meg, hogy az asszonyok betegsége éppen elővett. Hanem azután később is megisméltődött ez a dolog. Hol szépen kérelt, hol meg türelmetlenül követelődött, hogy mondjam meg, ha már nem őt, hanem mást szeretek. És akkor — inkább a magam védelmére mint vádjára — megvallottam neki, hogy amíg ő a háború poklát járta, valaki megízleltette velem a szerelmet. S az olyan gyönyörűséges volt, hogy párját már nemigen vártam. Hát akkor meg minek?

Ő csak annyit mondott erre, hogy hát akkor meg minek? Attól kezdve nem is hallottam más szavát csak ezt: hát akkor meg minek? Lehet, hogy akkor is ezt hajtogatta, amikor a múlt héten meglett a baj. A téglagyárban ő volt a csillés, aki a kemencéből a törmeléket kitologatta a salakdombra. A salakdomb tövében volt a téglagyári tó. A partján gyerekek játszadoztak. A vize nem mély, fürödni is lehetett benne, a parton agyagot gyúrni. Nyáron ott van a sok gyerek és csak zsvajognak, hancúroznak. Valaki látta a rakodó alól, hogy Jani kitolta a csillét, megállt a salakdomb tetején, nézte a gyerekeket. Máskor rájuk kiáltott, hogy vigyázzanak, gurul a törmelék. Most nem szólt, csak bámulta őket. Egyszer-csak fogja a csillét, nem billenti, hanem megfordítja, kilöki a sínből, hogy csak úgy bukfencezett lefelé a dombon, egyenesen a gyerekekre. De azok szerteugrottak, egyiknek sem lett baja.

Már vissza sem ment a helyére, elindult a réten át, toronyiránt hazafelé, de haza nem ért már sohasem.

Először csak magam kerestem mindenfelé, azután szóltam a rendőr-nek is. Még éjszaka is keresték, de sehol nem találták nyomát.

Most azután, Nagyboldogasszonykor, amikor a búcsúsok a Szentkútra indultak a hegyen át, a Pogányvár alatt, a mélyben valami fehérséget pillantottak meg. Egy legény leszállt a köves omladékon és megtalálta Jani összezúzott testét.

Az egész falu megdermedt a hírre. S a nagy felriadásban senki sem vette észre, hogy a Csörgő vize is teljesen elapadt. Mondogatták is, hogy ez a Jani halálával együttlészóló jel. De Török Dánél megfejtette a csodát. A másik oldalon a bánya fúratott. Talán új szénerek után kutattak, de csak víz fakadt fel mindenütt.

Hát így mégiscsak eltérült a Csörgő a maga útjából. Csakhogy más-felé, mint amerre Jani akarta. Én meg azt kérdezem, hogy kinek építettem én a házat, ha már csak a bánat lakik benne, meg az én késő sóhaj-tásom, hogy Isten legyen nekem irgalmas.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

írja Mihelics Vid

Amióta VI. Pál pápa Szent Péter és Pál centenáris évét a „hit évének” nyilvánította, világszerte megsokasodtak azok a cikkek és tanulmányok, amelyeknek szerzői a legújabban felmerült hitneheztségeket, azok okait és eloszlásuk módjait tárgyalják. A probléma azonban ettől az alkalmi jellegtől függetlenül is előtérbe lépett. Különös hangsúllyal utalt rá már az a levél, amelyet *Ottaviani* bíboros, a Hittani Kongregáció prefektusa intézett a múlt év júliusában a püspöki konferenciák elnökeihez és a magasabb rendfőnökökhöz. Erről a kérdésről tanácskozott, éspedig a többször megváltoztatott napirendnek végül is mindjárt második pontjaként az idén szeptemberben összeült püspöki szinodus is.

Ügyszólván magától értetődik, hogy a „hitneheztségek” kifejezés hallatára elsősorban azokra a gátló mozzanatokra gondolunk, amelyekbe az elméleti és a gyakorlati ateizmus terjedése nyomán a keresztény hit elfogadtatása, az „evangelizálás” ütközik napjainkban. Mutatkoznak azonban kisebb-nagyobb zavarok meguknak a hívőknek körében is, amiknek elhárítására vagy kiküszöbölésére nem kevésbé fontos törekednünk. Ezzel az utóbbi jelenséggel foglalkozik *Eugen Walter* abban a figyelemreméltó írásában, amelyet a *Christ in der Gegenwart* tett közzé.

*

Minden kornak megvoltak a maga nehézségei a hit területén — bocsátja előre *Eugen Walter* — s alapjában nincs is mit csodálkoznunk rajta, mert egyenesen a hit lényegéhez tartozik, hogy csak nehézségek árán és azokon keresztül valósulhat meg. Csak amíg a közelmúltban inkább a dogmák me-revsége és az egyháznak az az igé-nye támasztott nehézségeket, hogy tanításának föltétlen bizonyosságot tulajdonítsanak, addig ma — az előbbivel ellentétben — sokakat éppen az zavar meg, hogy az egyház számolni kíván az új gondolkodási módokkal és a mai ember szükségleteivel. Attól félnek ugyanis, hogy ez a mindezideig szilárdnak vallott alapelvek „fellazítá-

sára” vezethet. S valóban nem kétséges — jegyzi meg *Walter* —, a mai felnőtt hívőknek a régebbinél sokkal nagyobb belső rugalmassággal és éle-
sebb megkülönböztető képességgel kell rendelkezniök ahhoz, hogy ne zavarodjanak meg sok minden miatt, ami egyik napról a másikra változott.

Azzal természetesen minden hívő tisztában lehet, hogy a mise latin szö-vege és a liturgia századokon át meg-
szokott formája, avagy a halottham-vasztás tilalma soha sem volt dogma, némelyekre mégis mehökkentően vagy riasztóan hatott, hogy az egyház feladta azt, amihez tegnap még tar-
tották vagy amihez büntetés terhe alatt tartaniok kellett magukat. Köny-nyű ugyan belátni, hogy nem volt szó itt tévedhetetlen tanról, ezek a dolgok azonban annyira belevegvültek a ki-nyilatkoztatott tételek és az egyházi gyakorlat egész rendszerébe, hogy at-
tól elválaszthatatlannak tűntek fel. Bármilyen meggyőzőek így azok az érvek, amelyeket az ilyesféle újítások mellett egyházi részről felhoznak, so-
kakban kísért az a benyomás, hogy egy-egy kő kitöredezett a katoliciz-
mus épületéből. Odáig ugyan nem megy következtetésük, hogy az egyház emiatt még valaha össze is omolhat, de az is elég baj — emeli ki *Walter* —, ha a hívőket rossz érzés tölti el és bi-
zonytalanná válnak. Némelyek már aggódva kérdik papjaiktól: mi min-
dentől kell még elszakadniok, amit eddig szentnek és sérthetetlennek vél-
tek? Mert ha valahol, akkor éppen a vallás síkján viselhetők el nehezen az átalakulások és a meglepetések. Igaz, hogy az élet más területein mindez napirenden van, de nem arra taní-
tották-e a híveket, hogy mindaz szik-
laszilárdan áll, amit a hitoktatók és az igehirdetők elébük adtak?

Ehhez jön még valami, ami fokozza a bizonytalanság kínos érzését. Az egész „korszerűsödés” olyan szint ölt-
het, mint valami nagy meghátrálás. S az ilyen látszat veszedelmes voltát nem becsülhetjük alá. Megkönnyíti ugyanis a támadások lehetőségét, sőt egyenesen támadásra ösztönözheti az ellenfeleket. Ugyanakkor csökkentheti

a hívők ellenálló erejét, a saját táborunk bizakodását. Sürgetően merül föl a kérdés: ha a megmozdulás részben visszavonulás is, miként értelmezzük ezt és milyen irányban fordítsuk előre?

*

Mondanunk sem kell talán, hogy a liturgia megreformálása vagy a halott-hamvasztás tilalmának feloldása önmagában még aligha keltett volna különösebb szorongást. Végül is csak egy-két országot nevezhetnénk meg, ahol a katolikus közvélemény részben, éspedig elhanyagolható részben, a liturgikus reform ellen nyilatkozott meg. Lényegesen nagyobb súllyal esnek latba a tanbeli kérdésekben észlelt módosulások.

Első helyen említi itt *Eugen Walter* a szentírás tévedhetetlenségére vonatkozó nézetek alakulását. Nem vitás ugyanis, hogy a katolikus teológia és maga a hivatalos egyházi tanítóhivatal fogad el ma olyan álláspontokat, amelyeket évtizedeken keresztül kitarthatóan elutasított. Belejártszott ebbe az a körülmény is, hogy az ellentétes oldalon a fejlődési elméletet nem hirdetik immár olyan egyszerűsítő és kezdetleges formában, mint a XIX. században, és ennek következtében az evolúciót akként is értelmezhetjük, hogy az ne kerüljön ellentétbe a teremtetés történetével. Elismerhetjük tehát, hogy az evolúció hosszu szakaszon át tudományosan igazolt tény, elismerhetjük annál is inkább, mert a bibliai teremtetéstörténetet nem szükséges történeti tudósításnak tekintenünk. Egészen sajátos természetű tanítás ez, amelynek a történeti keret nélkül is megvannak a kinvilatkoztatott igazságai. A hívek egy hánvadát azonban ennek ellenére kínosan érinti, hogy a katolikus teológia, sőt „az egyház” is nemrégiben még olyan felfogást védelmezett, amelyet mára feladott, mi több: kénytelen volt feladni.

Mit tehetünk az ilyen hívek iránvában? Azt, hogy újból és újból emlékeztükbe idézzük a hit és a tudomány viszonyának katolikus szemléletét. Végére is minden katolikus hittani kiadványban, a még olyan régiekben is, világosan kifejezést nyer az a tétel, hogy a kettő, vagyis a hit és a tudomány nem ütközhet egymással. Ha látszólag ellentmondás keletkezik

köztük, az csak abból eredhet, hogy valamelyik oldal illetéktelenül átlépte a maga határait. Vagy a tudomány állít olyasmit, amit nem bizonyíthat, vagy az egyház részéről nyilvánítanak a hithez tartozónak olyasmit, ami nem tartozik a hithez, s ezt előbb-utóbb nyíltan be is vallják. Bőven találunk példát mind a két esetre. A Galilei-ügy pedig különösképpen félelmetes és üdvös figyelmeztetés marad a számunkra.

Ebbe a körbe sorolja *Walter* a szentírási könyvek szerzőségével kapcsolatos kérdéseket is, amelyek növekvő fejtörést okoztak az egymást követő nemzedékeknek. Sokáig az volt a nézet, hogy amikor megnevezett szerzőkhöz köti az egyház ezeket a könyveket, akkor valóban őket is kell e könyvek szerzőinek tartanunk. Ma azonban túl vagyunk ezen. Bizonyos például, hogy Izaiás könyve más próféták beszédeit is tartalmazza, s ugyanígy az is, hogy bár a *Pentateuchus* joggal élvezi Mózes tekintélyét, a legtöbbet abból nem ő maga írta. Az ő nevén szereplő öt könyv sokféle hagyomány gyűjteménye és felvettá-sokból, valamint hozzáírásokból évszázadok alatt alakult ki jelenlegi szövegük.

*

Sok hívő számára azonban még komolyabb megterhelést és veszélyeztetést jelent *Eugen Walter* szerint a születésszabályozás kérdése, amely ma hivatalosan foglalkoztatja az egyházat. Vaion az egyház nem zárkózott-e el mindeztől az idevágó emberi megfontolások elől, nem utasította-e el a fogamzásgátló eljárásokat és módszereket, s nem hivatkozott-e mindannyiszor isteni parancsra? Hogyan engedhetett teret akkor az egyház a probléma olyan célzatú taglalásának, mint amilyet lehetetlen észre nem vennünk? Akkor is, ha a szeretet és könyörület megnyilvánulásának fogjuk fel, ha dícsárettel adózunk is az egyház vezetőinek, amiért megértést tanúsítanak a házastársak iránt, nem fejeget-e az a veszély, hogy ez az új magatartás a változathatlan isteni törvények rovására megy? Bizonyos — mondja *Walter* —, hogy nem kevesen beszélnek és aggodalmaskodnak ma ekként. Holott az igazság az, hogy az egyház által jóváhagyott erkölcsi ta-

nok soha sem tagadták a szülők teljes felelősségét utódaikért, s ha vannak is, mint ahogyan vannak változhatatlan isteni parancsok, ezeket az egyháznak időnként mindig újból át kell gondolnia, újból ki kell fejtenie és alkalmazhatóságukat megvizsgálnia.

Hosszú időn át különös nyomaték-kal hangsúlyozták például a tízparancsolat örökkévaló érvényét és jellegét — mutat rá Walter —, közben azonban figyelmen kívül hagytak egyes mozzanatokat, amelyeket nagyon is tekintetbe kell vennünk. A tízparancsolat Mózes könyveinek két helyén olvasható (Ex 20, 2—17; Deut 5, 6—21), és pedig különböző szöveggel. Magyarázata ennek az, amit ma a kinyilatkoztatás történetiségének nevezünk s ma már a szentírás minden oldalán megerősítve látunk. A Sinai hegyen végbement kinyilatkoztatás egy nomád népnek szólt, amelynek előbb-utóbb megtelepedett földművelő néppé kellett válnia. A nomádok és a földművelők életfeltételei nagyon különbözők, részben ellentétesek, éppen ezért merőben mások a jogviszonyaik is. Következésképpen az isteni parancsoknak is szükségyszerűen más kiigazítást és hangsúlyt kell kapniuk náluk.

A negyedik parancsot a mai hívek közül az idősebbek valamikor nagyjában ebben a fogalmazásban tanulták: „Tiszteld apádat és anyádat, hogy jól menjen sorod és soká élj e földön.” Soha sem volt könnyű elfogadható magyarázatot fűzni ehhez a szöveghez, mert hiszen bajos lett volna valószínűsíteni, még kevésbé elhithetni, hogy a derék gyermekek hosszabb ideig élnek, mint a haszontalanok. Az emiatt támadt zavart azonban nem lehetett eloszlatni akkor, amikor még nem állt tisztán előttünk a kinyilatkoztatás történetisége. Az újabb katekizmusokban el is hagyták az ígéretet tartalmazó szavakat. Nem abból az okból ugyan, hogy kiküszöböljék a zavart, vagy, hogy egyszerűsítsék a parancsot, hanem mert világosan felismerték, hogy az ígéret ebben a formában csak annak az ősi népnek szólt, amelynek az Úr kilátásba helyezte az ígéret földjét, ennek birtokbavételéhez azonban feltételeket is szabott. Az a fordítás: „hogy hosszú életet legyen a földön”, nem számolt a szöveg történetiségével és alaptalanul terjesztette ki azt minden időkre. Amellett alkalmazásában

is figyelmen kívül maradt, hogy a címzett itt nem annyira az egyes ember, mint sokkal inkább az őszövétség egész népe, s magától értetődően nem is a gyermekek, hanem a felnőttek, akik nem is annyira engedelmisséggel, mint gondozással és ellátással tartoztak szüleiknek. A helyes fordítás: „hogy sokáig élj azon a földön, amelyet az Úr, a te Istened adni akar neked” (Ex 2, 12).

Nyilvánvaló tehát, hogy még a tízparancsolatban is vannak elemek, amelyek egy meghatározott gazdasági-társadalmi helyzethez simulnak, vagyis történetileg feltételezettek. Maga a tízparancsolat természetesen elmúlhatatlan, ám ami elmúlhatatlan, azt is változhatóba burkolja — húzza alá Walter. És ha a régebbi korok nem is voltak ennek tudatában, ma ezt szükségyszerűen fel kell ismernünk, még egyes olyan részletekben is, amelyeket akkoriban örök érvényűeknek ítélték.

*

Beszédes példa az imént mondotakra a szombat, a „szabbat” felváltása a vasárral. Ha meggondoljuk, mekkora súlyt tulajdonított az akkori zsidóság a tízparancsolatban a szabbat parancsának, és milyen heves összeütközései voltak Jézusnak a törvény tanítóival, akik egyenesen ezt tartották a legfőbb parancsnak, akkor valószínűleg nem is csodálhatjuk eléggé: miből merítette a fiatal egyház azt a bátorságot, hogy szinte hangtalanul túltegye magát a szabbat parancsán és a hét hetedik napja helyett az első napot, a vasárnapot ünnepelje meg az Úr napjaként? Egyetlen magyarázat rá, hogy jogában állónak érezte, hogy a szabbat parancsát a maga újszövetségi helyzetéhez illően ártértelemmezze.

Hasonló megfontolásnak van helye a vasárnap megszentelésének két feltétele, a szolgai munkának tilalma és az istentiszteleten való részvétel tekintetében is. Ha ez a kettő valami módon szerves kapcsolatban is áll egymással, akkor is világosnak kell lennie előttünk, hogy az újszövetség kultuszában való részvétel fontosabb, mint a szolgai munkától való tartózkodás. Az istentiszteleten való részvétel ugyanis valami formában azok számára is lehetséges, akik olyan törvényhozás alatt élnek, amely nem enged meg a vasárnapi pihenő betar-

tását. Ezt a munkaszünetet az a nyilvános és törvényi rend hozta magával, amelyet Konstantin császár vezetett be a római birodalomban, s amely átment a belőle kinőtt további kultúrákba. De már az a legutóbbi időkg megtartott kifejezés is, hogy „szolgai munka”, szembetűnően mutatja, hogy itt történetileg adott gazdasági és társadalmi viszonyok szolgáltak alapul s hogy a tiltó parancsot ma már csak megfelelő átértelmezéssel alkalmazhatjuk. Bárhová nézünk tehát, a legszentebb parancsok is változó elemeket foglalnak magukban. Következésképpen ezeknek az elemeknek figyelembevételével a parancsokat nem „fellazítjuk”, hanem teljesítésüket tesszük lehetővé.

Nem éppen napjainkban tapasztalhattuk-e meg, mennyire elengedhetetlen, hogy a magántulajdon egész kérdését teljesen újból átgondoljuk, miután a modern társadalmi-gazdasági élet szerkezete új tényeket, lehetőségeket és bonyodalmakat hozott magával? Meg sem lehetünk anélkül, hogy azt, amit Isten a Sinai hegyen a nyolcadik és a tizedik parancsban kinyilvánított, újból feldolgozzuk és értelemszerűen vonatkoztassuk és alkalmazzuk a változott viszonyokra.

Mennyire nehéz lehet az ilyesféle átértelmezés és alkalmazás, arról bárki fogalmat alkothat azokból a vitákból, amelyek a háborúnak és a modern fegyverek alkalmazásának megengedhetőségéről indultak újabban. Vannak ugyan gyermekded lelkek, akik azt hiszik, hogy a „Ne ölj!” parancsa mindent megoldott. Elsiklik a szemük afölött, hogy mellette ugyanabban a bibliában számtalanszor követelnek halálbüntetést és vívnak véres háborúkat. Amikor az ötödik parancsot megfogalmazták, még a verboszu is jogszerű volt. Világos, hogy a későbbi időkben ezt már nem engedhették meg, s az is érthető, hogy még később az ipari társadalom kibontakozásával a halálbüntetés maga is vita tárgya lett. Előlépett az a kérdés is, vajon egyáltalán megengedhető-e a háború akkor, amikor a tudomány olyan tömegpusztító fegyvereket állít elő, amilyen az atom- és a hidrogénbomba. Viszont ki állíthatná, hogy amíg az általános leszerelés meg nem valósul, megengedhetetlen lenne az önvédelmet célzó fegyverkezés?

*

A hatodik parancs körül felmerült kérdések is sokféle keltenek nyugtalanságot — állapítja meg *Eugen Walter*. Formálisan csak a házasságtörést tiltja ez a parancs, az egyházi hagyomány azonban vele kapcsolatban mindig a nemi élet egészének rendjét alakította ki és tanította. Am ez a rend is változásokon ment át. A nő pozícióját a társadalomban, a gyermek értékelését, a személyes szeretet és szerelem szerepét, mindezeknek erkölcsi vonatkozásait nagyon is módosították a történeti fordulatok. Illusztrálásul *Walter* csak egy példát ragad ki magából a szentírásból. Ábrahámnak két fia volt, egyik egy rabszolga-leánytól, a másik a törvényes hitvestől. Nem kellene-e megütköznünk ezen? Semmiképpen. Annak a korának gondolkodása szerint, amelyet az akkori társadalmi szerkezet indokolt, a család számára a fiúgyermek volt a legfontosabb, mégpedig mindenképpen a törvényes gyermek. Ha azonban a feleség meddőnek bizonyult, akkor törvényes megoldásnak számított, hogy a feleség maga válassza ki szolgálói közül azt a nőt, aki fiúgyermeket szülhet a férjének. Figyelembe véve tehát ezeket a tényezőket, nem nehéz megértenünk, hogy az ilyen eljárást azokban az időkben éppoly kevésbé tekintették házasságtörésnek, mint ahogy mi nem tekintjük annak az örökbefogadást. Ábrahámot és Sárát nem is érte gáncs. Más dolog azután, hogy Isten az ígérte nem ezen az előbb született természetes fiún, hanem azon a törvényes fiún keresztül származtatta tovább, akivel megajándékozta kettőjüket. Mindenesetre ez a példa is mutatja, hogy milyen mélyre nyúlóan határozzák meg a történeti feltételek az erkölcsi érzést, s mutatja egyben annak szükségét is, hogy megértsük, mit kíván Isten elérni parancsaival.

Ma a házassági szerelemnek és a házasság termékenységének viszonya van előtérben. Mind a kettő Isten parancsa, a kettő azonban sokféle történeti tényező nyomán olyan feszültségbe került egymással napjainkra, hogy a viszonyukat újból át kell gondolnunk. Olyan új szabályokat kell találnunk, amelyek a változott körülmények között is lehetővé teszik az Isten kívánta rend érvényesülését.

Ekként foglalja össze *Eugen Walter* azokat a főbb mozzanatokat, amelyek észlelése szerint nehézséget jelenthetnek a mai idősebb nemzedék hite számára. Ezeket a nehézségeket el kell, s miként már az előadottakból kitűnhetett, el is lehet oszlatni. Nem egyszerű a feladat, mert a mai helyzet rendkívül kiélezett, de bizvást vállalhatjuk és vállalni is tartozunk. Aki ismeri a történelmet, meggyőződhetett róla, hogy feszültségeknek folyvást fel kell lépniök, éppen az ember történetisége miatt. Ugyanígy meggyőződhetett arról is, hogy ezek a feszültségek annál károsabban hatnak ki, minél inkább késleltetjük a nyílt és őszinte szembenézést velük. Ha túlzott aggályoskodásból már a kérdések feltevését is elhárítjuk, ezzel csak akadályozzuk az igazi megoldások létrejöttét és elhúzzuk a válság hangulatát. A visszaforgított kérdések pedig előbb-utóbb még erősebben és égetőbben vetődnek fel s akkor már ki sem térhetünk a válság kényszerűsége alól. A nagy teológusok és egyháztanítók nagysága éppen abban állt, hogy megvolt bennük a tudás és a bátorság ahhoz, hogy az egyház számára és a hit javára pozitív módon és idejekorán végigvigyék a hit-tartalmak újból való átgondolását.

Ide tartozik az is, hogy megértsük és megértessük az egyház felelős vezetőinek a múltban tanúsított olyan magatartásait is, amelyekkel ma nem azonosíthatjuk magunkat — figyelmeztet *Walter*. Nem feltétlenül és nem mindig a szűk látókör és hamis aggályosság készítette őket erre, hanem többnyire az a nézetük, hogy az akkori idők bizonyos fenntartásokat és fékezést kívánnak tőlük. Amit ma mi helyesnek ítélünk és ki is mondunk, talán még a századfordulón sem lett volna célszerű. Az sem mindegy, hogy olyan teológusok vagy katolikus gondolkodók állnak-e elő korszerűsítő tö-

rekvésekkel, akiknek hithűsége nem kétséges a tanítóhivatal előtt, avagy olyanoktól erednek a javaslatok, akik egy és más kérdésben nyíltan szembeálltak ezzel a tanítóhivatallal. Joggal mondható, hogy merész úttörők nélkül ma sem dicsekedhetnénk viszonylag biztonságos légi közlekedéssel, de mégis nagy különbség az, hogy ma ülteti-e valaki a családiát repülőgépre, avagy ötven évvel ezelőtt cselekszi ezt, amikor az első repülőkísérletek folytak. A hivatalos egyháznak felelősséget kell tanúsítania valamenynyire tagja irányában, ami megkövetelheti a társadalmi fejlődés további szakaszainak bevárását. XXIII. János pápa történelmi nagyságát éppen az adja, hogy akkor hirdette meg a korszerűsödés programját, amikor eléggé kialakultnak látta a modern világot, és eléggé erősnek érezte az egyházat ahhoz, hogy bátran és bizalommal telten vigye keresztül a keresztény hit új találkozásait az emberiség sorsdöntő kérdéseivel.

Ahhoz azonban, hogy a hívők együtt tudjanak haladni a hitért felelős egyházzal, elengedhetetlen, hogy folyamatosan és behatóan foglalkozzanak a hit dolgaival és ne érvék be csupán azzal, amit szüleiktől vagy hitoktatóiktól hallottak. A hitnek is szüksége van növekvésre, tisztulásra, magasabb fokú érlelődésre. A gyermek hite és a felnőtt hite ugyanaz a hit, de az utóbbinak mégis különböznie kell az előbbitől. A keresztény hitnek a XX. században is a kinyilatkoztatás világosságába kell helyeznie a dolgokat és az evangélium kovászként dolgoznia mindenben, annak a hitnek kell tehát maradnia, mint aminek kezdetben is indult. Ugyanakkor azonban — emeli ki *Walter* — kifejeződési módjait tekintve másféle hitnek is, olyan hitnek, amely éppen a mai kor nyújtotta feladatainak megoldásából nyeri hatóerejét és eleven-ségét.

Annak a ténynek, hogy még mindig a világ lakosságának fele éhez, minden jó emberben jó elhatározásokat kell életre keltenie, mindennek előtt azt az elhatározást, hogy kinyitja a szemét, fölismeri a problémákat, kilép a közönyösségből és minden tőle telhetőt megtesz, hogy segítsen azoknak, akik ennek a problémának megoldásán munkálkodnak.

V I. Pál

A KIS ŪT

„Szentbeszédekben gyakran hallunk a Szentírás fontosságáról. Maga az egyház arra buzdít, hogy gyakran olvassuk, különösen az evangéliumokat. Igyekszem eleget tenni a buzdító, zsinati felhívásnak, azonban csak ritkán sikerül a Szentírás olvasásából fogható hasznót meríteni. Nagyon sok részlet valahogyan nem tud közel kerülni hozzám. Sokszor úgy érzem, különösen a történelmi utalásoknál vagy eseményeknél, aztán személyes jellegű utasításoknál, hogy távol van problémáimtól, az én életemtől, azok az emberek, akik benne szerepelnek, más korban éltek, stb... Hogyan tudnám magamhoz közelebb hozni a Szentírást, van-e valami hasznosabb, praktikus olvasási módszer?”

Pázmány Péter egyik nagyszerű prédikációjában négy pontban foglalta össze, „mint kell az Isten igéjét gyümölcsösen hallgatni”. Érdemes felsorolni Pázmány tanácsait, hogy aztán megfelelő tanulságokat vonjunk le az írás olvasására vonatkozóan. Pázmány a következő tételekben állítja a legfontosabbakat:

1. „nem kell az Isten szava hallgatására készületlen mennünk”, „a készület... többi között abban áll, hogy lelki kíváncsisággal és éhséggel járuljunk az Isten szavának hallására.”

2. „kivántatik, hogy az Isten igéjét elmeccsavargás nélkül, figyelmesen hallgassuk, gondolkodásainkat akarva tétovázni ne hadgyuk.”

3. „a ki az Isten szavát hasznosan akarja hallgatni, szükség, hogy... azt úgy vegye maga tanítására és erkölcsének jobbítására, mint néki és ő érette mondott dolgot.”

4. „az Isten igéjének hasznos hallgatása nem abban áll, hogy vasárnap és innepen prédikációra mennünk és szájunk tátva nézzünk a prédikátorra, sem abban, hogy elménket élesítsük új tudományok hallásával: hanem, hogy erkölcsünkre fordítsuk, és cselekedetünkkel teljesítsük, a mit az Isten szavából hallunk.”

Pázmány klasszikusan megfogalmazott figyelmeztetéseit alkalmazzunk kell a Szentírás olvasására.

Így feltétlenül szükséges a hasznos olvasáshoz, hogy amikor kezünkbe vesszük a Bibliát, *lelki éhség* legyen bennünk. Ez az éhség abból a hitből és meggyőződésből támad, hogy nem közönséges, mindennapi, megszokott olvasmányt veszünk elő, hanem az Isten üdvösséges levelét, ahogyan Szent Jeromos nevezte, tehát levelét, amelyben személyes üzenet érkezik. Kell, hogy olvasás közben is friss legyen bennünk ez a *lelki odaadás*, nemes

kíváncsiság, érdeklődés, amely tulajdonképpen *nyitottságot*, készséget jelent az Isten beszéde iránt. Ügvelnünk kell tehát, hogy olvasás közben el ne ragadjon a filologizálás vagy bölcsekedés, újdonsághajhászati vagy vagy szórakozottság. Ezt a két első „követelményt” segíti az olvasás előtt végzett rövid imádság, amely felkészít minket hangulatilag, „pszichológiai-lag” is, azonkívül természetesen számítunk az imádság objektív hasznára.

Eddig a pontig nem szokott különös problémát okozni a szentírás-olvasás. Pázmány harmadik és negyedik tanácsának az alkalmazása a nehezebb feladat: saját magunkra kell vonatkoztatnunk az írásokat, továbbá gyakorlati elhatározásokat kell tennünk életünk jobbítására az olvasott szövegek kapcsán. Ez szokott legkevésbé sikerülni, ez ugyanis már személyes feladat. Ha ugyanis a Szentírás Isten levele, beszéde hozzánk, — Isten választ is vár üzenetére. S ennek a válasznak teljesen őszintének és igaznak, azaz lélekből fakadónak kell lennie. Ez a válasz szóban és cselekedetben valamilyes *elmélkedő* készséget és gyakorlatot tételez fel. Elmélkedés, elmélyedés, önmagunkkal való őszinte szembenézés nélkül nem ismerjük fel az igazságban a nekünk magunknak szóló hasznos és értékes vonásokat, vagyis nem születik meg akaratvilágunkban a konkrét vagy és elhatározás a megismert igazság és érték megvalósítására. Úgy is mondhatjuk, hogy az *objektív értéket, igazságot szubjektívizálnunk kell*, össze kell kapcsolnunk való életünkkel, személyes problémáinkkal, körülményeinkkel és lehetőségeinkkel. Így válik igazán hasznunkra a Szentírás olvasása. De éppen ennek a gyakorlatára vonatkozóan van-e valami praktikus módszer? Hogyan tehetjük személyes üggyé az

írásban szereplő személyek, korok és körülmények problémáit?

Albert Höfer, grazi egyetemi docens gondolatait szeretném felhasználni, amikor gyakorlati módszert ajánlok a fenti kérdés megválaszolásában. Értékes tanácsait átfordítva az olvasás problematikájára, a következőkben lehet összefoglalni:

1. Első dolgunk az olvasott szöveg *helyes megértése*. Pontosan igyekeznünk megtudni, ott és akkor, ahol és amikor megtörtént, elhangzott vagy íródott a szentírási részlet, mit jelentett az a történet, kifejezés, stb., amit olvasunk. Kik a szereplői, mi a vallási, emberi, társadalmi helyzetük? Ezeknek a dolgoknak a megértéséhez legtöbbször *magyarázatra* van szükségünk. A legfontosabb magyarázatokat azonban megtalálhatjuk a katolikus szentírás-kiadásokban. A szentírásmagyarázatoknak éppen ez a feladata, hogy a helyes megértést segítsék. Nem baj, ha periferikus kérdések homályban maradnak előttünk, ezeket később szakértők megkérdésével tisztázhatjuk, s nem szabad elfelednünk, hogy mindig és mindig előbbre kell jutnunk a teljes megértés felé.

2. Második lépés: meg kell fontelnunk, hogy a Szentírás adott történelmi, személyi, konkrét *situációban* hogyan nyilatkozik meg az isteni szó? Hogyan irányítja és igazítja az eseményeket és a szereplőket a leírt helyzetekben az isteni örök igazság? Ha evangéliumot olvasunk: hogyan ítéli meg Jézus az eseményeket? Vagy: a leírásokról az ökeresztény közösség (annak a vezetője, például Szent Pál a leveleiben) hogyan ítéli meg az isteni tanítás szerint a különböző problémákat? És így tovább. Röviden összefoglalva: meg kell vizsgálnunk, mi a *teológiai tanítása* az olvasott részletnek.

3. Harmadik lépés: saját életünkben, egyéni problémáink közül megkeresnünk azokat az *olvasottakhoz hasonló* helyzeteket, hangulatokat, eseményeket és problémákat, amelyekre hasonlóképpen *alkalmazhatjuk* az isteni eligazítást, az örök üdvösséges tanítást, a krisztusi szempontokat.

Rövid példával világíthatom meg a fentieket. Szándékosan olyan szentírási verseket veszek, amelyek látszólag egy kétezer évvel ezelőtti, meghatározott közösségnek szólnak; abban is egy meghatározott társadalmi réteg-

nek. Szent Péter első levelének két versét idézem (2, 18—19.): „Szolgák! Teljes tisztelettel engedelmeskedjétek gazdátoknak, nemcsak a jónak és engedékenynek, hanem a szigorúnak is. Értékes ugyanis, ha valaki Istenhez tartozása tudatában elviseli a bántalmat, bár igazságtalanul szenved.”

Világos, hogy Szent Péter ezeket a sorokat (és még néhány következőt) azoknak a keresztényeknek írta, akik a legalsóbb társadalmi osztályban éltek, rabszolgasorban sínylődtek. Ezeknek a lelkeben súlyos problémák halmozódtak fel: keresztények voltak, Krisztus előtt egyenlők, a keresztény közösségben megbecsült testvérek, ott-hon pedig uruknál szenvedő rabszolgák. Életük egyik legsúlyosabb problémája volt ez a kettősség. Reális megoldást kellett kapniok, hogy benső konfliktusok nélkül tudjanak élni.

Szent Péter nem egyéni, emberi megoldást ad számukra, hanem az adott helyzetben érvényesíti a kegyelmi szempontokat: hogyan kell élni, viselkedni ilyen szomorú sorsban, hogy életünk érdemszerű, kegyelmileg hatékony élet legyen. Szent Péter tehát nem politikai állásfoglalást közöl, nem helyesli a rabszolgaságot (erre utal az „igazságtalanul” szó) és az elnyomást, hanem az adott helyzetet szemléli, amelyen reális számítás szerint hamarosan változtatni nem tud sem ő, sem a szenvedők. Meg kell tehát keresni az értékes, üdvösséges élet lehetőségeit. Még teljesen földi szempontból is ez az okos gondolkodás követelménye.

A rabszolgaság igen távol van a mai embertől, különösen ott, ahol az irány az osztály nélküli társadalom kialakítása. A hasonlóságot, az alkalmazást ebben a szentírási részben tehát nem a társadalmi analógiákban kell keresni, hanem általánosabb sorsproblémákban. Vannak a mi életünkben is általunk, legalább is pillanatnyilag javíthatatlan sors-adottságok: betegségek, testi és lelki szépséghibák, fogyatékoságok, stb., amelyeken előre láthatólag sem mi, sem más emberek hamarosan változtatni nem tudnak. Az egzisztencialista filozófia szavaival: bizonyos kényszerű sorshelyzetek ezek. A hívó embernek ezekben is, ezeken keresztül is üdvösséget kell munkálnia. Minden körülmény között meg kell találnunk a krisztusi élet lehetőségeit, üdvösségünket. *Csanád Béla*

ÖTVEN ÉV UTÁN

Nem egy eseményre mutathatnánk rá, amelynek igazi hordereje, történelmi fordulat-jellege csak hosszú idő, olykor századok múltán világosodott meg. Arról a forradalomról azonban, amely ötven évvel ezelőtt robbant ki Pétervárott, már ma is bizvást megállapítható, hogy elmoshatatlan határkövet jelent nemcsak az orosz nép, hanem az egész világ fejlődésének útján. Ami előtte volt, vissza már semmiképp sem térhet, ami utána jött s még következik, annak irányát és tartalmát döntően meghatározza. Nincs és nem képzelhető politikai, társadalmi és gazdasági rendszer, amely valaha is hallatlanba vehetné és ne kényszerülne magáévá tenni az akkor meghirdetett programot: munka, kenyér, kultúra, igazságosság és béke minden ember és a föld minden népe számára.

A szocializmus azonban, amelyet elsőnek a Szovjetunió kommunistái vittek át a valóságba, nemcsak mint eszme és doktrína befolyásolta és módosította a gondolkodást, hanem példátlanul gyors és hatalmas teljesítményeivel előtérbe állította a dolgozó tömegek igényeit és az igények mielőbbi kielégítésének szükségességét. Felfokozta mindenütt a társadalmi igazságtalanságok és a kiváltságos helyzetek szülte türelmetlenséget, s ugyanígy a követelést, hogy az élet javaiból folyvást nagyobb mértékben részesüljenek azoknak közvetlen termelői. A szocializmus azóta világrendszerre nőtte ki magát, de körülötte a kapitalista országok sem térhettek ki az elől, hogy a munkásság és a parasztság egyre élesebb megmozdulásainak karhatalmi letörése helyett szociális engedményekkel keressék az osztályharcban a megoldásokat. Náluk is fogalom s részben célkitűzés lett a tervgazdálkodás, a teljes foglalkoztatottság, az életszínvonal növelése.

S minél inkább tapasztaljuk és értékeljük a szocialista országokban, így a mi hazánkban is bekövetkezett jótékony változásokat, annál kritikusabb szemmel tekintünk vissza mi, hívő keresztények is, azokra a történeti és szociológiai tényezőkre, amelyek a vallásosságot a szocializmus kibontakozása számára akadálynak mutatták. Bizunk azonban abban, hogy a részünkről is fájlat tényezők megszűntével, amiben közvetve megint csak nagy szerepet vitt az októberi forradalom, a világnézeti többféleség tudomásulvételének és érvényesülési lehetőségének is előbb-utóbb lehullnak a korlátai. Végére is azóta általánosan elfogadott tétel lett a keresztények körében is, hogy a kereszténység nem ír elő és nem is írhat elő semmi meghatározott politikai, társadalmi és gazdasági rendet, nem diktálhat konkrét megoldásokat. Mindezek a teendők tisztán az evilági megfontolásokra és elhatározásokra tartoznak.

Annak a szeretetnek, amelyet a kereszténység a legfőbb parancsnak tekint, minden mást megelőző első formája az igazságosság gyakorlása az embertársak irányában, a jogok teljességének biztosítása minden ember, csoport és nép számára. Kötelességül rója ez reánk is az imperializmus leküzdését, a gyarmati sorban tartott területek felszabadítását, a fejlődésben levő országok megsegítését, a nemzetköziség szellemét, a világ egységesülésének tudatát, a békés együttélést. Mindazt, ami az októberi forradalom nélkül mára sem került volna elérhető közelségbe, mindazt, aminek már a bátor és messzetelektől elindításáért is megérdemelten ünnepnap ez az ötvenedik évforduló.

NAPLÓ

MI A VALÓSÁG AZ ÚJ HOLLAND KATEKIZMUS KÖRÜL? Az utóbbi hónapokban többen is kérték, hogy tájékoztassuk őket az új holland katekizmus ügyéről, amellyel világszerte oly sok alkalommal foglalkozott nemcsak a katolikus és a protestáns, hanem a profán sajtó is. A leghelyesebb — úgy gondolom —, ha sorjába vesszük azokat az eseményeket, amelyek megmagyarázhatják a közvéleménynek ezt a rendkívüli érdeklődését.

A katekizmus 1966 tavaszán jelent meg s alig néhány hónap alatt félmillió példány fogyott el belőle, ami páratlan rekord a holland könyvkiadás történetében. Egy legszigorúbb értelemben vett vallásos mű bizonyult „bestsellernek”. Fordítási jogáért nyomban versenyfutás indult a Hollandián kívüli országokban.

A katekizmust, amely alcíme szerint „a hit hirdetése felnőttek számára”, a holland püspöki kar megbízásából a „felsőbb hitoktatás nimwegeni intézete” állította össze sokak közreműködésével. Miután szövegét a holland püspöki kar is jóváhagyta, kinyomtatására és terjesztésére az engedélyt 1966. március 1-én adta meg *Alfrink* bíboros, utrechti érsek.

Ennek ellenére egy holland katolikus csoport azzal a váddal állt elő, hogy a katekizmusban „eretnkségek” vannak. Utóbbiakat pontokba is foglalta, s a holland hierarchia megkerülésével közvetlenül Rómában a Hittani Kongregációnál, a volt Szent Officiumnál tett róluk titkosnak szánt jelentést. A *Confrontatie* holland folyóirat azonban, amely mögé a zsinat és a zsinati megmozdulás ellenzői tömörülnek, csakhamar cikket hozott „egy vezető teológus” tollából, aki a vádakát immár a nyilvánosság előtt ismételte meg. Nem sokkal utána több holland újság közölt egy „kérvény” szövegét, amelyet meg nem nevezett személyek a pápához kívántak intézni. A „kérvényt” aláírások gyűjtése végett küldték szét Hollandiában, s állítólag „indiszkreció” folytán került a lapok birtokába.

Tekintélyes holland teológusok, köztük az igen neves *Schoonenberg*, a rádióban és a sajtóban válaszoltak a kifogásokra. Vita indult, amelynek során a katekizmus védői oda következtettek, hogy módosítani lehet bizonyos fogalmazásokat s talán helyes is lenne módosítani, azt a vádat azonban mindenképpen vissza kell utasítani, hogy a katekizmus a katolikus tanítástól eltérő állításokat tartalmazna. Az ügy ezzel látszólag be is fejeződött.

Annál nagyobb meglepetést keltettek így az idei év augusztusának első napjaiban azok a jelentések, hogy a Hittani Kongregáció a holland csoport beadványával kapcsolatban hat teológusból álló bizottságot jelölt ki a vádak és kifogások tanulmányozására. Mind a hat teológus holland nemzetiségű, hárman azonban már hosszabb ideje római egyetemeken tanítanak. Ezek: *Lemeer*, *Dhanis* és *Vissers*. A másik három a nimwegeni egyetem professzora, névszerint *Schillebeeckx*, *Schoonenberg* és *Bless*. A jelentések szerint a teológusok nem tudtak megegyezni, mert a rómaiak közül ketten a vádak megalapozott volta mellett foglaltak állást.

Nyilván ez késztette VI. Pál pápát arra, hogy röviddel utána hat bíborosból álló bizottságot kérjen fel az ügy további megvizsgálására. Ezek: *Jaeger*, *Frings*, *Pellegrino*, *Lefèbre*, *Browne* és *Journet*. A Hittani Kongregáció ugyanakkor kifejezte azt az óhaját, hogy a bíborosi bizottság döntéséig a holland katekizmus fordításait ne engedélyezzék az illetékes püspökök. Úgy volt, hogy a német és a francia fordítás az idei év őszére jelenik meg, kiadásuk azonban egyelőre függőben maradt. Az Egyesült Államokban való terjesztésre szánt angol fordítást, amely korábban készült el, *Joyce* burlingtoni püspök már engedélyezte, erre föl azonban az engedélyt visszavonta, de mint sajtónyilatkozatban hangsúlyozta, kizárólag „a Szentszék iránti lojalitásból”.

A nagyközönséget is foglalkoztató eseményeknek ebből az időrendi ismertetéséből kitűnhetett, hogy tévesek voltak azok a hírek, amelyek szerint Róma „tilalom alá” helyezte az új holland katekizmust. Hollandiában mind a mai napig nem is szünetelt folytatódó kiadása, illetve terjesztése. A mű és a felmerült nehézségek megértéséhez azonban nem árt ismernünk a katekizmus keletkezésének körülményeit sem.

Azután, hogy 1955-ben napvilágot látott az új német katekizmus, amely több vonatkozásban úttörőnek számított, a holland püspöki kar is elhatározta a még 1948-ban kiadott holland katekizmus átdolgozását. Amíg azonban a német katekizmus lényegében olyan modern hittankönyv kívánt lenni, amely nemcsak a serdülőknek, hanem valamennyi korosztálynak szól, a holland püspökök úgy vélték, hogy mindenképpen kétféle katekizmust kell szerkeszteni, egyet a serdülők, egyet a felnőttek részére. A már említett nimwegeni intézetet meg is bízta, hogy elsőnek a serdülők katekizmusát dolgozza ki. Az intézet igazgatója, a jezsuita *Wilhelm Bless* professzor azonban más nézetet volt. Mert ha — úgymond — a serdülők katekizmusának az a célja, hogy őket a keresztény felnőttiséghez vezető úton kalauzolja, akkor *ebből a célból kiindulva* kell ezt a katekizmust is felépíteni, ebben az esetben pedig *előbb* kell felvetni és megválaszolni azt a kérdést, hogy mit szükséges a felnőtt kereszténynek tudnia hitéről. Hallgatva erre az érvelésre, a holland püspökök 1961-ben akként is döntöttek, hogy a serdülők katekizmusának munkálatait félretelve, mindenekelőtt a felnőttek katekizmusát kell elkészíteni. A több mint négy éven át tartó munka 1962 tavaszán kezdődött meg és munkatársak százainak bevonásával folyt. Ezrével gyűjtötték a megfigyeléseket és ösztönzéseket, kiértékelésükbe bevonták nemcsak a biblikus szakembereket és a teológusokat, hanem a lekipásztorkodó papokat, a szülőket és a legkülönbözőbb területek világi szakembereit is.

Ez is egyik magyarázata annak — emelték ki előszavukban a püspökök —, hogy ez a katekizmus, amikor az evangélium fényében világítja meg a mai kérdéseket és azok hátterét, közérthető nyelven hirdeti a felnőttek számára az evangéliumi üzenetet. S még olyan teológus is, mint a holland *Henri Boleaars*, aki maga is kifogásokat hoz fel ellene, megállapítja: „A teológiai szaknyelv elkerülése, az érzületre is ható bemutatás, a modern kategóriák és gondolatformák alkalmazása — mindez közel vitte a megvalósuláshoz a püspökök szándékát. Ha valaki elmosódottságot és homályosságot *vádként* ró a szerzők terhére, akkor nem gondolja meg, hogy milyen nehéz volt a feladatuk.” A katekizmus tartalmi felépítése egyébként nem a kérdés-felelet forma, nem is szisztematikus jellegű, hanem üdvtörténeti felosztású, mint ahogy a főbb fejezetek címei is mutatják: 1. *a lét — egy titok*; 2. *az út Krisztushoz* (a népek útja, Izrael útja); 3. *az Emberfia*; 4. *Krisztus útja*; 5. *az út a tökéletességhez*.

Annak utána, hogy a pápai vizsgálóbizottság kiküldése ismertté vált, *Alfrink* bíboros és *Bless* professzor nyilatkozott a holland rádióban. A *Christ in der Gegenwart* ezévi október 8-i számának közlése szerint mindketten kijelentették, hogy maguk is helyesnek tartják, ha a külföldi fordításokban az esetleges módosításokat már eleitől fogva figyelembe tudják venni. Határozotlan tagadták azonban azt az állítást, hogy a katekizmus súlyos tévedéseket vagy kihagyásokat tartalmaz. Minden gondolkodó ember könnyűszerrel megértheti — jelentette ki *Alfrink* bíboros —, hogy nincs a világon püspöki kar, amely magára venné a felelősséget egy olyan könyvért, amelyben nagy és kisebb herezisek fordulnak elő. Ő maga bízik is abban, hogy az ügynek jó kimenetele lesz. „Ha a katekizmust elfogulatlanul tanulmányozzák, akkor szükség-szerűen arra a következtetésre fognak jutni — mondta szószerint *Alfrink* —, hogy szó sem lehet eretnekségekről vagy súlyos tévedésekről, legfeljebb az lehet kíváncsatos, hogy — miként a holland püspöki kar utasítást is adott rá — itt-ott módosítsanak benne bizonyos fogalmazásokat s ezzel elejét vegyék esetleges félreértéseknek.” A felsőbb hitoktatás nimwegeni intézete közben már át is dolgozta a vitatott helyeket s a vonatkozó szövegeket kimerítő magyarázat kíséretében megküldte a bíborosi bizottságnak. A továbbiakat meg kell várni — fejezte be *Alfrink* bíboros.

Az imént idézett *Boleaars*, a római Alfonsianum professzora, ekként foglalja össze véleményét: „Nem kétséges, hogy az új holland katekizmus általános irányzatában és a maga egészét tekintve hithűen adja elő anyagát. Jótékony és megnyugtató hatást gyakorolhat a felfogásoknak abban a zavarában, amely sok hívőnél és lekipásztornál tapasztalható Hollandiában s kívülről másutt is.” *Adolf Exeler* freiburgi egyetemi tanár ezt írja: „Különbözően vélekedhetünk arról, helyes-e, ha a katekizmus az érintett kérdések némelyiké-

ben túlzott tartózkodást tanúsít. Azt azonban nem lehet szemére vetni, hogy kötelező egyházi tanok ellen foglal állást." A jezsuita *Karl-Heinz Weger* a *Stimmen der Zeit* idei februári számában a katekizmus kimagasló érdemének mondja, hogy a hitet mint életet látja és jeleníti meg, mint „egzisztenciális hitet” tanítja, ami több, mint hittételek „igaznak tartása”. A szintén jezsuita *John Coventry*, akinek cikkét a *Tablet* ezévi szeptember 23-i számában találjuk, nem habozik kijelenteni, hogy a katekizmus a maga egészében „rendkívül sikerült és kitűnő munka”. A bibliai, doktrinális, erkölcsi, liturgikus és gyakorlati kérdéseket a modern katekézis legjobb elvei szerint tárgyalja és világítja meg. „Igazságtalan és nem is méltányos tehát — állapítja meg a továbbiakban —, hogy kihegyezzük és messzemenő következtetésekkel kipellengérezzük azokat a hiányosságokat, amelyek teológiai szempontból felfedezhetők a holland katekizmusban. Minden pap csak boldog lehet, ha ilyen formájú és természetű könyvet adhat azok kezébe, akik el akarják mélyíteni magukban a hit megértését. Csak elismeréssel szólhatunk a katolikus hitnek és gyakorlatnak erről kompendiumáról, amely mindenki által érthető nyelven íródott. Nem gáncssal kell illetnünk, hanem abból is elismeréssel kell adoznunk a szerzőknek, hogy még nagyobb kedvvel szövegezzék meg újból némely félreérthető fogalmazásaikat.”

Egyébként még a legkonzervatívabb olasz katolikus folyóiratok is elismerően taglalták az új holland katekizmust. A bolognai *Il Regno* idei október 1-i számában pedig megállapítja, hogy bármiként ítéljük meg némelyek a művet, akkor is eligazító és tanulságos példája marad ez annak, hogy miként lehet és miként kell a hitet közel vinni a felnőttekhez. (M. V.)

VÁLÁS ÉS ÚJRAHÁZASODÁS A KERESZTÉNY EGYHÁZAK GYAKORLATÁBAN. A házasság felbonthatatlanságának eszméje az egész kereszténység közös kincse: katolikusoké, orthodoxoké és protestánsoké egyaránt. A feltétlen felbonthatatlansághoz azonban nem egyforma szigorúsággal ragaszkodnak a különböző keresztény egyházak és egyházjellegű közösségek. Valamennyien elismerik, hogy a házastársi közösség az emberhez méltó élet biztosítására való, szülők és gyermekek számára egyaránt. Ha tehát az életközösség már nem segíti, hanem éppen veszélyezteti az emberhez méltó életet, a házastársak különválhatnak — súlyosabb esetekben mindennemű külön engedély vagy bírói ítélet nélkül is. A kérdés csak az, hogy visszanyerhetik-e szabad állapotukat arra, hogy új és reményük szerint értékesebb házasságot kössenek.

Köztudomású, hogy a protestáns hittudomány és egyházfegyelmi gyakorlat komoly esetekben elfogadja a házastársi kötelék teljes felbontását. Amde még a katolikusok közül is sokan nem tudják, hogy egyházuk sem tekinti a házasságot minden esetben felbonthatatlannak. A katolikus tanítás szerint az érvényes szentségi házasság felbontható állapotban van mindaddig, amíg a felek a házastársi nemi életet el nem kezdték. A trentói zsinat ki is mondta, hogy az ilyen házasság minden további nélkül megszűnik, ha a házastársak valamelyike egy szerzetesrendben ünnepélyes fogadalmat tesz. De ez nem az egyetlen lehetséges eset az „érvényes, de nem teljes házasság” (*matrimonium ratum non consummatum*) felbomlásának, hanem csupán példa rá. Egészen más természetű esetekben bont szintén érvényes házasságot az úgynevezett „szentpáli kiváltság” (*privilegium Paulinum*). Tudnunk kell hozzá, hogy a kereszteleetlen személyek egymás közt kötött házassága nem szentség ugyan, hiszen a keresztséget megelőzően senki sem részesülhet szentségekben, mégis érvényes és elvben felbonthatatlan házastársi viszony, amely aztán mindkettejük megkeresztelkedése esetében magától szentségi rangra emelkedik. Ám ha csak az egyik fél lesz kereszténnyé, házastársa pedig elválik tőle, „hadd váljék el!” — írja *Szent Pál* apostol — „Ebben az esetben a testvér vagy a nővér (azaz a keresztény férfi vagy nő) nincs kötve” (1 Kor 7, 15).

A pápával jelenleg közösségben nem élő keleti keresztény egyházak hagyományos, ősi joggyakorlata ismer még egy további házasságontó okot is: a házastárs ellen elkövetett súlyos bűncselekmény esetét. Gyakorlatuk támogatására Jézusnak a zsidókhoz intézett tanító szavát idézik a Máté-evangeliumból (19, 8—9): „Mózes keményszívűségek miatt engedte meg, hogy elbe-

császárok feleségeket, de kezdetben nem így volt. Mondom nektek: Aki elbocsátja feleségét — parázna viszonyt kivéve — és mást vesz el, házasságtörést követ el. Aki pedig elbocsátott nőt vesz el, szintén házasságot tör.” Látóvaló, hogy a krisztusi mondaszói értéke a „parázna viszony” kifejezés jelenlétében fordul. Valószínűleg olyan együttélést kell értenünk rajta, amelyet a Római Birodalomnak vagy tagállamainak jogrendszerei nem tekintettek törvényes házasságnak, mégpedig akár a végleges házassági akarat hiánya, akár a felek társadalmi rangkülönbsége következtében. A hagyományos keleti értelmezés ellenben úgy veszi az idézett evangéliumi szöveget, mintha „parázna viszony” (*porneia*) helyett „házasságtörés” (*moicheia*) állana benne. Így aztán az lesz a mondat értelme, hogy a nő házasságtörése esetén az ártatlan férj visszanyeri házasságkötő szabadságát. Csakhogy nem is a kérdéses szentírási mondat értelmén fordul a felbonthatatlanságról szóló keleti tanítás értéke. Kelet hagyománya e téren nem a Máté-szöveg értelmezésével kezdődött, hanem — úgy látszik — tőle függetlenül, a császárok-alkotta birodalmi házasságjog váló-okainak egyházi elismerésével, amelyhez csak további lépésként kapcsolódott a bibliai hely idézése. Kelet különben is csak példának tekint a házasságtörés esetét, mert hagyománya elismer még egyéb bontó okokat, például a mérgekeverést, a gyermekgyilkosságot, a sírhelyek meggyalázását stb.

A hagyomány kezdetben Nyugaton sem volt egységes. Egy *Ambrosiaster* néven ismert IV. századbéli római írat tanúsága szerint a nők nem szabad ugyan újra házasodni, ha férje megcsalta, a megcsalt férjnek azonban igen. Szent Ágoston szerint († 430) csak bocsánatosan vétkezik, aki újra házasodik, miután első feleségét házasságtörés miatt elbocsátotta. Hamarosan elkezdődött azonban Nyugaton az ellenkező értelmű helyi szabályozás, és egyre általánosabbá vált. Ehhez igazodott törvényhozásában Nagy Károly császár is († 814).

A keletiek történetiszemlélete szerint Nagy Károlynak római császárrá koronázásával Róma elszakadt Bizánctól. Ettől fogva Kelet és Nyugat gyakorlata egyre végletesebben tért el egymástól, és a nyugati katolikus gondolkodás ma már megengedhetetlennek találja a házasság felbontását még házasságtörés esetében is. A fejlődés lezárása túlnyomó részben *Gratianus* bolognai jogtudós nevéhez fűződik. Ő készítette 1150 táján azt a nem-hivatalos, de óriási hatású jogi tankönyvet, amely félreérthetetlenül állást foglalt a házasságnak bármely okból történő felbontása ellen. Ebben a szellemben járt el a XVI. században a trentói egyetemes zsinat, amely a katolikus gondolkodás és élet normáit évszázadokra megszabta — voltaképpen napjainkig, a II. vatikáni egyetemes zsinatig. Amikor az utolsó trentói ülésszakban, közvetlenül a zsinat befejezése előtt, sok hasztalan politikai természetű vita után sebtében el kellett készíteni a kor-sürgette döntéseket és határozatokat, foglalkoztak a házasság elvi kérdéseivel is. A határozatok éle akkor természetesen a lazább protestáns nézet ellen irányult, de a zsinat szerette volna elmarasztalni a keletiek házasságbontható gyakorlatát is. A végleges hittani határozat megszületésébe azonban ismét belejátszott a politika — ezúttal szerencsésen. A velencei követek elleneztek a keleti gyakorlatra kimondani szándékolt *anathémát*. Államuknak a Földközi-tenger szigetein rengeteg görög alattvalója volt, és érzületükre feltétlenül tekintettel kellett lenni. Így született meg a 24. ülésen, 1563. november 11-én a körülményes szövegezésű 7. kánon, amely kiközösíti azokat, akik szerint az egyház tanítóhivatala téved, amikor hirdeti, hogy házasságtörés miatt a házassági kötelék nem bomolhat fel. Ez udvarias lépés volt a keletiek irányában, akik eltérő gyakorlatuk ellenére sohasem ítélték el a nyugatiak szigorúbb tanítását. Nem egy mai szakember mégis úgy véli, hogy az orthodox egyházak és a katolikus egyház mindkét részről hón óhajtott egységének a pápai primátus mellett talán a legnagyobb akadálya éppen a házasság felbontásának kérdésében vallott nézeteltérés. Az egység ára ugyanis, ha egymást kölcsönösen meg nem értőnek, egy évezredes, békésen birtokolt jognak feladása volna a keletiek részéről.

A rosszul sikerült vagy elhamarkodva kötött házasságok problémái persze a Nyugat lelkipásztorait is kónozzák. Egyrészt tudják, hogy nem az ember van a törvényért, hanem a törvény az emberért (vö. *Márk* 2, 27), másrészt biztosak abban is, hogy az isteni jog előírásai mögött nem zsarnoki önkény rejlik, ha-

nem épp az emberi értékek védelme, például a családi otthon szilárdságának biztosítása vagy a párválasztás felelősségének ébrentartása. Ugyanakkor mégis segíteni kell a lelkek válságán, amennyire a keresztény igazság sérelme és a házasság értékeinek elvesztesztetése nélkül egyáltalán lehetséges. Az egyik, bár viszonylag igen kevés esetben hasznosítható módozat volt a szentpáli kiváltság gyakorlatának kiszélesítése. Ahogy Kelet csak bibliai példának tekinti a házasságtörésen alapuló kötelékbontást egy általánosabb jogi elv alkalmazására, úgy alakultak ki Szent Péter Székének joggyakorlatában a „szentpéri kiváltság” (*privilegium Petrinum*) néven összefoglalt további házasságbontások „a hit javára” (Kitűnően ismerteti Bánk József: *Connubia canonica*, 72. §).

A katolikus hittani felfogás további réseket már nem nyit a házasság felbonthatatlanságának elvén. Talált azonban három másik utat, részben hogy elejét vegye a szerencsétlen házasságoknak, részben, hogy jó lelkiismerettel szabadon nyilváníthassa a válságba jutott házasságok áldozatait. Az első út az *érvénytelenítő házassági akadályok* rendszerének elfogadása, amelytől különben Kelet is ismer, ha nem is teljesen azonos tartalmú törvényekkel. Ilyen akadály kiderülte után tehát kimondhatja az egyházi bíróság, hogy a válságba jutott együttélés *eleve sem volt érvényes házasság*. A jóhiszemű felek persze mit sem vettek addigi együttélésükkel, hiszen még gyanú esetén is vélelmezni szabad a házasság érvényét. Mihelyt azonban a sejtelen bizonyossággá válik, a felek már nem tekinthetik egymást házastársaknak. Vagy megszerzik tehát az akadály alól való felmentést, ha egyáltalán megszerezhető, vagy szabadságuk tudatában újra házasodhatnak. A vélt házasságból származó gyermekeiket joghátrány nem sújtja, és neveltetésükről továbbra is közösen kell gondoskodniuk.

Nyugatonak másik probléma-megelőző intézkedése volt a *házasságkötés trentói formája*: érvénytelen a katolikus személy házassága, ha nem az illetékes főpásztor vagy plébános (illetőleg megbízottjuk) és még két további tanú jelenlétében kötötte. Kelet e pontban is másként látja a dolgot. Keleti testvéreink a nyugatiaknál nyomatékosabban hangsúlyozzák a házasságnak szent titok, *misztérium* jellegét. Kelet hagyományos ősi nézete szerint a házasság szentségét az egyház hozza létre, nem a szerződő felek. Jellemző, hogy a keleti házasságjog nem ismeri el a házassági akaratnyilvánítás feltételhez kötését — még a katolikus keletieké sem. Keleten a pap nem hivatalos tanúként van jelen, hanem lényegbevágó szent cselekményt végez. Áldása nélkül nem jön létre a szentség, és így az életszövetség sem lesz érvényes. Nyugaton a trentói törvényig a pap jelenléte nélkülözhető volt, és ténykedése azóta sem szentségkiszolgáltatás. A keleti gondolkodásnak viszont annyira lényeges eleme a papi áldás, hogy még a keleti szertartású katolikusok házasságjoga is szükségessé teszi.

A római-jogi gondolkodású és kevésbé misztikus hajlamú Nyugat épp a szerződés-kötést tekinti a kegyelem eszközének, és a feleket a szentség kiszolgáltatóinak. Így természetesen előtérbe kerülnek a szerződő felek jogi akaratnyilvánításának szükséges lélektani előfeltételei: nevezetesen a szerződés tényének és tárgyának ismerete, a felek kényszermentessége és jogi akaratuknak esetleges érvénytelenítő feltételhez kötése. Nyugat gyakorlatában a *házasságok érvénytelenné nyilvánítása* került az ókori és kora-középkori, Keleten mindmáig gyakorolt házasságfelbontások helyébe. A katolikus egyházban igen jelentős számú per folyik a házasság érvénytelenségéről a felek akaratnyilvánításának hiányosságai miatt. Az egykor annyi mindenféle jogvitával bajlódo egyházmegyei vagy pápai bíróságok manapság szinte kizárólag házassági keresetekkel foglalkoznak. A római Rota főtörvényszék például 1966-ban 269 esetet tárgyal, belőlük 266 volt házassági semmisségi per; 129 házasságot érvénytelennek nyilvánította, 72-t érvényesnek találtak. A törvénykezési év végén azonban még 706 eset volt függőben a Rotánál. A tárgyal eseteknek körülbelül 40%-a volt perköltség-mentes vagy épp egészen díjtalan. Az egyház tehát megteszi, amit csak tehet, hogy könnyítsen a lelkiismeretek terhén. Am a lekipasztornak így is sokszor kell megrendülten tapasztalnia, hogy nincs módunk mindenkin segíteni, nevezetesen olyan derék híveinken, akiknek házasság-egüttélése a másik fél hűtlensége folytán felbomlott és most újabb, sike-

rültnek ígérkező házasságra vágyódnak. Különvált keresztény testvéreink tapasztalatai alapján mondhatjuk, hogy nem volna érdemes feladnunk a Nyugat hagyományát, és átvennünk a keleti házasságbontás elvét. Az ott is visszaélésekre, megrendezett házassági botrányokra ad okot.

Szerencsebb volna, ha *biróilag alkalmazható eljárasmódot találhatnánk* annak megállapítására, hogy az elhamarkodva vagy felelőtlenül házasodó felek valamelyike nem volt olyan lelkiületű, hogy keresztény erkölcs szerinti, felbonthatatlan házasságot köthetett volna, vagy rátermett sem volt a házas együttélés erkölcsi feladatainak vállalására, esetleg nem is tudott róluk igazán, noha a külső szertartási formákhoz szigorúan ragaszkodott. Így további távlat nyílnék sok házassági válságnak nyugati szellemében is kifogástalan felszámolására. Talán ebben az irányban halad majd a katolikus házassági peres eljárás jogi jövőendő fejlődése. (*Medvigy Mihály*)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. „Nehéz, sorsdöntő időkben indult útjára a Janus Pannonius Társaság lapja, a *Sorsunk*, 1941 tavaszán. Bölcsőjét körülállták az akkori magyar irodalom legjobbjai, mert ez a lap — amint a neve is kifejezte — nem csupán regionális folyóirat volt, hanem a magyarság egyetemes problémáit érintő kérdésekkel is foglalkozott.” Ennek a maga körében fontos szerepet játszott folyóiratnak a történetét írja meg *László Lajos**, bevezetése legelején mindjárt idézve a lap szerkesztőjének, *Várkonyi Nándornak* azokat a mondatait, amelyekben a folyóirat célját és hivatását megfogalmazta, irányát meghatározta: „Hadat üzenünk az áltató legendáknak, a nemzeti hiúságok vásárának és minden véteknak és hazugságnak, mely életünket terheli. Erőért oda fordulunk minden történelmi erő forrásához: a néphez!... Ahogyan a magyar élet egész kérdéshalmazát szerves egészében látjuk, épp úgy nem fogjuk tájak szerint osztályozni a kérdések kutatóit s a toll munkáit. Csak egy célunk lehet: minél mélyebben megismerni az egyetemes magyarságot, s a szellem fegyvereivel szolgálni megerősödését.”

A munka „a Magyar Tudományos Akadémia Tudománytörténeti Bizottságának 1961. évi pályázatán díjat nyert tanulmány”; tehát megjelenése — 1966 — előtt hosszú esztendőkkel készült; s éppen ez az immár több mint fél évtized volt az a korszak irodalmunkban és tudományunkban, amely alaposan nekilátott, hogy a közelmúlt merevségeit, egyoldalúságait és ezekből következő tévedéseit és téves beállításait fölszámolja. Nem *László Lajos* tehet róla első sorban, hogy adatait, kutatásait tekintve igen hasznos és becsületes munkáját már megjelenése pillanatában részben meghaladtottnak éreztük. Persze még így is örülnünk kell neki, hogy egyáltalán megjelent, és azoknak a figyelmét, akiknek fölöttébb szűken mért hétszáz példánya egyáltalán a kezébe kerül, újból (vagy ki tudja, nem először-e) ráirányítja erre az egykori végvártságában oly jelentős folyóiraatra (nagyon jelentősre, mint *László Lajos* könyvéből kiderül, a Dunántúlra fogát fenő germán *Drang nach Osten* éhes ambícióival szemben is), és vele együtt a kitűnő, s a régi humanisták módjára tudós *Várkonyi Nándorra*, az utolsó negyedszázad magyar szellemi életének erre az elégségre meg nem becsülhető, nemes alakjára.

Ismétlem: a *Sorsunk* története igen érdemes munka; bár lenne minél több hasonló jellegű; s ha van, bár kevesebb késéssel jelenne meg. Ugyanakkor azonban meg kell mondanom: a mű „szempontját” (ha tetszik, az anyag rendszerezésének szempontját) alapvetően tévesnek érzem. Abban, aki ezekben a „nehéz, sorsdöntő időkben” valóban „ott volt” —, valahogyan kapcsolatban a *Sorsunkkal* is —, a magyar szellemi és irodalmi életben, részt vett benne, s itt-ott némileg és némely vonatkozásokban még alakításán is munkálkodni igyekezett, abban óhatatlanul föl-föltámad az ellenkezés: nem *így* volt, és nem ez volt.

Nem beszélek egy-egy — ritkán előforduló — kisebb elírásról, legföljebb tollhibának minősíthető kis tévedésről, amelyen például a 78. lapon *Fábián Istvánnak* a „fiatal kritikusok, tanulmányírók” közé sorolása. Fábián

* *László Lajos*: *Sorsunk*. A pécsi Janus Pannonius Társaság folyóirata. Kiadja Pécs város Tanácsa VB. Művelődésügyi Osztálya. Pécs, 1966.

István — ezt Pécssett tudják a legjobban, hiszen élete javát ott töltötte — a Halász Gábor, Szerb Antal nemzedékének volt a tagja, ízlésében, fölfogásában talán éppen Halász Gábor sajátos konzervativizmusához állt a legközelebb; erősen francia tájékozódású és műveltségű szellem volt, a franciáknál is alighanem a leginkább bizonyos konzervatív színezetű árnyalatok (például Seillère) iránt érdeklődött; a harmincas évek végének, negyvenesek elejének „nemzedéki vitáiban”, melyek elsősorban a „klasszicizmus” kérdése körül folytak, többször is szót emelt, részben a *Napkeletben*, részben a *Magyar Szemlében*, talán kicsit akadémiusan ugyan, de alapjában, azt hiszem, mégiscsak fogékonyabban az akkori „fiatal irodalom”, a „harmadik nemzedék” irodalma iránt, mint amilyen a maga nem egyszer doktrinér ridegségében Halász Gábor volt. Fábíán István ki- és mivoltáról egyébként a Magyar Irodalmi Lexikon kurta címszava is tájékoztathatja dióhéjban az érdeklődőt; igaz, hogy a lexikon két évvel később jelent meg, mint amikor László Gyula könyve készült. (Fábíán István különben megérdemelne egyszer egy tanulmányt, úgy is, mint egy nemzedék egyik irányának érdemes képviselője.)

De nem effajta kisebb elírásokról van szó, hanem — ismétlem — az *egésznek* a szemléletéről. László Lajost — miért, miért nem: nem tudom (és nem tudom, nem azért-e, mert tévesen tájékozódott, és nem elég széles körben tájékozódott) — szemléletomást megbűvölte az úgynevezett urbánus-népi „ellentét”, vagy vita, vagy antagonizmus, vagy hívja ki-ki úgy, ahogyan kedve tartja. Megtalálta benne azt a mércét, amelyhez a jelenségeket mérheti; ez a mérce rossz és hamis. Megtalálta azt a választóvizet, amelynek a segítségével a dolgok „minőségét” megállapíthatja; ez a választóvíz nem alkalmas hiteles minőség-megállapításra. Lépten-nyomon találkozunk nála tehát minősítésekkel, melyek egyrészt nem minősítenek, mert semmitmondók, másrészt hamisan minősítenek, mert nem igazak, nem fedik a tényeket. A 114. lapon például ezt olvasom: „Makay Gusztáv írt egy terjedelmes tanulmányt az urbánus lírikusok egyik legnagyobbikáról, Babits Mihályról.” Mit jelent ez? Mi az, hogy Babits „urbánus lírikus” — 1941-ben, amikor az említett tanulmány megjelent? Mennyiben jellemzi Babitsot 1941-ben — halála esztendejében, majdnem évtizeddel a *Versenyt az esztendőkkal* és egy évtizeddel a „népi költőket” és „népies” lírát elismerő *Új antológia*, meg az „egységes magyarságról” való ismételt szótemelések után — az a sematikus bélyegző, hogy „urbánus”? Nem jelent semmit, nem jellemez semmit; sommásan használt szó, százszorosan is félreérthető és félremagyarázható fogalom. És *történeti* fogalom, nem esztétikai kategória; csak *történeti körülményei között*, a maga történeti közegében érthető helyesen.

A 100. lapon olvasom, megintcsak az „urbánus esztétává” stemplizett Makay Gusztávval kapcsolatban: ő, mint ilyen urbánus esztéta, „a gyönyörködtetésben látta az irodalom feladatát”. Gondolom, nem valami nagy vétek, ha valaki a gyönyörködtetésben is látja az irodalom feladatát (mert akkor miért irodalom, ha nem akar „gyönyörködtetni” is); és legjobb emlékezetem szerint Makay Gusztáv sem minden egyéb merev kizárásával jelentette ki, hogy az irodalom dolga *egyedül* a gyönyörködtetés. De nem ez a fontos. Idézem a folytatást. „Makay nem állt egyedül ezzel a véleményével. Különösen az urbánus írók táborában volt még abban az időben is népszerű a l'art pour l'art elve. Ezek az írók nem kisebb tekintélyek, mint Babits, Kosztolányi, Ignótus példáját követték.”

Persze Babits, Kosztolányi, Ignótus: három külön világ; de ezt is hagyjuk. Lényegesebb dologról van szó. Arról, hogy mit jelentett a *Sorsunk* idején, tehát a negyvenes évek elején, *hic et nunc* az, amit László Lajos meglehetősen vaktában l'art pour l'art-nak nevez? Megírták ezt már egyszer-kétszer; de László Lajos vagy nem fogadja el, vagy nem ismeri, vagy nem veszi kellően figyelembe ezeket a „dokumentumokat”.

Nem, abban az időben olyan „nemzetileg” elkötelezett irodalmat kívántak, amelyből az „urbánus” Babits éppen úgy nem kért, mint azok, akik „példáját követték”, meggyőződésből, mint az íróra föltétlenül kötelező humanizmus és erkölcs példáját. Ezekkel az igényekkel szemben az adott helyzetben, és különösen erős „társadalmi háttér” híján — (mert ne áltassuk magunkat szép legen-

dákkal: nem volt olyan, kellően erős, széles és szervezett „társadalmi háttér”, aminek az író nekivethette volna a hátát: többségük bizony amolyan szabad partizán volt) — a védekezés és a tiltakozás egyik legjárhatóbb útja, leggyakorlatosabb módja általában mégiscsak ennek a „non possumus”-nak a fennen való hirdetése volt. Nem lehetek elkötelezett egy gyanús, végzetes, nemzetpusztító nacionalizmusnak, nem állíthatom szolgálatába a tollamat, nem közösködhetem vele semmiféle szellemi asztalnál, mert egyszerűen „nem engedí a tollam”: mert művész vagyok, és a művész dolga nem a „politika” (értsd: a germán militarizmus és csatlósai kiszolgálása — mert nincs absztrakt „politika”, a politika mindig valakié, valamiért; és ha bizonyos politikára azt mondom, hogy „nem tehetem”, az elég világos állásfoglalás azzal az *ad hoc* politikával szemben). Az elefántcsonttorony, mint a negyvenes évek „urbánus”, babitsista, vagy mit tudom én milyen íróinak kényelmes, összkomfortos fellegvára: hamis mítosz, mely csak azoknak a fejében él, akik vagy „nem voltak ott”, vagy csak bizonyos lejárt sematizmusok szemüvegén át nézik azt, ami volt. Az elefántcsonttorony egy-egy adott esetben *örtorony*, ahonnét vigyázni lehet, és világga lehet kiáltani közelgő veszélyeket, tiltakozni lehet ólálkodó, esetleg báránybőrös, esetleg cifraszűrös farkasok ellen, és körömszakadtáig védelmezni lehet a humanizmus szellemi és erkölcsi értékeit is, érdekeit is.

Dehát a „népi gondolat”? Dehát a „népi-urbánus” ellentét? Először is: ott, ahol a közös humanizmus szolgálatáról volt szó, *nem volt* népi-urbánus ellentét. Nem volt a *Magyar Csillagban*, Illyés Gyulának épp az volt a programja, hogy ne legyen; *nem is volt*. Mindenki meggyőződhet róla, aki átnézi a *Magyar Csillag* számait: ott a „közös front” érdekében félretettek minden vitát, elástak mindeh csatabárdot még az olyan hevesen polemikus kedvű „urbánusok” is, amilyen Bóka László volt (saját külön porondján, az *Országútja* hasábjain). És lényeges ellentét a *Sorsunkban* sem volt; ott sem haraptuk át egymás torkát.

Egészen másban rejlettek itt az ellentétek. Nagyon komoly, nagyon súlyos mélyben lappangó ellentétek, melyeknek mintegy „fedőszerve”, fedő jelensége volt ez a híres-hírhedt népi-urbánus antagónizmus.

Senki sem akar szerencsésen (s azt hittük olykor, hogy végleg) eltemetett és *ad acta* tett boszorkánypöröket újra fölidézni. *De strigis quae non sunt...* és hisszük, hogy végre valóban *non sunt*, és többé nem is lehetnek. De azért ne mosdassuk örökké a szercsent, és ne kendőzzük *ad infinitum* a dolgokat; illetve ne legyünk egyoldalúak és igazságtalanok, elmarasztalva az egyik oldalt, s az igazság és helyes úton járás glóriájába öltöztetni egyszer s mindenkorra a másikat. A „népi” jelző annak idején bizonyos „fekvéseiben” bizony nagyon is emlékeztetett arra, hogy „*völkisch*”; és ez még akkor sem kellett nekünk, ha népmentés színében jelentkezett. Egyetlen józan „urbánus” sem foglalt soha állást semmiféle olyan irodalmi vagy szellemi (vagy gazdasági és politikai) törekvással szemben, amely a népnek (az *egész* népnek, tehát benne a munkásságnak is, és nemcsak a legtöbb „népi író” által akkor kizárólag népül tekintett parasztságnak) meg akarja adni azt, ami jár neki. És egyetlen épeszű „urbánus” kritikus sem aszerint ítélte meg egy-egy művet, hogy népi eredetű és színezetű-e, vagy urbánus, hanem aszerint, hogy jó-e, vagy nem jó. Ha László Lajos kissé tájékozottabb lett volna a *Sorsunk* alapítását megelőző dolgokról, nem egy nyomát tapasztalhatta volna annak, hogyan igyekeztek „urbánusok” és „népiek” közös tervekben és munkában, a közös magyar humanizmusért dolgozni.

Ismétlem, nem szeretnék félretett pöröket előhozni. Pusztán csak azt javasolnám: iktassuk ki végre ezt az urbánus-népi kategóriát irodalmi és irodalom-minősítő szempontjaink és eszközeink közül. Ha pedig valaki mindenképpen ragaszkodik hozzájuk, legalább nézzen egy kicsit a „fedőnevek” alá, a korántsem olyan egyszerű, nagyon is sokrétű és bonyodalmas, „ellentmondásos” valóság mélyére is. (Egyetlen kis példát: a — rendkívül érdekes, izgalmas, hasznos — dokumentum-anyagban a 14. szám alatt, a 229/30. lapon szerepel egy levél. Ebben szó esik az „ifjúságról”, amely ezúttal végre „vállalkozik és fizet”. Nem kell-e azonban rögtön megkérdezni: *milyen* ifjúságról van szó? Mert az „ifjúság” végülis elvont fogalom; ez az adott korban és esetben ifjúsági egyesületekben konkretizálódott. Nézzé csak meg jobban ezt a levelet

László Lajos, és nézzen utána — bár nyilván tudja — miféle kiadó is volt a levélben említett, és miféle „ifjúság”, illetve ifjúsági tömörlés is volt az, amelyről ott szó esik. Utána majd nyilván némileg hitelesebben fogja látni, miféle ellentétek rejtettek valójában a „népi-urbánus” fedőnevek alatt.)

Legvégül még egyet, ami ismét csak azt mutatja, mennyire ennek a „boldogtalan” urbánus-népi kategorizálásnak a bővölete ejtette meg László Lajost. A 128. lapon olvasom: „A népiesekkel együtt haladni tudó urbánus költészet képviselőinek mondhatjuk a folyóiratban közölt verseik alapján Berda Józsefet (!!!!), Berczeli A. Károlyt, Bódás Jánost, Fodor Józsefet és Rónay Györgyöt.” Ne akadjunk fönn rajta, hogy hogyan kerül közös nevezőre ez a tarka társaság; nem ezért idézem a mondatot. Hanem hogy hangsúlyozzam a kapcsán: aki akkor „ott volt”, bizonyára tudja, emlékszik még rá, emlékeznek például a föl soroltak is (kivéve szegény „urbánussá” kinevezett Berda Józsefet, aki már halott), hogy egyáltalán nem azt néztük, ebben vagy abban a lapban „urbánus” a szellem, vagy „népi”, hanem azt, hogy „*lehet-e bele írni*”: azaz — durva fogalmazásban, ami persze sokszoros árnyalásra szorulna — *humanista-e, vagy fasiszta*. Ha „humanista” helyről kértek tőlünk kéziratot, vagy ahova hívtak, azzal, hogy szívesen látnak: boldogan adtunk; így például a számunkra mindig nagyon rokonszenves, félig-meddig otthonnak számító *Sorsunkba* is. Fasiszta, vagy „fasisztoid” helyre azonban, mégha népi színben tetszelgett is (és mégha kértek volna is: de nem kértek, inkább támadtak minket és lezsídóztak, mint ahogy ez hagyományosan kijárt minden humanizmusnak és európaiságnak hazánkban), nem adtunk. Ez a tény, a többi legenda, utólagos konstrukció.

És — most már legeslegvégül — még valamit. Ugyanezen a 128. lapon áll, a föntiekre vonatkoztatva, vagyis azokra, akik „együtt tudtak haladni” a népiesekkel (de egész biztos, hogy a „népiesség” mindenben abszolúte, *in sich* „haladás” volt?): költészetünk a Sorsunk idején világnézeti válságra vall, és „ez a vergődés abból adódott, hogy nem találták a helyüket az eszmék harcában, *útítársak voltak a népiesek számára éppúgy, mint a hivatalos irodalom számára*”. Szeretném megkérdezni — *sine ira et studio* — László Lajost, hol, mikor, mennyiben voltunk, voltam én személy szerint „útítársa a hivatalos irodalomnak”, és milyen hivatalos irodalomnak voltunk, voltam „útítársa”. Talán ott találta nevünket, nevemet annak a bizonyos lillafüredi találkozóknak a névsorán? Talán annak a bizonyos hírhedt ellen-Baumgarten-díjnak a jutalmazottjai közt akadt ránk, rám? Vagy talán föl olvasásokat tartottunk a Turul estén, nehogy lemaradjunk egy esetleges jobboldali halhatatlanságról? Netán olyan heti vagy havi közlönyök lapjain találkozott írásainkkal, ahol a „népi magyarság” eszméje nem a legrokonszenvesebben keveredett az „üsd a zsidót” bizonyos, esetleg eszmei gőzzé finomított formáival?

Ötvenen túl gyöngül az ember emlékezete. Megvallom, nem emlékszem rá, hogy ilyen helyeken nyúzsögtem volna, és bárhol ilyen helyen benyújtottam volna jegyigényemet a társasutazásra. De, ismétlem, lehet, hogy már öreg és feledékeny vagyok. Ha így áll a dolog, megkérném szeretettel László Lajost, idézze emlékezetembe az időt és a helyet, ne csak ilyen sommásan, hanem konkrétan, hogy utólagosan és mások helyett is kellőleg magamba szálljak és szégyenkezzem miatta, meg a feledékenységem miatt is. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Alexandr Nyikolajevics Osztrovskijt, akinek „*Vihar*” című drámáját a Thália Színház újította föl, a magyar olvasó számára talán úgy jellemezhetnénk a legtalálóbban, ha azt mondjuk róla, hogy ő volt az orosz színpadi irodalom Csiky Gergelye. Gogol mellett, ő teremtetten meg az orosz drámát. 1823-ban született és 1886-ban halt meg. Életének 63 éve alatt több mint 40 darabot írt, tragédiákat és komédiákat vegyesen, és a múlt század második felében évtizedekig úgyszólván egyeduralgó volt az orosz színpadon. Osztrovskij nem tartozik az orosz irodalom első vonalába, a nagy kortársak mellett meg kell elégednie a szerényebb második hellyel. De becsületes, tiszta szándékú és a mesterségét jól értő művész volt, bár az ún. „*drámai kánonokat*” szigorúan értelmező bírálói gyakran vetették szemére, hogy hő-

sei inkább elmondják, mint cselekszik a cselekményt. Ma már azonban ebben a kérdésben sem vagyunk annyira szigorúak.

Csiky Gergelyhez hasonlóan Osztrovszkij is elsősorban annak köszönhetné nagy sikerét, hogy darabjaiban főként azt a tollasodó vagy már meggazdagodott polgárságot vette célba, amely a színházak közönségének zömét szolgáltatta. Akik ebbe a rétegbe tartoztak, e darabok hőseiben, ha nem is (mint illet volna) önmagukra, de a szomszédjukra minden bizonnyal ráismertek.

A „Vihar” Osztrovszkij egyik legsikerültebb és legismertebb műve, a legtöbb európai nyelvre lefordították, és a magyar színpadok műsorán is több ízben szerepelt már. A múlt században divatos és sokféle változatban földolgozott, kissé ponyvaízű történetet visz színpadra. Kabanova, a hidegszívű, zsarnoki hajlamú, gazdag kereskedőasszony úgy hatalmaskodik felnőtt fián, mint-ha az még serdületlen gyermek lenne. S a fiú, Tyihon, úgy látszik bele is nyugodott már ebbe a megalázó helyzetbe. Megszokta, hogy nem lehet egyetlen önálló gondolata, egyetlen önálló döntése sem. Feleségével, a szép és ábrándos Katyerinával is az anyja segítségével került össze. Kabanova a konvenciók nevében ragaszkodott hozzá, hogy a fia megnősüljön, de aztán halálra gyöttri menyét, s Osztrovszkij pontos lélekrajzzal érzékelteti, hogy ebben a gyötreshen az asszony zsarnoki természete mellett ugyanolyan szerepe van az anyai féltékenységnek, valamint annak, hogy jó ösztönnel megérezte Katyerina alapvető másságát, azt, hogy a fiatalasszony a maga labilis kedélyével éppen az a valaki, aki adott esetben kitör a konvenciók és az anyósa által megszábotott fegyelem keretei közül. Erre a kitörésre akkor adódik alkalom, amikor Tyihon, anyja parancsára két hétre Moszkvába utazik. Katyerina, sógoránéhoz segítségével, északaként kiszökös a fiatal Boriszhoz, aki távolról régen beleszeretett már a szép fiatalasszonyba. Az idillnek hamarosan végeszakad, Katyerina mindent bevállal a hazatérő férjnek, valójában azonban megint csak az anyósával kerül szembe, aki könnyörtelenségével az öngyilkosságba kergeti. Romantikus körülmények között, egy romos templomban látott pokol-látomások után, a nyári vihar villámcsapásai közepette kerül erre sor.

A mai néző kissé kulisszahasogatónak érzi már ezt a tálalást, ami a korabeli nézőket bizonyára megkönnyeztette. Mégis hiba lett volna elhagyni vagy szelídíteni rajta. A rendező Kazimír Károly nagyon helyesen tette, hogy a lehetőség szerint mindenben ragaszkodott az eredeti szerzői előírásokhoz, és nem tette meg Katyerinát a női emancipáció és az érzelmek szabadságának valamiféle előharcosává, amit a szöveg semmiképpen sem igazolt volna. Katyerina kezdetől fogva kísértésnek érzi ezt a szerelmet, és mélységes büntudattal követi el azt, amit elkövet, és az öngyilkossággal mintegy megbünteti magát. Osztrovszkij gyöngéd szeretettel és szomorú sorsa iránti megértéssel rajzolja meg törekény alakját, de az író társadalomkritikáját nem Katyerina, hanem Kuligin polgár képviseli. Ez a kedves, kicsit hóbortos öreg (a perpetuum mobilét akarja föltalálni) mondja el Osztrovszkij véleményét a vallásosság álruhájába öltözött babonáságról, a gazdagok erőszakosságáról, a szegények kiszolgáltatottságáról és szellemi elmaradottságáról. Emberséges szavai, amelyeket a természetről, az emberről és Istennek az emberrel kapcsolatos szándékairól mond, nemcsak egy derűs és humanista világnézetet tükröznek, de a fő felüldülést is jelentik ebben a sivár és beszűkült tudatú világban, amelyet Osztrovszkij a romantikus túlzások ellenére is hitelesen ábrázol.

A Thália színház előadásának kiemelkedő alakítása Dajka Margit egy tömbből kifaragott Kabanovója. Az elképzelhető legegyszerűbb eszközökkel, botjának egy koppantásával, egy szemvillanással teremti meg a figura tökéletes atmoszféráját. A megszokottan jó Somogyvári Rudolf Tyihon szerepében és Drahotá Andrea is az író elképzelésének megfelelő Katyerina. A Boriszt alakító Kozák András még jelentéktlenebb, mint a szövege. Horváth Teri ezúttal túl karikírozta a sokbeszédű zárandoknő alakját, ami által az sokat veszített hitelességéből, pedig az író kitűnő szöveget adott a szájába. Keres Emil Kuliginja szövegben és alakításban is rokonszenvesen foltja az előadónak. A diszlettervező Rajkai György a kis színpad adta lehetőségek maximális kihasználásával igyekezett eleget tenni, a darab sokféle színt megkövetelő és nagyon igényes színpadi előírásainak.

A Vígyszínház mutatta be Makszim Gorkij: „A nap fiait” című színművét. Az orosz irodalom „keserű” embere (ezt jelenti az író által fölvetett Gorkij név) arról a tehetetlenségről és tanácstalanságról vall benne, amelybe a világ és az emberiség sorsáról elmélkedve, a darab megírása idején jutott. De nem programatikusan, hanem íróhoz illően a pontos művészi ábrázolás eszközeivel vall róla. Két pólusa van a darabnak, amelyek mintegy az önmagával vitatkozó és vívódó író két nehezen összhangba hozható véleményét és tapasztalatát tükrözik. Az egyiket Protaszov, a kutatásaiba elmerült természettudós (kémikus? biológus?) képviseli. Tőle származik „a nap fiait” elnevezés is. Azokat érti rajta, akik a természet titkainak földértésével, törvényeinek megismerésével olyan magaslatokra viszik az emberi értelmet, hogy szinte önműködően tűnik majd el minden igazságtalanság és diszharmónia. A másik póluson a tudós húga, Liza áll. Valami szörnyű, véres utcai tömegjelenet emléke győtri gyermekkorra óta, s nem tud tőle szabadulni. Emiatt (bár a szót tapintatosan nem ejtik ki a darabban) epilepsziás rohamai is vannak. Szerinte Protaszov szép eszméi a levegőben lógnak, megvalósulásukra semmi remény, hiszen alul, a tömegekben, a tudatlanság, az erőszak és kegyetlenség iszonyatos vulkánja fortyog, állandóan készen a kitörésre. Azokat az embereket, akikről a vitában szó van, a darabban Jegorov, a lakatos képviseli, akinek alakja Gorkij ábrázolásában ambivalens. Egyrészt leghasznosabb munkatársa a tudósnak, kitűnő érzékekkel és ügyességgel készíti el számára a legbonyolultabb laboratóriumi felszereléseket is. Ugyanakkor részegen állandóan a feleségét veri és a darab végén ő vezeti a Protaszov házába betörő csőcseléket, és kishíján agyonveri a tudóst, azzal vádolva őt, hogy rejtélyes kísérleteivel ő okozta a városban pusztító kolerát. A vitát Gorkij végülis nem dönti el, ez nyilván nem is állt szándékában. Megelégszik a különböző lehetséges nézetek exponálásával, s a gondolkodást, a tovább töprengést a nézőre bízta.

Ugyanakkor nem tézis drámát írt, alakjai nem két lábon járó nézetek, hanem valódi hús-vér emberek, akik maguk is rengeteg belső ellentmondás hordozói. Amennyire rokonszenves Protaszov tudományos lelkesedése és a világ jövőjébe vetett optimizmusa, annyira zavaró mérhetetlen egocentrizmusa. Miközben állandóan az „emberiségért” dolgozik, tökéletes érzéketlenséggel megy el a hozzá legközelebb állók gondolatai-bajai, szeretetétlensége mellett. A csupaszív Liza, bezárkózva rémításeinak és félelmeinek börtönébe, visszautasítja a belső érzékenységet faragatlansággal és cinizmussal leplező Csepurnoj, állatorvos udvarlását és kezét, s ezzel öngyilkosságba kergeti a mindenből kiábrándult embert, akivel pedig kölcsönösen az emberi menedéket jelentették volna egymás számára. A szörnyű esemény hatása alatt Liza megőrül. Protaszovot csak feleségének, Jelenának lélekjelenléte menti meg a teljes emberi kudartól, ami az életébe is kerülhetett volna. De azt így is előre láthatjuk, hogy kutatásával semmire sem jut majd (élő sejtet akar mindenáron létrehozni), csak a vagonából forgatja ki véglegesen az élelmes, üzleti szímatú háziúr. Az ember-séges Jelena pedig kiadja az útját a neki udvarló világfi festőnek, és vállalja sorsát a naiv, álmódzó és javíthatatlanul önző nagy gyermek mellett.

„Keserű” történet ez valóban, de a kicsengése mégsem pesszimista. Nem azt hirdeti, hogy ilyen a világ, ilyenek az emberek, tehát semmit sem érdemes tenni, hanem azt mutatja meg a legnehezebb írói eszközökkel, hogy milyen sokszor szeretnek rosszul az emberek, milyen gyakran szolgálják helytelenül a szándékolt jót, azáltal, hogy nem a másik embert nézik, hanem görcsösen ragaszkodnak saját elképzeléseikhez.

Színetár Miklós rendezésében kitűnő előadást produkált a Vígyszínház. Benkő Gyula Protaszovja, Pap Éva Lizája, Ruttkai Éva Jelenája, Szakáts Miklós Csepurnója, a legnemesebb vígyszínházi hagyományok folytatója. Bárdy György már kevésbé találta el a festő figuráját. Derűs színfoltja az előadásnak Pécsi Ildikónak, a tudósba reménytelenül szerelmes, butuska Melánijának. Jegort Molnár Tibor személyesítette meg hitelesen. Orsolya Erzi daduskája kitűnő jellemalkotás. Szinte Gábor díszletei szépek. Ugyanezt mondhatjuk el Láng Rudolf jelmezeiről is.

(Dorombo Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Bernáth Aurél új könyve. „A Múzsza udvarában” a címe Bernáth Aurél „Kor és pálya” című ciklusa negyedik kötetének, amely a közelmúltban látott napvilágot a Szépirodalmi Kiadónál. A festőművész-író új könyve a két világháború közötti negyedszázad néhány jelentős képzőművészéről (Szőnyi, Berény Róbert, Ferenczy Béni), művészeti organizátoráról és mecénásáról (Róza Miklós, Oltványi Imre, Gerevich Tibor professzor, Fruchter Lajos), a korszak több fontos művészeti csoportosulásáról (KÜT, Gresham-asztaltársaság, „római iskola”), valamint Bernáth két író-barátjáról: Déry Tiborról és Illyésről tartalmaz írásokat. A kötetben helyet kaptak a „Riviéra”, a „Hegedűtokos csendélet”, a „Hegedűművésznő” alkotójának régi mesterekkel (Greco, Rembrandt, Giorgione) foglalkozó, hatalmas műtörténeti és esztétikai műveltséget s finom műelemző képességet tanúsító cikkei, jegyzetei is.

A könyvet lezáró, „A művészet sorskérdései” című esszében napjaink művészeti fejleményeiről mondja el gondolatait Bernáth Aurél, vitába bocsátkozva Jean Cassou professzorral, a párizsi Musée National d'Art Moderne volt főigazgatójával. Bernáth itt lényegében véve megismétli azokat a vélekedéseit, amelyeket már „A Múzsza körül” című — előző — könyvéből ismerünk, s amelyeknek az a summája, hogy az avantgarde művészet térhódítása és nagy nyugati megbecsülése szinte kizárólag a nagystílus párizsi „műkereskedelmi kapitányok” üzleti ügyeskedéseinek tudható be. Bernáth — a nem-termesztetlenség művészet elleni indulatos hadakozásában — még Marc Chagall-t is „az absztrakt művészet elkötelezettje”-ként emlegeti, — teljesen indokolatlanul, hiszen az idős mester soha életében nem volt nonfiguratív festő...

Yves Klein törekvései fölött is könyörtelenül pálcát tör Bernáth, s „a művészi erkölcsök lezülléséről” beszél az 1962-ben elhunyt francia művész munkálkodása és annak fogadtatása kapcsán. Bernáth nem veszi észre azt, amit egy kitűnő fiatal művészeti írónk, *Perneczky Géza* olyan világosan és meggyőzően fogalmazott meg „A kortársi nyugati képzőművészet új irányai” című, a „Valóság” ez évi augusztusi számában publikált értekezésében: „Yves Klein elsősorban filozófiai rendszert alkotott, és csak ennek függvényeként foglalkozott képzőművészettel. Filozófiája sokat merített a neokatolikus áramlatokból, és rokonságot mutat P. Teilhard de Chardin gondolataival csakúgy, mint a marxizmus bölcselétével. Yves Klein elképzeléseinek középpontjában az a gondolat áll, hogy meg kell szüntetni az európai társadalom individualizmusát és a belőle származó reménytelen és jövőtlen világképet...” A továbbiakban *Perneczky* beható ismertetését nyújtja „a képzőművészet megreformálójára”: Klein szemléletének és módszereinek. — Bernáth mindebből nem lát meg semmit. Ő, ha izlésével, posztimpresszionista beállítottságával valami ellenkezik, mindjárt kóklerséget, kalandorságot emleget, s a művészet ebek-harmincadjára-jutását panaszozza.

Bernáth kitűnő cicerone, amikor az elmúlt korok művészetéről van szó, — azonban a modern képzőművészet erdejében eligazodni kívánók számára aligha ő az alkalmas kalauz... Bernáth Aurél — fél évszázad művészi termésének zömét üzleti spekulációként bélyegezve meg — nem vesz tudomást Guillaume Apollinaire figyelmeztető szavairól: „A művészetben nincsenek kollektív tévedések és kollektív misztifikációk; csak különböző korok vannak és különböző művészeti iskolák.” Egy jeles magyar művészeti író, *Rabinovszky Máriusz* 1946-ban, a „Magyarok” című folyóiratban e sorokat vetette papírra: „Már a 20-as évek elején az izmusok halálhírért költöttek, de az izmusok mégsem akarnak meghalni; egyre újabb érdekes és figyelemre méltó jelenségeket termelnek ki a néha valóban kaotikus szellemi forrongásban...”

Mi a magunk részéről a kortársi művészetnek e higgadt, józan módon történő mérlegre-helyezését tartjuk gyümölcsözőnek, s őszintén fájjaljuk, hogy az a tárgyilagosság, szellemi „nyitottság”, amely *Rabinovszky* idézett szavaiban megnyilvánul, oly kevéssé található meg Bernáthnak az újabb művészeti mozgalmakról szóló fejtegetéseiben.

Rövid kiállítási jegyzetek. Az 1917-es orosz októberi forradalom 50-ik évfordulója alkalmából az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban — Mucsi And-

rás muzeológus gondos rendezésében — kiállítás nyílt magyar művészeknek a szovjet állam megszervezőjét: *Lenint* megőrkítő alkotásaiból. A kiállított művek közül elsősorban *Kernstok Károly* ceruzarajza, az „aktivista” *Bortnyik Sándornak* Kassák Ma című folyóiratában 1918-ban közölt linóleummetszete, *Ferenczy Béni* és *Borsos Miklós* érmei, *Bokros Birman Dezső*, *Baksa Soós György* és *Pátzay Pál* szobrai válnak ki. E művek — Lenin külső habitusának rögzítésén túl — a világtörténelmi méretű egyéniséget is szuggesztíven érzékeltetik.

A római Magyar Intézetben megrendezett júniusi *Borsos Miklós-kiállítás* után (amelyet Dario Micacchi az *Unità* június 28-i számában hosszú cikkben méltatott, rámutatva Borsos művészetének „a magyar népi hagyományokkal” és Archipenko, Arp, Brancusi munkásságával való szellemi rokonságára) októberben Svájcban került sor Borsos-tárlatra, Zürich egyik legtekintélyesebb galériájában, Semiha Hubernél. Ebből az alkalomból remek nyomdai kiállítású katalógus jelent meg, amely a magyar művész több chef-d'oeuvre-jének („Vénusz születése”, „Szalamisz”, „Sellő”, „Csillagnézó” stb.) reprodukcióját közli. A katalógusban — amelynek címlapján a carrarai márványból faragott „Canticum Canticorum” című szobor fotója látható — tömör, tartalmas jellemzést olvashatunk Borsos Miklósról, a mai magyar szobrászat vezető mestéről.

A *szentendrei őszi tárlat* — amelyet „a festők városa” tanácsának épületében rendezett meg *Körner Éva* művészettörténész — ismét gazdag anyagot tartalmazott. Az idősebb és középkorú, kiváló szentendrei mestereken (*Barcsay*, a *Czöbel-házaspár*, *Kmetty*, *Korniss Dezső*, *Szántó Piroksa*, *Ilosvái Varga*, *Mihály Pál*) kívül a fiatal nemzedék néhány tehetséges tagja is értékes művekkel vett részt a tárlaton. Elsősorban *Balogh Lászlóra*, *Berki Vtóra* és *Tót Endrére* gondolunk; Balogh „Kendős fej”-e, Berki kis, ikonszerű képei és Tót érzékeny, izgalmas nonfiguratív munkái („Nyár”) méltók a szentendrei művészet magas rangjához.

*Könyv Arkay Aladár*ról. A Major Máté építészettörténész-professzor szerkesztette „Architektúra”-könyvsorozatban az elmúlt hetekben monográfia jelent meg az építész, festő és iparművész *Arkay Aladár*ról (1868—1932). A szerző — *Dercsényi Balázs* — végigtekint a művész életútján, beszél Arkay munkásságának 1905 és 1910 közötti magyaros-szecessziós korszakáról (amelyet elsősorban a Babochay Hermann nagyiparos számára készült, a mai Népköztársaság útja és Dózsa György út sarkán álló villa reprezentál), majd a művésznak az első háború utáni tevékenységére tér rá, megállapítva, hogy a győr-gyárvárosi templom „megújuló építészetünk első jelentős alkotása”. A kötet szövege és a képtáblák bemutatják az idősebb Arkay főműveit, közöttük a Gorkij fasori református templomot, a Vágóhid utcai görögkeleti templomot és a Keleti Károly utcai, a győri és a városmajori római katolikus templomokat.

Dercsényi Balázs könyve objektív, hű képet ad a közelmúlt egy nagy magyar egyházművészéről; a szép kötet megjelenésének időpontja is nagyon szerencsés, hiszen negyed év múlva — 1968. február 1-én — lesz Arkay Aladár születésének centenáriuma. A monográfia az Akadémiai Kiadónál jelent meg, finom papíron, olcsó áron, de sajnos — minimális példányszámban. (d. i.)

ZENEI JEGYZETEK. (Hangverseny Vácott.) *Fiatal művészek lelkes buzgósga hívta létre azt az egyházzenei áhítatot, melyet Vácott tartottak a felsővárosi plébániatemplomban. Ennek keretében Lehotka Gábor, a fiatalabb orgonista nemzedék egyik kiemelkedő tehetsége Bach és Pikéthy Tibor műveiből adott elő néhányat, Pusztay Éva pedig énekszámokkal járult hozzá a hangverseny sikeréhez. Ez az egyházzenei délután első állomása volt annak a nagyvonalú mondhatnánk „hősies” programnak, melynek keretében néhány fiatal művész igyekszik Vác egyházzenei életét újjáteremteni, s a helybéli barokk orgonákat „felsegélyezni”. Az ehhez hasonló sikeres esték bizonyára nagy közönséget állítanak a megújuló egyházzene ügye mellé. A mostani művészi*

esemény rendkívül lelkes hallgatósága bizonyára „törzsközönsséggé” válik a következőkben.

A nagyszerűen megszólaltatott orgonaművek sprában újdonság is akadt: Pikéthy Tibor a-moll Introductio és Fuga című alkotása. Ez a vidám, szinte könnyed hangulatot árasztó, derűs orgonamű is az agg szerző kifogyhatatlan alkotókedvéről és gazdag invenciójáról tanúskodott. Örömmel és büszkeséggel értesültünk arról, hogy Lehotka Gábor hangversenyén sor kerül majd a mű hangversenytermi bemutatására is.

Pikéthy Tibor, aki művészi és emberi példaképének, Johann Sebastian Bachnak nyomdokain haladt egész életében, megérdemli, hogy kissé részletesebben szóljunk ez alkalommal életútjáról és művészi eredményeiről, melyekkel elismerést és megbecsülést szerzett szerte a világon az egyetemes magyar zene ügyének is. Annál is inkább kötelességünk ezt megtenni, mert a Zenei lexikon sajnálatosan szűkre méretezett címszavából nem derül ki ennek a gazdag életűnek sok érdekessége és értéke.

1884-ben született zenész családból, otthon olykor hetenként három-négy alkalommal is kamarazenéltek esténként. Már egészen pöttöm korában felfigyeltek szülei zenei érdeklődésére és tehetségére. „Vasárnaponként — mondotta ezzel kapcsolatban Pikéthy Tibor — hajóval jártunk be nagyszüleimhez a fővárosba Budafokról. Egyszer a kikötőben váratlanul öreg, vak koldús jelent meg és elnyűtt verkljét nyekergette. Kiszakítottam magam édesanyám kezéből, és odaálltam a koldus elé. Figyeltem a verklit. (Azt a kis dalt, amit akkor ott játszott, ma is pontosan tudom.) Vasárnap este hazamentünk, de én alig vártam, hogy megvirradjon, hogy hétfő legyen. Alig csillant meg a nap az ég peremén, futottam a zongorához, s nem nyugodtam, amíg az előző nap hallott dalt ki nem pötyögtettem rajta. Ekkor kezdték szüleim lassacskán zenei nevelgetésemet.”

Nagykanizsai tanulóévei idején a gimnázium énekkarában sokszor igen bonyolult dalokat énekelték, s alkalma volt megismerkednie a harmónium majd az orgona mechanizmusával és működésével is. „Nem egyszer, ha elkésett a kántorunk, tanárom csak ennyit mondott: „Eredj, Tibor az orgonához!” Ilyenkor én játszottam végig a misét, s egyes strófák között már improvizáltam is.”

A Zeneakadémián Herzfeld Viktor felvételiztette, s az első karácsonyi szünet előtt felajánlotta, hogy a IV. osztályban folytathatja tanulmányait. Pikéthy azonban nem fogadta el ezt a kedvezményt, mert részletesebben szeretett volna megismerkedni a III. év anyagával, az ellenponttal. (Ekkor már néhány műve nyomtatásban is megjelent.) Két évvel később a Nemzeti Zenede tanára, s újabb két esztendő eltelté után a váci Székesegyház meghívását elfogadva az ottani karnagyi állást foglalta el. Ötven eredményes sikeres esztendőt töltött itt, s mint zeneszerző karnagy vonult nyugalomba néhány évvel ezelőtt. Ma is szorgalmasan dolgozik. Szívesen festeget — lakását saját képei díszítik, ezeket is ugyanolyan arányérzékkel komponálja végig, mint orgonaműveit —, de legkedvesebb foglalatossága, hogy még kiadatlan műveit javíttatja, készíti elő a nyomdai munkára. Jelenleg is két orgonakompozíciójának kiadására készülnek: a Hódolat Johann Sebastian Bach emlékének című orgonavázlatai Németországban, Preludiuma és fugettája szintén külföldi kiadónál van megjelentében. (Összesen körülbelül tíz kötetnyi orgonaműve jelent meg eddig.)

Pikéthy Tibor, a zeneszerző, zenepedagógus és karnagy mindvégig Bach örökségét igyekezett továbbfejleszteni. Ilyen megfontolásból is igen szerencsésnek érezhettük, hogy a váci hangversenyen kettejük műveit szólaltatták meg. A fiatalabb zeneszerző nemzedék egyszerre hódolt így a két mester előtt. Alighanem ez az ünnepi tiszteletadás sokak számára marad szép emlék.

(Pierre Boulez korunk zenei problémáiról.) A MELOS című köztismert, igen tekintélyes zenei folyóirat májusi számában jelent meg az a beszélgetés, amelyet Jaroslav Bužga folytatott Boulezzal. A zenekritikus és a zeneszerző Prágában találkoztak egymással, abból az alkalomból, hogy Boulez ott hangversenyezett.

Mindenekelőtt arról a ma egyre inkább elterjedő divatról szól Boulez, hogy a legtöbb modern zeneszerző zenekarokat is vezet, hogy műveit maga

adhassa elő. Egészségtelen gyakorlatnak tartja ezt, hiszen az alkotó és reprodukáló munka nehezen fér meg egymás mellett. (Meg kell jegyezni, hogy maga Boulez is e zeneszerző-karmesterek közül való. Közeli tervei között szerepel Alban Berg Lulu című operájának betanítása a Bécsi Operában.) A kompozíció mellett most fejezte be „Napjaink zenei gondolkodása” című tanulmányának második részét. Ebben a század zeneesztétikai problematikáját foglalja össze, s részletes képet akar adni az 50-es évek zenei forradalmáról is. Érdekes gondolata lesz a tanulmánynak, hogy szerinte a zene, legalábbis korunk zenéje szinte valamennyi művészeti ággal kapcsolatot tart, és „párbeszédet” folytat. Kiváltképp érdekesnek tartja a tudományos gondolkodás behatolását a zene világába.

Részletesen beszélt Boulez a zenekarok egyre elkerülhetetlenebb megreformálásáról. A mai zenekarok szerinte csak a hagyományos műveket képesek megszólaltatni, s mihelyt modern zenemű előadására vállalkoznak, kiegészítő hadat kénytelenek foglalkoztatni. Ez azonban rendkívül megnehezíti és megdrágítja korunk zenéjének terjedését. (Ezt a gondolatot egyébként már Honegger is megpendítette „Zeneszerző vagyok” című művében.)

Meglehetősen egyéni véleményt formált Boulez Bartókkal kapcsolatban. Bartók, a zeneszerző akkor igazán érdekes és eredeti szerinte, amikor a folk-lórtól elszakadva az európai zene áramkörébe kapcsolódik. Igen jelentős alkotásnak tartja ezért az I. és II. zongoraversenyt. (Majdnem szó szerint meg-egyezik ez a vélekedése Sztravinszkijével, aki valósággal „szánta” Bartókot népzenei törekvései miatt. Persze a nyugat- és kelet-európai zene fejlődésének különbözősége és élető problematikája megmagyarázza ezt a számunkra szokatlan állásfoglalást.)

A kor zenei válságát Boulez szerint az operaműfaj megújulása oldaná meg. Ha az operaszerzők követnék Ionesco és Beckett útját, alighanem új magaslatokat érne el a ma bizony egyhelyben topogó drámai műfaj — mondja. (Ekesen ellene szól ennek a vélekedésnek Szokolay Várnásza, amely a hagyományos eszközök létjogosultságát bizonyította.)

Annál rokonszervesebb Bouleznek az a vélekedése, hogy a mai zeneszerzők nagy többsége egyszerűen „visszaél” lehetőségeivel, kénye-kedve szerint használja az ütőhangszereket, az a célja, hogy minél nagyobb lármát csináljon, s közben elsikkad a zene lényege, a kifejezés tartománya. (Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Ünnepnapiak. A nemzedékek közötti ellentét mindig hálás téma; időtlensége lehetővé teszi, hogy minden különösebb fejtörés nélkül nyomban belevágjanak az „élet sűrűjébe”. Kardos Ferenc azonban — szigorúan betartva ugyan a generációs kérdésfölvetés elfogadott receptjét — második filmjében meglepően radikális viselkedésű figurát mutat be.

A dramaturgiai sémában az egyik ismert pólus az öreg munkásember, aki nem találja helyét a mai hétköznapi világban, nem érti az őt körülvevő világot, s saját magával is rossz viszonyba kerül. Légüres tér veszi körül. Felnőtt fia képviselik látszólag a másik pólust; ők a polgári élet kiépítésének problémáival foglalkoznak, s elvesztették a kapcsolatot az öreg egykori világával. Tulajdonképpen azt valószínűsítjük meg, amire az apjuk be nem vallottan törekedett. Mivel a két nemzedék között megszakadt a szellemi folytonosság, a magára hagyott unoka kénytelen független világot teremteni magának, amely a jelek szerint gyökeresen különbözik az elődökétől. Ennek az alaknak a megrajzolásában — aki a film igazi ellenpólusát képviseli — volt a rendező meglepően következetes, és elment a körülmények adta végső határig.

Kardos rendezői eszközeire elsősorban a jó karakterizáló képesség jellemző. Energikusan használja ki a színészekben rejlő jellemábrázoló képességeket. Az öreg és az unoka alakja nem annyira a drámai helyzetekből, vagy a bőségesen alkalmazott dialógusokból bontakozik ki, mint inkább a szinte megfoghatatlan, de többnyire mindenütt jelen levő viselkedéselemekből, abból, ahogy járnak-kelnek, beszélnek vagy esznek. Unokájának motorbalesete után az öreg javítani kezdi a galambducot: ez a gesztus mélyen bevilágít tanácstalan egyéniségébe, mélyebben, mint belső monológjai.

Másik jellemző módszere a helyzetnek ellentmondó szerepeltetés. Hagymányos eszközökkel kiépít egy jelenetet, például egy temetést, a néző a jelenet törvényszerűségei alapján már előre látja a szereplők magatartását, a központi szereplő azonban a helyzetnek ellentmondóan viselkedik, mintha nem is temetésre jött volna. A jelenet így csupán ürüggyé válik, hogy keretet adjon egy tőle idegen magatartás jellemzésének. Ettől a film sajtóságos feszültséget kap, s az unoka alakja szokatlanul brutális színben tűnik fel. Pedig nem olyan, csupán semmi köze már az ünnepélyes eseményhez.

A film sokszor megelégszik a pusztá ábrázolással, a problémák jelzésével, nem mond semmit a mélyebb összefüggésekről. Ez nem föltétlenül hiba. Az öreg nem tudott átváltani az ünnepnapokból a hétköznapiakba, a fia pedig csak ezeket a hétköznapiakat hajlandók tudomásul venni. Nem ok nélkül; az öreget, és eszményeit valamiféle vákuum veszi körül, s Kardos ennek okát az elmúlt évtizedek eseményeiben keresi. A múlt következményei azonban átvezetnek a jövőbe: az unoka gátlástalansága jelenti az öreg legnagyobb problémáját, s ezzel sem ő, sem a rendező nem birkózhat meg egyelőre. Az unoka alakja új tény jelent, magatartásának csak látszólagos oka, hogy elkapatták. Nyilvánvaló, hogy a filmben túlzásba vitt következetességgel mutatkoznak meg jellemvonásai. A rendező őszinteségre törekedett, s ebben az esetben érthető, hogy meg kellett maradnia a jelzésnél, a túlzásba vitt ábrázolásnál. Az unoka alakjával így szinte már ugyanazt jelzi, mint távolabbi kortársai, a beat-nemzedék, vagy az angol „dühös fiatalok”.

Kardos szerint a kontaktus újratemetését a két nemzedék között már nem is a dogmatikus elemek akadályozzák, hanem az eleven eszmények halványulása. Ezek az eszmények a film párbeszédesei részeiben, a belső monológok során kerülnek felszínre. A vásznon megjelenő kép ilyenkor kontrasztokban gazdag, erősen műtermi jellegű. A többi rész azonban, a hétköznapiak képe, amikor a tények „beszélnek”, szürke tónusúak, majdnem egyhangú világítást kapnak.

Mint mondtuk, a kéreusfőtevézés már régen nem új. Ami mégis figyelmet érdemel, az az unoka alakjának radikális kidolgozása: olyan hajszolt nyugtalanság és fenyegető harag zsúfolódik össze benne, amely magyar filmben még szokatlan. A *Koncz* Gábor alakította unoka annyira vad, annyira kiélelt, hogy már nem is tűnik valószerűnek. Egy olyan műből, amely egyébként a közkeletű valóságúságra törekszik, az ilyen figura nyilvánvalóan kilóg, mint valami eltorzított végtag a festményből. Ha azonban ez a torzítás művészi mondanivalót hordoz, jogos és indokolt. S az adott esetben ez emeli néha olyan magasságba az alkotást, amelyet máskülönben nem ért volna el.

Hamis pénz. Robert Hirsch, a film főszereplője azoknak a színészeknek számát szaporítja, akik úgy látszik örökre nélkülözhetetlenek a komédiákban: mióta kitalálták a mozgóképet, megvoltak s megmaradtak elpusztíthatatlanul. Vagy azért, mert az általuk képviselt játékmód a színészi kifejezés egyik fenotípusa, vagy pedig azért, mert az öreg Chaplint még mindig lehet eredményesen utánozni. Hirsch leesik a létráról, belelép egy festékes vödörbe, fejére esik egy koporsó, halottként átcipelik a határon, és természetesen mindig későn kapcsol, hogy aztán annál jobban megértsen mindent. A játékmód hívei azt mondják, Hirsch a kisembert személyesíti meg, aki azonban nemcsak szánalomból méltó a szeretetre. Naív ugyan, de nem ostoba, kicsinyes ugyan, de ha kell nagylelkű, stb. Akik a stílust hosszabb távon unalmasnak találják, azok szerint is inkább csak a színészi játék barokkos túlburjánzásáról van szó: hiszen minden, reális szemszögből tökéletlen cselekedet egy-egy lehetőség a színészi gesztus bemutatására a művészi rutin irreális világában. *Ives* Robert filmjében egyik ötlet záporozik a másik után, s a néző — ha pontosan utánaszámolná — megelégedéssel nyugtázhatná, hogy kapott a pénzéért valamit: a film 75 perce során legalább 75-ször adódott alkalom annak igazolására, hogy a színészek nem hiába tanulták éveikig a mesterségüket. (Ungváry Rudolf)

A BOLOGNAI AVVENIRE D'ITALIA VÁLSÁGA. Ez év február 21-én jubileumi különszámmal ünnepelte 70 éves fennállását a Bolognában megjelenő *L'Avvenire d'Italia* című napilap. Ebből az alkalomból „püspököktől és kollégáktól a világ minden részéből oly sok rokonszenvet kinyilvánító üzenetet ka-

pott, hogy azt bármelyik másik lap megirigyelhette volna" — állapította meg a Zürichben megjelenő *Orientierung*. Annál nagyobb föltűnést keltett, hogy alig néhány hónappal a jubileumi ünnepség után, *Raniero La Valle*, a lap nagytekinélyű főszerkesztője bejelentette, hogy megváltik a laptól, és egyidejűleg szárnyra keltek azok a hírek is, amelyek szerint a Keresztény Demokrata Párt, a lap tulajdonosa, csak a jövő év tavaszán esedékes választásokig akarja még eredeti címén megjelentetni a lapot, majd azután összeolvasztja a Milánóban megjelenő *L'Italia*val.

A kettős bejelentés széleskörű visszhangot keltett világszerte elsősorban a katolikus sajtóban, s a kommentátorok mind megegyeztek abban, hogy itt többről van szó, mint helyi jellegű sajtóátstrukturizációról. Nemcsak azért, mert az *Avvenire d'Italia* mögött maga *Lercaro* bolognai bíboros-érsek áll, aki a tervezett átszervezéssel is szembefordult, hanem azért is, mert a nagymúltú olasz lap végleges megszűnésével fenyegető válság egy sor a katolikus sajtót érintő elvi kérdést is fölvet.

Roger Aubert, a louvaini egyetemen az újkori egyháztörténet professzora, a jubileum alkalmából nagyobb tanulmányban írta meg az *Avvenire d'Italia* történetét és ebben visszapiillantást vetett általában a katolikus sajtó történetére is. Ennek a sajtónak kezdetei a XVIII. századra nyúlnak vissza, és történetében Aubert két egymást követő, alapvető irányzatot különböztet meg. Az első időszakban és főleg a restauráció idején, a hivatalosan támogatott katolikus sajtó a trón és az oltár szövetségét hirdette és az egyházat, mint a rend legfőbb biztosítékát mutatta be. Az a meggyőződés állt emögött, hogy a „forradalom” valójában már a XVI. században elkezdődött, vissza kell tehát térni a középkor eszméihez. A közvélemény befolyásolása pedig azért is szükséges, mert félt, hogy csupán rendőri intézkedésekkel nem lehet a forradalmi megmozdulásoknak gátat vetni.

A hivatalosan irányított katolikus sajtó második korszakára a forradalmak után kialakult helyzetben került sor, amikor az lett a távoli cél, hogy a parlamenti demokrácia keretei között és annak törvényes eszközeivel vívjanak ki olyan hatalmi pozíciót a katolicizmus számára, ami lehetővé teszi egy „keresztény társadalom” létrehozását. A katolikus sajtóra itt megint csak az a feladat várt, hogy ezeknek a törekvéseknek érdekében megfelelő közvéleményt alakítson ki. Amint azonban Aubert rámutat, nem hiányoztak olyan kezdeményezések, amelyek az elnyert demokratikus szabadságjogokat arra akarták felhasználni, hogy szétfeszítsék az ún. „sekrestye-katolicizmus” szűk kereteit, nyílt vita tárgyává téve egy sor időszerű társadalmi vagy akár teológiai kérdést is. A legmerészebb hangot a francia *Lamennais* által alapított *L'Avenir* ütötte meg, amennyiben követelte az általános választójogot és szót emelt az elnyomott népek és a munkásság ügye mellett. Ez a lap hamarosan összeütközésbe került az egyház konzervatív köreivel s a vita annyira elmergesedett, hogy végül Róma is beavatkozott és a lap egy éven belül megszűnt. *Lamennais*, mint köztudott, nem vetette alá magát az ítéletnek, inkább szakított az egyházzal. Munkatársai, mint *Lacordaire*, *Montalembert*, *Gerbet* és többen mások, bár hűek maradtak az egyházhoz, ugyanakkor azonban a lap eredeti célkitűzéseire is. Aubert szerint nem véletlen, hogy fél évszázaddal később a bolognai lap alapítói ugyanezt a címet választották. (Eredetileg *L'Avvenire* volt csupán a lap címe, és azt csak hét év múlva változtatták *L'Avvenire d'Italiára*.)

Mikor megindult, tucatnyi katolikus napilap volt már Olaszországban, amelyeknek nagy többsége, Aubert szavaival élve, „klerikális” és „paternalista” volt. Ezek hangjától merőben elütött az *Avvenirée*, amely a *Don Murri* féle nemzeti demokratikus liga eszményeit tette magáévá, a korabeli társadalom felé nyíltságot és bizonyos autonómiát valamint a hierarchiától való függetlenséget követelt. Mindez elég volt ahhoz, hogy fokozatosan ellentétbe kerüljön egy egész sor püspökkel, sőt magával a Kúriával is. A lapot csak az mentette meg, hogy, mostani utódjához hasonlóan, *Svampa* bíboros, bolognai érsek teljes tekintélyével a lap mögé állt annak ellenére, hogy külön levelet kapott az akkor uralkodó X. *Pius* pápától s ez a levél mindenféle autonómiát elítélt a katolikus sajtó terén. *Svampa* bíboros halálával azonban megpecsételte

lődött a lap sorsa és 1912 decemberében már rákerült arra a jegyzékre, amely egy ún. „Avvertimento” keretében felsorolta azoknak a sajtóorgánumnak a címeit, amelyek függetlenek a püspököktől és nem követik a pápai utasításokat.

Ha az akkori válságot a maival párhuzamba állítjuk — állapítja meg Kaufmann, az *Orientierung* cikkírója — úgy tűnik, hogy sok minden megváltozott. A Vatikánból nem elítélést, hanem dicsérő iratot kapott a lap és a Democrazia Cristiana vezetői is csatlakoztak az ünneplőkhöz (akik között nem kisebb személyiségek voltak, mint *Döpfner*, *Ricketts*, *Liénart*, *Silva Henriques* és *Seper* bíborosok, *Athenagoras* pátriárka, a taizéi perjel stb.). Lényegében azonban mégis csak a keresztény bátorság és a független ítéletmondás szabadságának kérdése van a válság mélyén. Az esetleges pénzügyi nehézségek csak mellékes hatásként jelentkeztek. Raniero La Valle főszerkesztő már egy régebbi időpontban visszautasította egy nagy konzern hirdeteit, mert azokhoz politikai kíváncsalmak kapcsolódtak. Ugyanígy meg akarta őrizni a lap szabadságát a kereszténydemokrata párt vezetőségével szemben is, és ha bölcs mértékkel is, de azt a „vallásos vonalat” igyekezett követni, amely a zsinat óta és a két zsinati pápa nagy üzeneteinek nyomán lebegett a szeme előtt. Általános felfogását abban a beszédben fejtette ki, amelyet a lap jubileumi ünnepe során mondott. „A zsinat megváltoztatott bennünket”, ez volt előadásának címe és abban egy olyan egyház mellett tett hitet, amely immár nem a „karddal”, még csak nem is a „demokratikus hatalom” kardjával, hanem az evangélium szegénységével és alázatával kívánja betölteni küldetését.

Ernesto Balducci a *Testimonianze* folyóiratban az *Avvenire d'Italia* válságáról ezeket mondja: „Közelről figyeltem az eseményeket és így tudom, hogy a súlyos esemény formálisan senkinek sem írható a rovására: a lap tulajdonosok felkérték La Vallét, hogy maradjon a helyén. Az eseményt azok a névtelen erők teszik súlyossá, amelyek előidéztek és amelyek a polgári és a vallásos társadalomban is hasonló eredménnyel működnek.” Hogy melyek ezek az erők, azokról sem az olasz lap, sem a már a fentiekben idézett *Orientierung* nem ír részletesen. Mindenesetre a svájci lap sejteni engedi, hogy La Valle koncepciójával elsősorban *Rumor*, a keresztény demokrata párt főtitkára nem értett egyet, azokkal együtt, akik hozzá hasonlóan az egységes pártvonal mellett szállnak síkra. Ez azonban csak egyik tényezője a válságnak, hiszen — mint L. Kaufmann megállapítja — az *Avvenire* a szükséges anyagi támogatást eddig egyáltalán nem csak a párttól kapta, amelynek pénzügyi érdekeltége valójában viszonylag csekély volt. A lap nem kevésbé volt a püspökök erkölcsi és pénzügyi segítségére utalva. És noha elég nagy számban voltak főpapok, akik rokonszenveztek a lappal, így *Lercaro* bíboroson kívül még *Urbani* velenicei pátriárka, valamint *Florit* firenzei és *Pellegrino* torinói bíboros-érsekek is, nyilvánvaló, hogy amikor a nyomatékossabb anyagi támogatás kérdése a püspökkari értekezlet elé került, kisebbségben maradtak. *Jaques Nobécourt*nak a *Le Monde* római tudósítójának véleménye szerint magán a Kúrián belül is kisebbségben vannak az *Avvenire* barátai. Bármiképpen álljon is a helyzet — írja az *Orientierung* kommentátora —, az bizonyosnak látszik, hogy a mértékadó egyházi körök számára az a feladat, amelyre az *Avvenire* a mai olasz egyházon belül vállalkozott, nem elég fontos ahhoz, hogy a szükséges támogatást biztosítsák számára.

Mi is lenne azonban ez a feladat? Elsősorban a széleskörű vallásos információ. Mikor a zsinat megnyitott, a firenzei körhöz tartozó *Mario Gozzini* mutatott rá, hogy semmi sincs Olaszországban olyan alacsony színvonalon, mint a vallásos információ. S ha a zsinat végén ezt már nem lehetett többé elmondani, ez elsősorban azoknak az erőfeszítéseknek köszönhető, amelyekkel a La Valle által irányított *Avvenire* síkraszállt a szakzerű vallásos és teológiai információ mellett. Köztudott, hogy La Valle főszerkesztő még a zsinat elején levelet írt *János* pápának, amelyben feltárta a katolikus lapok zsinati tudósítóinak helyzetét, rámutatva, hogy ezek a lapok amikor olvasóikat tájékoztatják, kénytelenek a nem-katolikus lapok tudósításaira utalni, minthogy ők maguk el vannak zárva a megfelelő információktól. Maga Reniero La Valle három, egyenként körülbelül 750 oldalas kötetben számolt be a zsinat munkájá-

ról. S ez a műve a II. vatikáni zsinat történetének egyik legmaradandóbb forrása lesz, — állapítja meg az *Orientierung* cikkírója.

Vajon elhallgat-e most az a bolognai hang, amelyet La Valle képviselt? — teszi fel végül a kérdést. Sajnos féltő, hogy a lap hasonló sorsra jut, mint annakidején, amikor Svampa bíboros halála után szintén eltűntek a „Rocca d'Adria” szignóval jelzett cikkek, amelyeket az akkori főszerkesztő írt. Ha igaz az, hogy La Valle a televízió kötelékébe lép, akkor ez a lépése utalás lehetne arra, hol találja meg a legmegfelelőbb helyet ma egy határozott arcélű és teológiailag is képzett katolikus laikus, nevezetesen olyan kollégák között, akik nem vallják az ő hitét, és ugyanakkor ott, ahol a kisugárzás a legintenzívebbnek és legeggyetemesebbnek látszik. Mégis tévedés volna ebből azt következtetni, hogy a sajtónak ma már csak másodrangú feladata van a tömegérintkezési eszközök körében. Erről szó sincs, viszont megváltozik a lapok sajátos funkciója és fő feladatuk egyre inkább a kommentár, az állásfoglalás és a párbeszéd lesz. Katolikus lap számára ez elsősorban az egyházon belüli párbeszédet jelenti.

Ami az *Avvenire* jövőjét illeti, a svájci lap csak annak a reményének ad kifejezést, hogy a lap főszerkesztőjének távozása után is legalább abban az egy vonatkozásban megőrizi eddigi vonalát, hogy a szabad egyházi tájékoztatás szócsové marad. (D. K.)

BAJAI KÉPESLAP. Bácska híres vízi városának, Bajának hagyományos nyári eseménye az „arany ponty” ünneplése. *Bokodi* gazda, a város utolsó fiákerese így mesélte el nekünk a nevezetes hal történetét: „Ez az arany ponty akkor jött ide a Sugoviczába a Nagydunából, amikor az elvitte a régi Baját, immár több mint 200 éve, ahogy a házak és templomok falára felírták, vagyis 1739-ben. Paloták falai is ledőltek akkor, csak éppen Keczei István kunyhója maradt meg abban az állapotban, ahogy ezer évvel ezelőtt a Keczelről való első hajóépítő ácsok kifaragták és cölöpökre verték. Csáklýásnak, dereglyésnek, naszádosnak meg csolnakosnak nevezték régen őket. Túléltek a tatárdúlást és a törököt is. A vízen, a zombékban vagy az erdőben bujdokoltak, ha kellett, és a maguk módján védekeztek a természet fenyegetései ellen is. Amikor a nagy víz jött, a legöregebb Keczei, bárkába menekítette a halász tudomány minden eszközét és ott kötött ki a Sugovicza partján, ahol ma a Felsőfokú Vízügyi Szakiskola áll. A bárkában magával vitte árván maradt kis unokáját is, és a síró gyermekét vigasztalta azzal, hogy megmutatja neki azt a nagy, gyönyörű halat, akinek háta úgy fénylik, akár az arany és mindig végigúszik a Dunán, ha nagy veszedelem éri a rajta élő népeket”. Ez az arany ponty — így szól a mese — örökké él, azt senki halász ki nem fogja, bármikor látja is, hadd ragyogjon mindig a Duna hátán és segítsen a vízi emberen, ha baj van. S a bajaiak a nagy árvíz óta minden nyáron megtartják az arany ponty ünnepét, amikor is a legszebb halat díszes csónakon hordozzák körül a Dunán, Sugoviczán, a Türr István csatornán, vidám ünnepség kíséretében.”

A kedves legenda jól jellemzi Baja népének bizodalmtát és élni akarását ugyanúgy, mint a város címere is, amelyben az egykori festő a paradicsom kertjét örökítette meg. Valóban termékenyen virul ez a város itt, a Dunántúl és az Alföld között, vasútak és vízi utak központjában. Az egyre inkább kiépülő ipar elsősorban a város hagyományos ősi kincseit, a föld és a víz adományait, gabonát, bort, húst, halat, vadat és gyümölcsöt dolgozza fel. Az egykori híres vízimalmok helyett most már gőzmalmok örlik a gabonát, van itt szeszfőzde is, nagy befogadóképességű Mirelit tároló is.

Baja már Szent István korában fontos dunai átkelő és szállító hely volt és írásos okmányok igazolják, hogy a XIII. század második felében főként olasz és horvát származású ferencesek pasztorálták, akik Assisi szentjének még legelső csoportjához tartoznak. A török 1526-ban, nem sokkal a mohácsi vész után igazta le a várost, és csak 1687-ben távozott el onnan. Jöcskán elnépteledett akkor Baja s a török hódoltság után telepedtek meg itt a visszatérő magyarokkal együtt a bunyevácok és németek. Békés együttműködéssel fejlesztették a századokon keresztül. A nagy virágzás a múlt század közepe táján indult meg s ebben jó része volt a megépülő Duna-Tisza csatornának, amelynek

létrejöttében fontos szerepet játszott a kiegyezés után szülővárosának szolgálataiba állott híres szabadsághős, *Türr* István. Más hírességei is voltak ebben az időben a városnak, így *Tóth* Kálmán a költő, aki sok versben, cikkben emlékezett meg a családként összetartó városról, aztán a kalandos életű híres bajai világutazó: *Jelky* András, akinek a földgömböt átlépő hatalmas szobra és virágos tere egyik legkedvesebb szöglete Bajának. Idevalósi volt a neves műgyűjtő *Déry* Frigyes, a debreceni *Déry* múzeum alapítója, aki szegény szövőinasként itt Baján kezdte pályafutását. Mikor már nagy vagyona volt, őt holdas parkterületet adományozott szülővárosának, hogy, mint alapítólevelében írta, abban „kacagásnak, dálnak, napsugárnak jegyében kertet teremtsenek Baja város gyermekeinek”. Az örök Baját szolgálja ez az alapítás, hiszen a bajai gyermekeknek mindmáig kedvelt játszóhelye az a hangulatos hatalmas park. S talán abban is szerepe van ennek a kertnek, hogy Baján annyira szeretik a virágot. Az utcákon és tereken mindenütt csak virágot lát a látogató. Szépek a régi városrész műemléki épületei, a Grassalkovich palotából lett várossháza, a Latinovits kúria, a finomvonalú gimnázium, a megkapó szépségű plébánia, és a ferences templomok, a reformátusok komoly temploma, a görögkeleti vallású szerbek restaurálás alatt álló bazilikája, a dunaparti fatornyos, kedves Szent János kápolna és hangulatosak a szűk kis utcákban a régi ipari cégekkel ékített „mesterember házak”. E házak és terek között élt és dolgozott *Éber* Sándor, a neves festőművész és *Tordai* Anyos is itt írta Szent Mór költői lendületű életrajzát.

Baja és Bácska katolikus népének kiemelkedő lelkiéleti központja a Vodicza, amely éppen 150 esztendő, s amelyet mint *asszony-alapítványt* tartanak számon. A város határában a kitűnő eredménnyel dolgozó állami gazdaság híres alomkertje mellett vezető széles befutó mentén, magányos barna tornyú templom rejtőzik a hatalmas fák ligetében. A közelében egy kisebb térségen bájós Mária szobor ezzel a felirattal: „Állíttatták Böhm Anna és Berta 1886-ban.” A betonút másik oldalán mohos stációjú Kálvária egy még mohosabb kereszttel és ezeket ugyancsak egy asszony: borsodi és katymári *Latinovits* Erzsébet állíttatta fel 1816-ban. S ezt a Kálváriát és a hozzá tartozó keresztet megint csak asszonyok, *Varga* Antalné és leánya restauráltatták 1944-ben. Maga a kegytemplom éppen 150 évvel ezelőtt 1817-ben épült. A korabeli feljegyzések szerint egy bajai kereskedő család, bizonyos *Schmiedt* Péterék vásárból hazatérőben váratlan nyári viharba kerültek, mire a Vodicza fái alá menekültek. Itt az asszonyok, *Schmiedtné* és leánya buzgó imádságba fogtak és arra buzdították a kereskedőt, hogy velük együtt tegyen fogadalmat: ha ebből a viharból megmenekülnek, kápolnát emeltetnek a Vodicza mellett, a Segítő Mária tiszteletére. A vihar azután hamarosan megszűnt és a család sértetlenül ért Bajára. Az ígéretet azonban nem felejtették el s már rá egy évre építeni kezdték az országút menti templomot. Azóta Pünkösdtől Kisboldogasszony ünnepéig tíz és tizezer ember zarándokol a Vodiczához.

Feljegyzésre méltó érdekessége ennek a kedves Mária kegyhelynek, hogy a táj háromnyelvű katolikus népe mellett a görögkeletiek mély és áhítatos tiszteletének is tárgya. Leginkább augusztus 18-án, Szent Ilona császárnőnek, Krisztus keresztje megtalálójának ünnepén jönnek a görögkeleti zarándokok s az ilyenkor tartott búcsúk egyik fő eseménye volt az úgynevezett leányvásár, mert mint mondják, „az a házasság, amelyhez a Vodiczánál, Mária oltalma alatt választották ki a menyasszonyt, csak boldog és áldásos lehet”.

(*Dénes Gizella*)

EGY FILMFESZTIVÁL TANULSÁGAI. Eszembe jutott egy kisfilm a miskolci fesztiválon, egy régebbi francia alkotás, mely *Picasso* művészetét mutatta be s közben szinte revelációként világított rá: miért indokolt olykor az elvontság a grafikában. Picassonak egy rajzszorozatával érzékeltették ezt. Kezdődött egy táncoló párról készült, szinte akadémikus pontosságú, majdnem fénykép-reálítású ábrázolással, majd minden újabb rajzzal lemaradt valami mellékes, hogy végül már csupán a szimbólummá egyszerűsödött, szigorú lényeg maradjon meg: a mozdulat.

Nos, éppen a mozgás lehetőségét kapta meg a rajz a film által anélkül, hogy különösebb absztrakcióra kényszerült volna, hiszen az egymást követő

mozdulat-részletek a filmszalagon a folyamatosság érzetét keltik. Kapott mellé egy másik ajándékot is, a hangot. Ez a két gazdag adomány azután kissé el is kényelmesítette. Jött *Walt Disney*, a nagy varázsló, aki még kétségtelenül újszerűnek hatott, jött Miki egér, Donald kacsa, meg a spenót-reklámnak indult Popeye, a tengerész, s jött még számtalan hasonló változat, így Gusztáv is, a pesti Popeye. Jöttek, látták őket és győztek, mivel nagyjából a tömegizlés igényeit elégítették ki.

Ráadásul mindez nem is volt tulajdonképpen új, Popeyet ugyanis már rég megelőzte a képeslapok hasábjain Adamson és Hobogász, őket *Wilhelm Busch* és *Daumier* megfelelő alakjai, azokat a vásári mutogató históriái s így tovább — ad absurdum — a trogloditák barlangrajzai. A rajz-, illetve animációs-film (ez az elnevezés már általánosan elfogadott szakszó, az *animation* — meglevenítés szóból származik s a rajzok, illetve bábok életre keltésére utal) ebben az értelemben, mai fogalmak szerint voltaképpen lefényképezett képregény, magazinokba való *comics*. Talán éppen ennek a nagyonis kézenfekvő lehetőségnek tulajdonítható, hogy a rajzfilm mindmáig nem vált új grafikai műfajjá, önálló művészetté...

A játékfilmek alkotói rádöbbenetek már, hogy a mozidarab nem lefényképezett regény, novella vagy dráma — új eszközöket, módszereket kellett találni, hogy a film művészetté, sajátos műfajjá emelkedjék. Meg kellett találni a képi kifejezés módját, azt, hogy a rendező képekben gondolkozzék, ne a dialógussal hordoztassa a drámai akció súlyát, hanem inkább jól megkomponált jelzés-rendszer segítségével, az eszközök s így a lehetőségek tágításával, a külső és belső történések, az álom és reálitás párhuzamával vagy éppen egybemosásával fejezze ki mondanivalóját. Ennek a felismerésnek nyomán született meg a „filmszerű film” — a 8 és 1/2, *Az éjszaka*, a *Vörös sivatag* és társai. A játékfilm megtalálta önmagát.

Nem így a rajzfilm. A zöm a miskolci fesztiválon is a képregény- fényképezés termékei közül került ki, másirányú kísérlet alig akad. Csupán *Reisenbüchler Sándor* „mini”-filmje, mely a kanadai világiállítás filmpályázatára készült, a *Küzdelem* — egy írni tanuló analfabéta birkózása az „F” betűvel és *Richly Zsolt Indiában...* című alkotása, melvet egy József Attila versre komponált, érzékeltették, hogy a rendezők nem a képregény jól kitaposott útjának valamelyik mellékösvényén kívánnak járni, hanem a grafika, illetve piktúra, a színdramaturgia vívmányai által kívánják tolmácsolni mondanivalójukat. Mivel pedig ez édes kevés, egyre nőtt hiánvértetem s vele párhuzamosan bizonytalanságom: esetleg rossz irányban tapogatózom.

* * *

Megismerkedtem a filmfesztiválon *Dusan Vukotics*-csal, az Oszkár-díjas jugoszláv rajzfilm-rendezővel s beszélgetésünk során feltártam gondolataimat. Nem kis meglepetésemre Vukotics kapva kapott a témán.

— *A rajzfilm a vonal kalandja, — hangsúlyozta Vukotics. — Lehetőségei szinte végtelenek, így igen sok a tévedés vagy az elkönyvelésszerűség lehetősége is. Csakhogy amit ön zsákcáának nevez, nem mindig az. Gondoljon a közönségre. A legjobb, legművészibb szándékkal készült alkotás is célját téveszti, ha a nézők zömének nem tetszik, vagy ha hozzáférhetetlen marad számukra. Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a filmnek — legalábbis még jelenleg — elsősorban a tömegszórakoztatást, illetve a szórakoztatás általi nevelést kell szolgálnia.*

— Félreértés ne essék — szóltam közbe —, nem a szórakoztató filmek kirtásáért szálltam síkra. Elismerem fontosságukat és hasznos voltukat, csupán az ipari termékek nagyobb számaránya mellett a kevesebb, ám az előbbieken túlmutató művészi, grafikai alkotásokat hiányolom.

— Nyilván gazdaságossági, eladhatósági szempontok következtében alakult így a termés. Egyébként megértem önt, hogy az animációs filmek nagy százalékát lefényképezett képregénynek nevezi s hiányérzetei vannak. Pontosabban: a cselekményességre való túlzott törekvést, a gyakran fellelhető banalitást, a szinte egyeduralgó helyzetkomikumot kifogásolja, és kevesli a lírai tartalmat, a drámai súlyt, a balladisztikus ritmust s a nemes értelemben vett pá-

toszt. Igaza van. Am igen sok az előfeltétele, hogy mindez megvalósítható legyen. Az önálló jelzésrendszer, a grafikai-festészeti nyelv csak akkor válik közérthetővé s ezáltal általánosan élvezhetővé, ha közülük például a szindramaturgia elvei és elemei épp oly közismertekké lesznek, akár az ábécé betűi.

— Kétségtelenül. A szindramaturgia törvényei azonban nem pusztán esztétikai, elvont lelemények. Élettani hatásokon, idegingereken alapulnak — a meleg színek élénkítenek, a hidegek megnyugtának —, a néző tehát akarva, nem akarva kénytelen reagálni rájuk, s így felfogásuk nem egyedül értelmi vagy ismereti tényezők kérdése. Elismerem viszont, hogy az általános hatás csak szűk kereteken belül érvényesül. Am, hogy én is példát mondjak, a virágénekek közérthetőek voltak a maguk idején, a folklór ma is őrzi emléküket, noha ismerni kellett hozzájuk a „virágnyelvet”, vagyis egy meghatározott jelzésrendszert, egy állandó szimbolikát. Az emberek játszva megtanulták mégis. Kifogásaim inkább tartalmiak mint formaiak, habár legtöbbet a képi kifejezőmódot emlegettem. A művészetre annyira jellemző közlési kényszert, a ráolvasásszerű erőt, a szinte mágiához folyamodó ráhatási szándékot nem lelem sehol, vagy legalábbis csak igen kevés helyen. A modern varázslatot hiányolom, ami művészeté emelné a mesterségbeli tudást.

— *Vagyis a prózaiság helyett a költészetet. Méginkább: a valós, a kézenfekvő helyett a réalison túlit. Igenám, csakhogy ez könnyen odáig vezethetne, hogy a művész elszakadna a műélvezőtől, a közönségtől. A film nem tárlat, amit elmélyülten tanulmányozni lehet, percek alatt lepereg s véget ér, mielőtt a néző még hangulatilag alkalmazkodhatna a látottakhoz.*

— Ezzel nem tudok teljesen egyetérteni, hiszen a film és a festészet merőben más hatásokat használ fel — a piktúra statikus, míg a film dinamikus színekompózióra épül, a színek kölcsönös viszonyának állandó változására. Mégsem kívánok ilyen messzire menni. Elismerem, hogy az alkotót sok minden köti, így az idő faktora is. Azt is belátom, hogy a művész nem járhat több lépéssel a néző előtt, csupán egyetlen eggyel, mert akkor valóban szakadék támad közöttük.

— *Az alkotó is ember, aki szervesen hozzátartozik korához, képességei kifejtésének kora vívmányai szabnak határt, így a soklépésnyi különbség egyáltalán nem valószínű... Olykor viszont az a bizonyos egyetlen lépés is sok.*

— Lehetséges. Am véleményem szerint a művészek mindenképpen előre kell mutatnia. Nem kulloghat a közízlés után, vátesszé kell válnia — akkor is, ha felháborítja a közönséget. Rembrandtot és Adyt sem értette meg a kora, több gáncs érte őket, mint elismerés, de ők vállalták...

— *Igaz, csakhogy mi már tanultunk ezekből a példákából. Úgy szeretnénk haladni, hogy a jelennek is alkothassunk, ne csupán a jövőnek. A film műfaja különben sem tenné ezt lehetővé. Így talán lassúbb a folyamat, de biztosabban tűnik. Amíg fiatal valaki, szívesen hadakozik, már a hadakozás kedvéért is, am idővel belátja, hogy vannak bizonyos játékszabályok, amiket be kell tartania. Feltéve, ha célt akar érni. Mint már említettem, a vonal kalandja végtelenül sok lehetőséget rejt, mindenkinek a rátermettségén múlik, miként él vele. A jövő úgyis kérlelhetetlen bizonyossággal megmutatja, ki jutott zsákutcába és ki bizonyult úttörőnek. A grafikai film még útkeresésben van, még nem találta meg önmagát, de bizonyos, hogy meg fogja lenni.*

— Verlaïne azt valja: a zene mindenek előtt. Esetleg az animációs filmek alkotói úgy vélekedhetnének: a szépség, a művészet mindenek előtt.

— *És az emberség. A humánummal töltekezett szépség és művészet!*
Ebben megegyeztünk. (Bittet Lajos)

Ha elhatároznád, hogy életed minden napján valamelyik embertársaddal valami jót teszel — még ha nem is több az, mint egy hozzá intézett barátságos szó —, és hátralevő életed minden napján meg is tennéd ezt, és mindnyájan megtennének, mennyire másképp festene a világ! És ha már a többiek nem teszik, nem kellene legalább nekünk, keresztényeknek elkezdeni végre?

Páli Szent Vince

Revue mensuelle — Directeur: Vid Mihelics — Rédaction et administration: Budapest, V.;
Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 4,50 US dollars.

SOMMAIRE

Ferenc Gál: Ultime décision au moment de la mort — *Ida Solymos*: Poème — *Tibor Ébert*: Poèmes — *Richárd Horváth*: Notre responsabilité envers nous-mêmes et envers tous — *Géza Németh*: Poème — *Tamás Szomor*: L'esprit vivant de Leibniz — *András Pályi*: Confessions de Hochwälder sur le théâtre — *Ádám Kosztolányi*: Réflexions — *François Mauriac*: La vieillesse et les romans — *István Tótfalusi*: Poèmes — *Ferenc Magyar*: L'ange d'une planète lointaine (nouvelle) — *Vid Mihelics*: Idées et faits (Difficultés de foi chez les croyants) — *Béla Csanád*: Le petit entier (Comment doit on lire l'Écriture Sainte avec profit? — Cinquante ans après.

JOURNAL: Quelle est la vérité à propos du nouveau catéchisme hollandais? (M. V.) — Divorce et remariage dans la pratique des Eglises chrétiennes (*Mihály Medvigy*) — Journal du lecteur (*György Rónay*) — Chronique théâtrale (*Károly Dorombo*) — Beaux-arts (I. D.) — Chronique musicale (*László Rónay*) — Films (*Rudolf Ungváry*) — La crise de l'Avvenire d'Italia de Bologne (K. D.) — Carte postale illustrée de Baja (*Gizella Dénes*) — Enseignements d'un festival du film (*Lajos Bittai*)

Informations sur la couverture.

ULTIME DÉCISION AU MOMENT DE LA MORT

par Ferenc Gál

Dans son étude, l'auteur, professeur à l'Académie de Théologie de Budapest, traite les problèmes posés par la mort. La conception religieuse populaire s'imaginer le jugement de telle façon que Dieu pèse tous les péchés et toutes les vertus de notre vie et juge selon l'oscillation des plateaux de la balance. Mais Dieu pardonne définitivement les péchés dont on se repent sincèrement et, en état de péché, les anciens mérites se perdent aussi. Donc à la vérité, c'est toujours l'état présent de notre âme qui compte dans notre destin éternel. Cependant la difficulté c'est que la fin — au moins sous aspect extérieur — trouve l'homme en état de demi-préparation, et il serait difficile de constater comment il a décidé de toute sa personnalité. C'est pourquoi, actuellement, les philosophes et les théologiens chrétiens se demandent s'il n'y a pas dans la mort un moment qui permette la prise de position complète et définitive? Il s'agit ici d'un moment pendant lequel l'homme résumerait sa vie et se prononcerait pour le bien ou pour le mal par une décision personnelle. S'il y a un tel moment, ce ne peut être que celui de la mort.

Nous n'avons pas de preuve fondée sur l'expérience, car, du processus de la mort nous ne voyons que les phénomènes physiques. Mais, à priori nous ne pouvons douter que la mort par elle-même, ne signifie davantage que le fait de supporter la fin.

L'auteur analyse le phénomène de la mort aux points de vue biologique, philosophique et théologique et dans le problème de la séparation de l'âme et du corps qui survient par la mort, il considère comme le plus probable qu'après la mort, faute de corps, l'âme s'appuie sur le monde matériel tout entier. Puis, relativement à la décision définitive survenant au moment de

la mort, il expose en détail les opinions théologiques exprimées à ce sujet. Enfin, l'auteur constate que cette décision supposée au moment de la mort est tellement finale, qu'elle tombe tellement à la frontière du monde présent et de l'autre monde qu'on ne saurait la prouver de façon expérimentale. Cependant, sur la base de cette révélation nous ne pouvons écarter la pensée que l'homme doit être jugé du côté du but final, c'est à dire du salut, ou de l'Homme-Dieu.

Le salut surnaturel n'est pas un état que nous devons atteindre par nos propres forces, mais il est tel que ses propres forces agissent déjà en nous. L'homme est rattaché au Christ par la grâce, ainsi Dieu ne considère pas l'humanité comme lui appartenant uniquement sur la base de la création, mais aussi sur celle de la rédemption. C'est l'humanité rachetée qui constitue „l'intégrité” du Christ. Donc, il est sûr que la grâce du Christ arrive quelque part à l'homme d'une façon décisive. Au cours de la vie, l'homme reste dispersé, il appartient aussi au monde, non seulement à lui-même. La réussite personnelle complète ne peut s'accomplir que dans une communauté absolue moi — toi. Tout conduit à ce que, dans la mort, il faut voir beaucoup plus qu'une simple fin. Ce qui est une fin selon un jugement extérieur, intérieurement peut justement donner à la conscience la dernière manifestation terrestre pour l'expression de sa vraie qualité humaine.

CINQUANTE ANS APRÈS...

Nous pourrions souligner plus d'un événement dont la véritable portée, le caractère historique décisif ne se sont révélés qu'au bout d'un très long temps, parfois même des siècles plus tard. Mais on peut à coup sûr constater que la révolution qui a éclaté à Petrograd il y a cinquante ans constitue un jalon inébranlable de la voie de l'évolution non seulement du peuple russe, mais du monde entier. Ce qui existait auparavant ne peut absolument pas revenir, quant à ce qui suivit et suivra encore, elle en a décisivement déterminé la direction aussi bien que le contenu. Il n'y a pas, et on ne saurait imaginer de régime politique, social et économique qui puisse jamais considérer comme inouï et qui ne soit obligé d'adopter le programme qui fut proclamé en ce temps-là: du travail, du pain, de la culture, la justice et la paix pour tous les hommes et tous les peuples de la terre.

Mais le socialisme, que les communistes de l'U.R.S.S. ont réalisé les premiers non seulement a influencé la pensée en tant qu'idée et doctrine, mais, par ses réalisations d'une rapidité et d'une importance sans précédent, il a placé au premier plan les exigences des masses de travailleurs et la nécessité de les satisfaire au plus tôt. Il a intensifié partout l'impatience née des injustices sociales et des situations privilégiées, ainsi que la revendication des travailleurs producteurs des biens de la vie, à en jouir de manière toujours croissante. Depuis ce temps, le socialisme est devenu un régime mondial mais, autour de lui, les pays capitalistes n'ont pu éviter de chercher la solution de la lutte des classes au moyen de concessions sociales, au lieu de la répression par la force armée des mouvements de plus en plus violents des masses ouvrières et paysannes. Chez eux aussi l'économie planifiée est devenue une notion et en partie un but, de même que l'occupation complète pour tous et l'élévation du niveau de vie.

Et, plus nous constatons et apprécions dans les pays socialistes, et dans notre pays aussi les réformes bienfaisantes qui ont été réalisées, plus nous regardons en arrière d'un oeil critique, nous autres chrétiens croyants aussi, les facteurs historiques et sociologiques qui avaient montré la religion comme un obstacle à l'épanouissement du socialisme. Mais nous avons confiance en ce que par la disparition des facteurs que nous déplorions, due indirectement en grande partie à la révolution d'octobre, les barrières qui empêchent l'acceptation et la possibilité de la mise en valeur de diverses conceptions du monde ne tombent tôt ou tard.

Après tout depuis ce temps, c'est une thèse généralement acceptée, dans les milieux chrétiens également, que le christianisme ne peut prescrire aucun ordre déterminé politique, social et économique et qu'il ne peut dicter de solutions concrètes. Toutes ces tâches relèvent nettement des décisions et des considérations de ce monde.

Quant à la charité que le christianisme considère comme le principal commandement, sa première forme qui passe avant tout, c'est l'exercice de la justice envers le prochain, et l'assurance de tous les droits pour tous les hommes, tous les groupes et tous les peuples. C'est ce qui nous prescrit le devoir de vaincre l'impérialisme, de libérer les territoires colonisés, d'aider les pays en voie de développement, de cultiver le sentiment d'internationalisme et de l'unification du monde, de la coexistence pacifique. Tout ce qui, sans la révolution d'octobre ne serait pas accessible aujourd'hui, tout ce qui, pour avoir eu le courage et la prévoyance de la déclencher mérite qu'on célèbre comme une fête ce cinquantième anniversaire.

INFORMATIONS

Nouvelle publication catholique: László Halmos: *Partition de la Messe* Hongroise, édition de la Société Szent István.

A l'occasion du 70e anniversaire de la naissance du pape Paul VI, Mgr András Hamvas, archevêque de Kalocsa, président de la conférence épiscopale hongroise a adressé au Saint Père un télégramme pour lui exprimer ses meilleurs vœux au nom des évêques, des prêtres et des fidèles de l'Eglise hongroise. Le cardinal-secrétaire d'Etat Cicognani a été chargé par le pape de lui envoyer un télégramme de remerciements. La Présidence Nationale de l'Actio Catholica hongroise a également envoyé un télégramme à l'occasion du 70e anniversaire de la naissance du pape. Dans les sièges épiscopaux et dans les églises paroissiales, les catholiques hongrois ont aussi commémoré par une messe le jubilé du Saint-Père.

Le 25 septembre l'Accadémie de théologie de Budapest a tenu sa séance solennelle d'ouverture de l'année scolaire au cours de laquelle Polikarp Radó, doyen sortant, a rendu compte de l'année scolaire écoulée. L'effectif des étudiants s'élevait à 120 au cours du premier semestre et à 106 au cours du second. Neuf d'entre eux ont atteint le degré de licenciatus et onze celui de laureatus. Au cours de l'année les ouvrages de sept des professeurs ont été publiés en Hongrie ou à l'étranger, quatre d'entre eux ont fait des conférences dans des institutions de l'étranger et cinq ont pris part à des rencontres internationales. Le Professeur Andor Szörényi, nouveau doyen, a prononcé son discours inaugural intitulé: „Peut-on, aujourd'hui, proclamer le Christ ressuscité?”

A l'Institut Pontifical Hongrois de Rome au cours de l'année scolaire 1966—67, il y a eu huit étudiants dont cinq ont obtenu des diplômes dans les différentes branches de la théologie, et qui sont rentrés en Hongrie, où les attendaient des postes appropriés. Le 7 octobre, à leur place, cinq autres boursiers sont partis pour Rome.

A partir du 1er octobre, le Corps Episcopal a déclaré universellement obligatoire en Hongrie aussi l'exécution des ordonnances tendant à la simplification de la liturgie de la messe. La traduction hongroise du canon de la messe est également en cours. Lorsqu'elle sera terminée, puis approuvée par le Saint-Siège, en Hongrie la messe tout entière sera dite en langue hongroise.

Le Corps épiscopal a nommé László Paskai professeur de la chaire de philosophie de l'Académie de théologie, poste rendu vacant par le décès de Ferenc Erdey. Le Bureau d'Etat des Affaires Ecclésiastiques a ratifié cette nomination.

A Rome, Andor Szörényi, professeur de la science de l'Ecriture Sainte et nouveau doyen de l'Académie de Théologie a représenté l'Académie à la conférence de travail organisée relativement à la réforme de l'enseignement,

dans les séminaires et dans les universités catholiques. Dans la déclaration qu'il a faite à Uj Ember, le professeur Szörényi a dit que, des pays socialistes, les représentants de l'Académie de Théologie de Budapest et celle de Zagreb ont été invitées à cette conférence, d'ailleurs intime. Dans l'élaboration du nouvel ordre d'études, la Congrégation veut prendre en considération les enseignements particuliers que les corps enseignants des institutions scolaires de théologie fonctionnant dans les pays socialistes ont acquis dans le domaine de la formation et de l'éducation des prêtres.

Le 24 septembre Pál Kecskés, prélat pontifical, doyen des professeurs de l'Académie de Théologie de Budapest, savant réputé, collaborateur permanent de notre revue, a célébré sa messe d'or.

Le 4 octobre, les franciscains d'Esztergom ont célébré le jubilé de 250 ans de leur église construite en l'honneur de Sainte Anne. C'est au moyen-âge, sous le règne du roi Béla IV. qu'avait été construite pour la première fois en ces lieux une église franciscaine.

Le 23 octobre, Ferdinand Klostermann professeur d'université de Vienne, a fait à l'Académie de Théologie de Budapest une conférence intitulée: „Le prêtre et les fidèles dans l'Eglise de demain”.

Dans le pays tout entier le 600ème anniversaire de la fondation de l'université de Pécs a été commémoré par des cérémonies. Les statuts de l'université fondée par le roi Louis le Grand ont été ratifiés dans sa bulle de 1367 par le pape Urbain V qui la dota également des prérogatives appropriées. Bien que la domination turque ait interrompu le fonctionnement de l'université, au cours des siècles suivant un enseignement d'un certain niveau fut dispensé dans les instituts qui fonctionnaient dans l'évêché de Pécs. Actuellement, il y a à Pécs des universités de droit et de médecine entretenues par l'Etat. Plusieurs universités de l'étranger se sont fait représenter aux cérémonies du jubilé.

Ferenc Gál, professeur de l'Académie de théologie de Budapest a pris part au congrès „Sollicitudo omnium ecclesiarum” de Rome, et a rendu compte de ses expériences à la radio du Vatican.

Le pape Paul VI a envoyé sa bénédiction apostolique à János Körmeny, chantre de Csámpusza à l'occasion du soixantième anniversaire de son entrée en fonctions de chantre à l'église locale.

Dans le cadre des semaines musicales de Budapest, on a interprété pour la première fois en Hongrie, l'oratorio de Dallapiccola intitulé, „Canti di prigionia” Dans la deuxième partie du concert à grand succès, dirigé par Alberto Erede on a interprété la Symphonie psalmodique de Stravinskij.

La nouvelle publication trimestrielle hongroise „Teologia” qui, comme la précédente du même titre ayant cessé de paraître en 1945 se propose en premier lieu d'informer les prêtres et les élèves des séminaires sur la théologie, a paru en octobre. Dans le premier numéro, des études y ont paru sur les nouvelles voies de la théologie, sur les aspirations de réforme de l'Eglise de Hollande, sur les nouvelles prescriptions liturgiques concernant la musique ainsi que sur l'encyclique du pape Paul VI „Populorum progressio”. La publication évoque la mémoire d'Ottokár Prohászka, ancien évêque à l'âme apostolique de Székesfehérvár à l'occasion du 40e anniversaire de sa mort, elle traite les questions de la réforme du code canonique de même que celle de l'enseignement théologique qui se déroule dans l'esprit du concile.

Restaurations d'églises: L'église de la place Széchényi de Sopron, un des plus beaux monuments baroques de la ville sera restaurée dans sa forme originale, sous la direction de l'Intendance Nationale des Monuments Historiques. Dezső Radax, curé-archiprêtre a béni l'église de Belezna restaurée à l'occasion de la fête de la commune. — La restauration de l'église Sainte Anne de Debrecen, qui se poursuivait depuis longtemps grâce aux généreux dons des fidèles, vient d'être terminée.

K Ö Z L É S E K É S V Á L A S Z O K

Új katolikus kiadvány: *Halmos László: Magyar mise partitúrája*, Szent István Társulat. (Budapest V., Károlyi Mihály u. 4—8. III. lépcső) kiadása. Ara: 10,— Ft.

VI. Pál pápa 70. születésnapja alkalmából *Hamvas András* kalocsai érsek, a magyar püspöki konferencia elnöke táviratot intézett a Szentatyához, amelyben a magyar egyház püspökei, papjai és hívei nevében fejezte ki jókívánságait. A pápa megbízásából *Cicognani* bíboros-államtitkár táviratban köszöntötte meg az üdvözlést. Táviratot küldött a pápa 70. születésnapjára a magyar *Actio Catholica* országos elnöksége is. A püspöki székhelyeken és a plébániatemplomokban misében emlékeztek meg a magyar katolikusok a Szentatya jubileumáról.

A **budapesti Hittudományi Akadémia** szeptember 25-én, tartotta tanévnyitó ünnepi ülését, amelyen Radó Polikárp lelépő dékán számolt be az elmúlt tanévről. A hallgatók létszáma az első félévben 120, a másodikban 106 volt. Kilencen nyertek licenciátusi és tizenegyen laureátusi fokozatot. A professzorok közül hétnek jelent meg az év folyamán Magyarországon vagy külföldön könyve, négyen tartottak előadást külföldi intézményekben, öten vettek részt nemzetközi találkozókön. Az új dékán Szörényi Andor professzor „Lehet-e ma a feltámadt Krisztust hirdetni?” címmel tartotta meg székfoglaló előadását.

A **római Pápai Magyar Intézetnek** az 1966—67-es tanévben nyolc növendéke volt, akik közül öt szerzett diplomát a teológia különböző szakágazataiban. Utóbbiak hazatértek Magyarországra, ahol megfelelő beosztás várta őket. Helyettük újabb öt ösztöndíjas utazott el október 7-én Rómába.

A **püspöki kar** ez év október 1-vel Magyarországon is általánosan kötelezővé tette a mise liturgiájának egyszerűsítését célzó rendelkezések végrehajtását. Folyamatban van a mise kánonjának magyar fordítása is. Ha ez elkészült és szövegét a Szentszék is jóváhagyja, az egész misét magyar nyelven mondják majd Magyarországon.

A **Hittudományi Akadémián** a püspöki kar *Paskai Lászlót* nevezte ki az *Erdey* Ferenc elhunytával megüresedett filozófiai tanszék professzorává. A kinevezéshez az Állami Egyházügyi Hivatal hozzájárult.

Szörényi Andor, a Hittudományi Akadémia szentírástudomány-tanára és új dékánja képviselte az Akadémiát Rómában azon a munkaértekezleten, amelyet a Katolikus Oktatás Kongregációja rendezett a szemináriumok és a katolikus egyetemek oktatásának reformjával kapcsolatban. Az *Új Embernek* adott nyilatkozatában Szörényi professzor elmondotta, hogy a szocialista országokból a zágrábi és a budapesti hittudományi főiskola képviselője kapott meghívást erre az egyébként szűkkörű értekezletre. A kongregáció az új tanulmányi rend kidolgozásánál figyelembe akarja venni azokat a különleges tanulságokat is, amelyeket a szocialista országokban működő hittudományi tanintézetek tanári kara szerzett a papi oktatás és nevelés terén.

Aranymiséjét mutatta be szeptember 24-én *Kecskés Pál* pápai prelátus, a budapesti Hittudományi Akadémia szenior-professzora, a neves tudós, aki lapunknak is állandó munkatársa.

Az esztergomi ferencesek október 4-én ünnepelték Szent Anna tiszteletére épült templomuk 250 éves jubileumát. Első ízben még a középkorban, *IV. Béla* király idejében épült itt ferences templom.

Ferdinand Klostermann bécsi egyetemi tanár október 23-án: „Pap és hívő a holnap egyházában” címmel előadást tartott a budapesti Hittudományi Akadémián.

Országos ünnepségek keretében emlékeztek meg a pécsi egyetem alapításának 600 éves évfordulójáról. A *Nagy Lajos* király által alapított egyetem statutumát *V. Orbán* pápa 1367-ben kelt bullájában erősítette meg és az egyetemet a megfelelő kiváltságokkal is ellátta. Bár a török hódoltság megszakította az egyetem működését, bizonyos színvonalú oktatás a későbbi századokban is folyt a pécsi püspökség mellett működő intézetben. Jelenleg az állam által fenntartott jogi és orvosi egyeteme van Pécsnek. A jubileumi ünnepségeken több külföldi társegyetem is képviseltette magát.

Gál Ferenc, a budapesti Hittudományi Akadémia tanára résztvett Rómában a „Sollicitudo omnium ecclesiarum” kongresszuson és ott szerzett tapasztalatairól a vatikáni rádióban is beszámolt.

VI. Pál pápa üdvözlétét és apostoli áldását küldte *Körmendy* Jánosnak, Csámpusza kántorának abból az alkalomból, hogy hatvan éve kántora a helybeli templomnak.

A **budapesti zenei hetek** keretében mutatták be először Magyarországon *Dallapiccola* „Canti di prigionia” című oratóriumát. A nagysikerű hangversenynek, amelyet *Alberio Erede* vezényelt, második részében *Stravinszkij* Zsoltárszimfóniáját adták elő.

Októberben jelent meg a *Teológia* című új évnegyedes magyar folyóirat, amely 1945-ben megszűnt azonos című elődjéhez hasonlóan elsősorban a pap-ság és a szemináriumi növendékek teológiai tájékoztatását tekinti céljaul. Az első számban a teológia új útjairól, a holland egyház reformtörekvéseiről, a zenére vonatkozó új liturgikus utasításokról és **VI. Pál** pápa „Populorum progressio” című körleveléről jelent meg tanulmány. Megemlékezik a lap *Prohászka* Ottokárnak, Székesfehérvár egykori apostoli lelkületű püspökének halála 40. évfordulójáról, az egyházi törvénykönyv reformjának kérdéseiről, valamint a teológiai oktatásnak a zsinat szellemében történő megújításáról.

Templomrestaurálások: Eredeti alakjában állítják vissza az Országos Műemléki Felügyelőség irányításával a soproni Széchenyi-téri templomot, a város egyik legszebb barokk műemlékét. — Beleznán a búcsú ünnepén áldotta meg a restaurált templomot *Radax* Dezső esperes-plébános. — Befejezték a debreceni Szent Anna templom restaurálását, amely a hívek áldozatkészségéből már hosszabb ideje folyt.

Korszerű katolikus. Abban igaza van, hogy a zsinat megadta az elvi lehetőséget a vasárnapi szentmisének már a megelőző szombat este való bemutatására, s így arra is, hogy ebben az esetben a hívek már szombaton eleget tehessenek a vasárnapi szentmisén való részvétel kötelességének. Ugyanakkor azonban a zsinat feltételhez is kötötte ezt a lehetőséget, és pedig ahhoz, hogy komoly lekipásztori okok — ilyen például a paphiány is — szóljanak mellette. Az ugyanis semmiképpen sem kívánatos, hogy magának a vasárnapnak jelentősége csökkenjen a keresztények szemében. Hogy pedig vannak-e nyomós okok az addigi rend megváltoztatására, annak megítélésére a helyileg illetékes püspökök hivatottak.